

Народна библиотека
СР Србије
II 111021/7

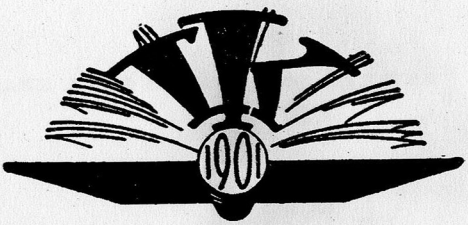
1901

Штампарија
Драг. Грегорића

САБРАНА ДЕЛА БРАНИСЛАВА НУШИЋА

Сабрана Дела Бранислава Нушића

VII

Мали Комади

Издавачка Књижарница
Геце Кона

БРАНИСЛАВ НУШИЋ

МАЛИ КОМАДИ

БЕОГРАД
Издавачка књижарница Геце Кона
1, Кнез Михаилова улица 1
1931

213/52

II 4042/7
II 111021/VII

КНЕЗ ОД СЕМБЕРИЈЕ

ПРЕДГОВОР

На левој страни Дрине, при њеном утоку у Саву, пукла је питома Семберија, старинска кнежевина породице Кнежевића, чије име казује традицију. У њој је млади Иван Кнежевић, родом из Дворова, постао по наслеђу кнез већ у својој двадесетој години. Од предака му остало часно име, велико имање и углед и код самих муслимана и турских власти, а сам му је очувао спомен за далека времена једним благородним делом ређег прегарања. Преко његове кнежевине проваљивали су често Турци у Мачву, јер је плодна и равна Посавина давала могућности за обилату прехрану и прилику за релативно лак прелаз; преко ње су се, исто тако, често и враћали, да се ту одморе и прикупе за даљи пут. Пред Ђурђев-дан 1806 године похарао је Кулин-капетан село Добрић на Јадру, мучке и окрутно, и Иван Кнежевић је, да спасе подигнуто робље (300 душа), скупио своју кнежину, сабрао у њој већи део откупа, а остатак, добру трећину, дао је сам. „Послије тога одма",

прича Вук, „почело му се зло за добро враћати, као што често бива међу људма: те исте године уватио га је познати харамбаша Црнобарац Станко са својим друштвом и водили га са собом по шуми (као Рецепов арамбаша Гица Старовлашкога кнеза Јову Рашковића, 1812.) док се није откупио, као од хајдука. — 1809-те године, кад су српске војске прешле преко Дрине у Босну, морао је и он са својом кнежевином устати на Турке. Тога истог љета, кад Срби буду несретни на Каменици (код Ниша), и поквари се сав онај крај до Мораве, онда Црни Ђорђије заповједи, да се војске Српске врате из Босне за Дрину, и само оне оближње наије да чувају границу, а остала сва војска да иде пред Турке на Мораву (као и он што се вратио од Васојевића [с Црногорске границе], и оставивши Сјеницу и Нови Пазар, повукао се за планине); тада је и кнез Иван морао оставити своју баштину и све имање, и с многима другим Прекодринцима доћи у Србију. До 1913-те године живео је у Мачви доста добро; а 1816-те године чуо сам, да се био намјестио у селу Грабовцу (више Земуна), и да има једно кљусе и таљиге, те с њима зарађује љеб себи и својима".[1])

Први је опевао племенито дело Иваново његов комшија из Мећаша, Филип Вишњић. У четвртој књизи Вукове збирке (бр. 29., стр. 176—186)

[1]) Српске народне пјесме IV. (држ. изд.), Београд 1896., стр. 177—8.

саопштена је његова песма под насловом Кнез Иван Кнежевић. Кулин капетан, казује се тамо без многог одступања од истине, дигао се на богату Мачву и дошао до Дрине не смијући се упустити дубље у земљу. Мудри кнез Иван често је с разним прилозима долазио Кулину, „не би л' њему Срби мирни били: и додворили му се тако, да му је најзад Кулин понудио побратимство. Сретан ради тог успеха поручује Иво својим кметовима: „Не бојте се ропства од Кулина". Међутим, Кулин мучки једно јутро пред Ђурђев-дан крену уз Дрину и дошавши до Јадра смами на Добрићане, па мушке поби (74 главе), женске зароби (300 душа), а сав Добрић попленише и попалише. Кад се вратио стиже му кнез Иван с кметовима доносећи храну за војску и изненади се угледавши робље; „ђе је чадор, ту је и робиња". „Колико је срца милостива", наглашава песма, он три пута паде од јада и заплака љуто ради те невоље, али се брзо прибра. „Утра сузе па се силом смије," и одлази покорно Кулину смишљајући помоћ. Кад му је стигао он га побратимски пита, хоће ли му дати дела у плену, нашто му Кулин поклања 30 робиња.

Кад виђеше робиње остале,
Та да Иван може помоћ робљу,
Све из једног грла процвиљеше,
И до Бога тешко протужише,
Па кроз Турке јуриш учинише,
Ивану се за скут уватише:

„О Иване, и отац и мајко!
Избављај нас, какогоди знадеш,
Не пусти нас ти у Турске руке".
Која брати, а која очима.
Иван пође, а робље му не да,
Иван срцу одољет' не може,
Сузе рони, а робиње тјеши.

На то се Иван поново враћа Кулину и моли да откупи робље. Погодба би за три товара и седми дан да се донесу паре, међутим је робље могао одвести одмах. Све их, пошто их је код себе нахранио, сведе у Бијељину, где сабра и све домаћине из своје кнежине. Ту их стаде заклињати, да спасу „српске душе"' и учине добро дело, што свет радо прихвати. Иван скупи на том збору два товара блага, али не могаше да скупи трећи, него оде, па га зајми у својих турских пријатеља. Тако спасе триста српских образа и облагороди триста срдаца! Знајући за тешку Иванову судбину после тога Вишњић је додао песми овај свршетак:

Благо Иви и Ивиној души!
И то Иви нико не припозна,
Ни Ивану когоди зафали,
А камо ли да Ивану плати,
Иван неће ни од кога плате,
Иванv ће Ристос Господ платит'
Када Иван буде на истини.

После Вишњића опевао је тај догађај Симо Милутиновић, али знатно мање концизно. У Тројебратству[1]), 1844 године, објављена је његова дугачка песма, спевана у почаст Русу Јосифу Бођанском при његову доласку у Београд под насловом „Семберацъ или врлость и надежда Бошняка", (стр. 39.—72.). У тој песми, на широко рађеној, с много претензија и са врло мало укуса, што је врло обично код Милутиновића, казује се, како је Кулинкапетан кренуо на Србију да је покори и уз пут попалио Грачаницу. Кад се примакао Семберији јавља се вила кнезу Ивану па га опомиње да пази „како ћешъ прифатитъ Кулина".

Ако ти э твоя глава драга,
И ако т' э жао Семберије.

Кнез Иван пита, у том часу, за савет своју мајку Сару, а она му одговара, да умиљато јање две овце сиса и да му безувјетно треба изићи с даровима пред Кулина и тако га ублажити. То му исто саветује и жена. Онда Иво полази пред Кулина са сто кметова, двеста волова и хиљаду овнова. Кулин га лепо дочека, побратими и обећа му, непитан, део од лова. Пошто се ту одморио пређе Кулин на лађама Дрину, попали Бадовинце и оде у Лешницу. Ту га подјаре лешнички Турци на устанике и он сјутра дан нападне српску Лешницу и Добрић, попали их и пороби, 80 људи побије, а у робље

[1]) Трозбратство, то зсте родъ, пут и наад мужа. Бѣоград, 1844.

поведе 303 главе. На повратку, на Дрини, дочека га кнез Иван са добродошлицом, нашто му Кулин поклони 33 роба. Иви то није доста и он смирено моли капетана, да може откупити робље.

Што ћеь дѣца безъ своій маѧка,
Што ли майке безъ дѣчице своэ.

Капетан пристаје и зацени робље са 8000 рушпија тражећи откуп за три дана. Иво поведе робље кући, где га нахрани, а онда крену с њим у Бијељину. Ту сабере своје кметове, разастре преда њих кабаницу и затражи откуп. Што нису могли дати они, намирио је он сам и откуп би однесен већ сјутра дан. На то неки хаџи-бербер, на дивану, завапи код Кулина, да је Иво откупио робље Карађорђевим новцем. Љути Турци зовну Иву на даву и ту му Кулин пребаци читаву ствар тражећи објашњење. Иво лепо казује откуда му то благо: двадесет година већ он кнезује у Семберији и две хиљаде најбољих кућа даје му по вола на годину, „да се харчимъ, а да нескомрачимъ“ и да „брани свакогъ одъ біэде“. До јуче, вели, није узео ни једног вола, а јуче је дигао по два с куће, продао их неком сарајевском трговцу, а што је недостајало „чекмеџетомъ своимъ домиріо“, па тако приправио откуп. Тим се Кулин задовољи, а Иво употребљава ту прилику, да на турском дивану, нимало вероватно, очита Турцима дугу лекцију о том, да је устанак изазвао турски зулум и да су за крв криве Тур-

ске силеџије, а не раја. Још мање вероватно Кулин се троњава на те речи и без устручавања сече главу хаџи-берберу и соколи Ивана. Овога на то дочекују све три владике хришћанске од Босне, читају му „свете молитве" и причешћују га „за свакада". Песма завршава рђавим стиховима и „наравоученијем" ове врсте:

Света слога све може у Бога,
Эдан за све, сви за эдног' стоймо,
За правду се никога небоймо,
Како сада, тако є свакада.
Ніэ Босна посве инокосна!
Кад' Богъ хоће родиће іой воће!

Нушић се, наравно није могао упуштати у толике епске појединости. Он је, врло срећно, дошао на идеју да од те песме направи збијен, једночини призор, какве је налазио у модерних савремених писаца, у Материинка, Судермана, Хартлебена, код нас у Војновића, чији је Сутон управо тога времена био обратио на се пажњу београдске публике, и да у јакој градацији, позоришно вешто искоришћеној, изазове неодољив и потресан утисак. Он је, сасвим природно, осетио и то, да Иваново прегарање по оба ранија приказа и по хисторијском предању није било одвише велико, да он при том није готово нимало настрадао и да се, према том, из таквог случаја не може извести јак драмски ефекат. Треба-

ло је, ради тога, његово дело приказати као личну жртву, и то врло осетну и нимало обичну, и читаво му прегарање завршити ударцем најтеже врсте, мало позоришним, али врло узбудљивим призором.*)

В. ЂОРОВИЋ

*) Извод из Ђоровићевог предговора другом издању.

Л И Ц А:

Иван Кнежевић, кнез од Семберије
Петроније Шишо, момак Ивов
Милић, пандур Ивов
Кулин капетан
Боја, мајка Ивова
Станка, заробљена Јадранка
Први кмет
Други „
Трећи „
Први старац
Други „

Кметови. Турци. Кулинови пандури и момци. Робље.

Дешава се у почетку деветнаестог века, у селу Попову, у бијељинској нахији, кнежевини Семберији.

Двориште у кнеза Ивана. У дубини велики и угледни конаци до којих се пењу широке камене степенице. Са леве стране чесма, а са десне велика капија.

I

БОЈА И ДЕСЕТ ДО ДВАДЕСЕТ КМЕТОВА

(Боја стоји крај кућних степеница, а кметови који стоји а који чучнуо или сео на земљу. Једни од ових око Боје, с њом разговарају; друга двојица или тројица, у другом крају позорнице, чине засебну гомилицу; а неки седе и на кућним степеницама. Већина их је одевена у чохано босанско одело, но не богато; на глави фес а око њега сарук, на ногама црвене јеменије, а пуше на кратке чибучиће).

БОЈА

Па што чујете ви добри људи?

ПРВИ КМЕТ

А што ћемо чут'. Зар мислиш добро, мајко!

ДРУГИ КМЕТ

У нас зло а тамо преко Дрине, и дај Боже, бар растријезнили се људи, ама — опет зло.

ТРЕЋИ КМЕТ

Сила је то, болан, Турчин, те ће јој дохакати Вићентије и Луко из Подриња. Ја велим, боље да нијесу ни мрчили руке.

ДРУГИ КМЕТ

Ти велиш, али кад мука дође под грло, не пита се што велиш ти, а што ја.

ТРЕЋИ КМЕТ

Па ето и нама је дошла, те што?

ДРУГИ КМЕТ

Дошла, ама ми, видиш, нијесмо онаки ка' они Прекодрињани.

ПРВИ КМЕТ

А што да нијесмо?

ДРУГИ КМЕТ

Нијесмо те што ћеш му. А ево погледај по свој бијељинској нахији и по свој овој нашој Семберији, те гдје ти је онаки човјек до овога нашега кнеза Ива. Видиш ли га, болан, каки је мудар и саглам, у нас ево бијела су брчишта, а он нас све надмудрио. Зар, болан, Видајић-бег једе његов лаф, а сам Тузлагић неће њему на ино?! Ал' гдје ти је још један кнез-Иво, па да чујеш Босну тада.

ТРЕЋИ КМЕТ

Што их бијаше вриједнијех, оде у другу вјеру.

БОЈА

А што би могао и Иво да није вас, те га слушате, људи.

ПРВИ КМЕТ

Лако је, мајко, слушат' кад се мудро заповиједа.

БОЈА

А тешко боме заповиједат' мудро, ако се лудо слуша. Мој Иво чини што може, ама што ће и гдје ће, ни његова рука не достиже свугдје. Ето јуче, разабрао је како Кулин оно прешао Дрину прије неки дан, па начинио тамо чуда и покоре: попалио грдна села, поробио Јадар и Подриње и повео отуда силно робље. Једни веле, води собом сто и једанаест робова, а други кажу није него триста и три. Па сад Иво ни пије, ни ије, нити га сан хвата; домишља се како да откупи од Кулина то робље. Послао био Кулину у сусрет Петронија, те се Петроније јутрос вратио, ено га у конаку са Ивом, говоре и свјетују се; донио му абер од Кулина.

ПРВИ КМЕТ

А зато нас је, ваљада, кнез Иво и сазвао ?

ДРУГИ КМЕТ

А да зашто би друго?

ТРЕЋИ КМЕТ

Ако ће откуп од нас састављат', слаба му је вајда. Од камена ником ни камена.

БОЈА

Не знам је ли вас зато потрудио. Не казује он мени ништа што је зло; чува ме, стара сам. До јуче, прекјуче бројала сам дане, а сад већ бројим сахате. Тек добро није, чим ми није казао.

II

КНЕЗ ИВО, ПЕТРОНИЈЕ ШИШО, ПРЕЂАШЊИ

КНЕЗ ИВО

(Излази из куће, а за њим Шишо. На кнезу плаветне чохане чакшире, ђечерме све златом окићено, у златну силају два сребрна пиштоља и нож, о бедрима богата сабља, на ногама црвене чизме. Врх свега огрнут ћурком).

Добро ми дошли, кметови!

КМЕТОВИ

(Устају сви на ноге и, клањајући се, стављају руке на груди).

Боље те нашли, кнеже!

КНЕЗ ИВО

Мало вас је?

ТРЕЋИ КМЕТ

За послом смо, кнеже, а доћи ће их још̀те!

ПРВИ КМЕТ

Зар ће поред твоје ријечи неко изостати?

ШИШО

Који одоцни, тај је изостао.

КНЕЗ ИВО

Добри сте, колико да вас је. (Мајци). Мајко, пођи у кућу, имам са кметовима мало разговора.

БОЈА

Одох, Иво, одох да прислужим кандило пред иконом, јер чело ми се твоје мутно види. (Одлази у кућу).

III

ПРЕЂАШЊИ БЕЗ БОЈЕ

КНЕЗ ИВО

Знано вам је, кметови, и свој кнежини, да је овуда прошао Кулин капетан са силном војском и пребродио Дрину. 'Номад ми допаде Пеца из Клубаца и донесе абер, да је Кулин поробио Јадар и Подриње, прегазио њиве и ливаде, попалио села и заробио силно робље, које сад овудар води дома. То робље, кметови, то су браћа и сестре наше. Шумадија се листом дигла, те крвави бој бије, а ми, ево овако, сједимо скрштенијех рука, као да је Дрина висока планина, те не чујемо онај вапај и онај јад; као да је Дрина дебео зид, који дијели двије туђинске куће; као да је Дрина закон, који дијели двије вјере, И док сједимо, те слушамо, што се тамо збива, зар и да гледамо како нашим друмовима проходи њихово робље? Ено, Кулин води триста и три роба; овудар га пут наноси, те за који час ће и стићи у Попово; а тих триста и три роба, то су браћа и сестре, синови и кћери онијех дичнијех синова Србијиних, који су нејач своју у збјегове расули, који су огњишта своја до темеља растурили, а животе своје заложили за све нас. Кроз Семберију, крај мојијех конака, то силно робље да прође, ја не могу поднијети, а ни ви кметови. Гдје би нам образ, а гдје душа? Не кажем, да чинимо што чинити не можемо, не кажем вам да се и ми дижемо, али бар да учинимо оно што

можемо. Стога сам јутрос још послао Петронија у сусрет Кулину, и питао га, хоће ли ми продат' робље, те да буде слободно кад уђе у моју Семберију. Шта му је Кулин казао, ето нека вам Петроније каже.

ШИШО

А шта да вам казујем, кад добро није. Кулин иште три тисуће рушпија, па да пусти робље.

ПРВИ КМЕТ

Много!

ШИШО

Вели, није повео кљасто и нејако, ни старо и онемоћало, већ све младо и здраво, те продаће скупље.

КНЕЗ ИВО

Продаће — чусте ли, кметови! Наша крв, наша браћа и сестре, продаће се и расијати по далекијем и незнанијем земљама, док њихови оцеви и браћа војују тамо и крв лијевају за слободу. Смијем ли ја и смијете ли ви то чут' и видјет', а оглушити се?! Ето, зато сам вас сазвао, ако кабулите, да саставимо откуп, те да браћу ослободимо.

ТРЕЋИ КМЕТ

Зар три тисуће рушпија?

ШИШО

Кулин ништа мање неће.

ПРВИ КМЕТ

Да сва Семберија да и пошљедњу пару, тај се откуп саставити не може.

КНЕЗ ИВО

Ал' ја иштем више нег' пошљедњу пару. Зар они тамо у Шумадији за свој род дали своје благо, своје робље, своје огњиште, па и главу, а ми о пошљедњој пари да размишљамо.

ДРУГИ КМЕТ

Слушај, кнеже,! Твојој мудрости и твојој ријечи није било нити може бити парбе. Изникао си између нас као селвија између погрбљених жалосних врба; уздигао си се, узнио си се и поносом и збором и мудрошћу. Још си био дијете од двааест година, а ми старци теменасмо ти и слушасмо ти ријеч. Неки између нас рече: изабраник си и отад сви у то повјеровасмо. Кнежевином Семберијом кнезовале су дотад сиједе власи, а ти, дијете бијаше, кад сви ником поникосмо, а једним грлом прозборисмо: „Нека Иво одсад кнезује, а ми, старци, кметоваћемо и слушаћемо га". И не пожали — слушасмо те! Не замјери, ако сад првипут пред твоју ријеч хоћу да ставим своју. Дај, Боже, нек сам останем, нек само ја овако мислим, ал' не замјери и да ти кажем како мислим. Зло је наше браће големо, но и наше није мало. Сиротиња смо и голотиња, те гдје је још голотиња одјела туђу голотињу, а гдје босотиња обула туђу

босотињу? Ако ти, кнеже, заиштеш — мораћемо дати, па даћемо и последњу пару, ал' реци ми, душе ти, шта смо тиме учинили; спасли смо једно робље, да заробимо друго; утрли смо једне сузе, да пролијемо друге; ослободили смо робље, што га Кулин води, а заробили смо себе.

КНЕЗ ИВО

Мислите ли и ви тако, браћо?

КМЕТОВИ

Сиротиња смо, кнеже!

ТРЕЋИ КМЕТ

Ако је да дамо, колико ко може, нећемо изостат' ни један.

КНЕЗ ИВО

Не иштем ја да вас осиротим, сироте моје, већ иштем да вас спасем срамоте и гријеха! Да је нешто Кулин са робљем ударио другијем путем, ваљаде би ми лакше било чут', а не видјет'; али, доживљети да Кулин проведе српско робље преко Семберије, преко моје кнежине не може ми се док ја кнезујем, а не може ни док ви кметујете. (Збаци ћурак са себе и простре га по земљи). Дете, браћо, помените Бога, који вас ни у сиротињи неће заборавити, па донесите колико који може и колико милује, те да саставимо откуп за оно тужно робље! (У врло великој даљини чује се потмули писак зурле и лупа бубња).

ПРВИ КМЕТ

(Вади кесу и дријеши).

Ево, нека ја почнем, кнеже! (Баца новац на ћурак). Ево три рушпије и нешто ситнијех гроша; то је од мене и мојега села; сабрао сам да харач платим, па сабраћемо друго, а ово нека је алал!

ДРУГИ КМЕТ

(Вади из њедара и баца).

Ево четири рушпије од мога села, а ево (опет баца) још̀те двије од моје сиротиње!

ТРЕЋИ КМЕТ

Једна ми се затекла моја, ево је, (баца), а отићи ћу и до села, те скупити још што се може и колико се може. (Још двојица тројица прилазе и бацају не говорећи ништа).

ПРВИ СТАРАЦ

Кнеже, ћер ми је примила биљег из куће Мрвишића, скрпио сам и саставио овијех десет рушпија да јој дарове срежем и прћију спремим; ево ти тај новац (баца целу кесицу) нек остане дјевојком, нек се не удаје.

КНЕЗ ИВО

(Потресен).

Старче, (сагиње се и дохвати ону кесицу) узми ово; ја за тебе полажем десет рушпија овдје.

ПРВИ СТАРАЦ

Не, кнеже, даћеш ти већ и онако више но сви ми, остави ми да ово ја учиним.

КНЕЗ ИВО

(Спусти кесу натраг).

Добро, старче, ал' онда твојој ћери ја хоћу да спремим дарове; ја њој поклањам десет мојих рушпија!

ДРУГИ СТАРАЦ

Кнеже, његову ћер обележио је мој син; мој син ће је узети без дарова и без прћије; нек и твој новац овдје легне.

ШИШО

(Сагао се те пребраја новац).

Двадесет и четири рушпије и нешто гроша.

КНЕЗ ИВО

А Кулин иште три хиљаде. Сиротињо моја, јаде мој! Хоћеш, а не можеш! Неће Иво заробити свој народ, да робље робљем замјењује. Ако вас оголим, чим ћу вас послије откупити? Узмите тај новац, носите тај новац.

ПРВИ КМЕТ

Не, кнеже.

КНЕЗ ИВО

Носите!

ДРУГИ КМЕТ

Дали смо и алалили смо!

(Споља се чује јача лупњава бубња и писка зурли, измешана са жагором; по гдекад какав узвик и пуцањ пушке. Све то јаче и јаче бива).

IV

МИЛИЋ, ПРЕЋАШЊИ

МИЛИЋ

(Долази с поља).

Господару, друмом језди Кулин Капетан, отуда се чује хука и алабука.

КНЕЗ ИВО

Чујем. Узмите, добри људи, свој новац!

СВИ

Нећемо, кнеже, не дао Бог!

КНЕЗ ИВО

Узмите, ако ми затреба, затражићу вам. (Нико не прилази. Свирка се и хука чује јако и близу).

ШИШО

Зурле га прате и бубњеви, као да сватове воде, а не робље.

КНЕЗ ИВО

Сватови су то, Петроније, а ми, сиротиња, ево им прћију спремамо.

МИЛИЋ

(Који је код капије посматрао).

Ево их, кнеже!

V

Свирка престане, кметови се уклањају да начине пут, а Иво, и не обзирући се, оборио главу, замишљен. Напред улазе три четири пандура Кулинова, затим Кулин, а за овим још неколико Турака.

КУЛИН

Јеси ли рад мусафирима, кнеже Иво?

КНЕЗ ИВО

Добрим пријатељима увијек.

КУЛИН

(Једном кмету).

Иди тамо у двор, и вас још два-три, те прихватите коње и проводајте.

КНЕЗ ИВО

Кулине, има у кнеза Ива момака, а ово су моји кметови. Семберијски кметови, откако ја кнезујем, још нијесу водали ничије коње.

КУЛИН

Није ничије, већ Кулинове.

КНЕЗ ИВО

Ако је Кулину, учиниће измет, а Кулин неће ни хтјети да Ивови кметови чине и његовијем коњима измет.

КУЛИН

Хајде да се не кавжимо, Иво. Волим те, знаш да те волим, па ми велиш и оно што други не би смио!

КНЕЗ ИВО

Тако је.

МИЛИЋ

(Дотле већ донео из куће сиџаду, простро је и два-три јастука метнуо за наслањање).

КНЕЗ ИВО

Отур, беже, одмори се, много путујеш.

КУЛИН

(Пошто је сео, тапше шакама).

Гел!

ПАНДУР КУЛИНОВ

(Дотрчи с чибуком, даје му га, па клекне и набија му палцем дуван у лулу, а затим отрчи у кућу, те отуд машама износи жишку, коју метне на дуван, држећи увек леву шаку на грудима.

КУЛИН

Дуги пут, а жега је, те посустасмо. Него, истина, Иво, јутрос, тек што препловисмо Дрину, дође ми твој човјек, тај што је за тобом, донесе ми абер од тебе, да ме молиш, да робље не преводим преко Семберије, већ да га пустим кућама слободно, а да ти кажем што је право за откуп.

КНЕЗ ИВО

Ја сам ти га послао. Есапим дост си ми, у дослуку, нећеш зацијенит' онолико колико не могу од своје сиротиње да одвојим. Видиш, (показује му повргнут ћурак). Ево сам ударио арач на сиротињу, те збирам да ти дам све што могу и колико могу, да ми робље поклониш, јер браћа су ми то и сестре. Да нијеси овијем путем ударио, и мање би ми било тешко, али зар моју кнежину Семберију да оквасе сузе моје браће и мојих сестара? Од тијех суза њиве ће нам погорјети; земља ће се исушити,

а беријет нас издати. Нема беријета оној земљи, коју суза натапа. Бар моју земљу неће натопити, док ја кнезујем.

КУЛИН

Лијепо збориш, Иво, но плати колико ти иштем, па ево ти робље.

МИЛИЋ

(У филџану који је у зарфу без послужавника већ на длану доноси каву и служи Кулина).

КНЕЗ ИВО

Много иштеш.

КУЛИН

Триста је и три роба.

КНЕЗ ИВО

Много, много иштеш. Иштеш колико се не може дати.

КУЛИН

Двадесет најбољих људи изгубио сам. Убише ми их Срби, па треба ми њихову крв платити. Не есапим што ми је десетак петнаест рањено.

КНЕЗ ИВО

Ево види. (Показује ћурак). Стегао сам ову сиротињу, исциједио сам све што сам могао; свак је дао; остало је да ја дам што имам, али све то неће достићи оно, што ти тражиш.

КУЛИН

Иво, и у тврдом ораху има капља зејтина, само који умије да исциједи. Дај ти колико мислиш дати, нек види ови народ како и ти дајеш, па притегни послије, даће сваки више нег што ти мислиш.

КНЕЗ ИВО

Да ти дам колико мислим дат'? Ја ти дајем све, све што имам, ни пару себи не остављам. (Улази у кућу).

VI

ПРЕЂАШЊИ, БЕЗ ИВА

КУЛИН

Тако, тако, Иво! (Кметовима). А што сте се ви, бре, стегли, дајте и ви све што имате, као Иво, па да вам поклоним робље.

КМЕТОВИ

Сиротиња смо, беже, немамо!

КУЛИН

Море, знам ја вас и вашу сиротињу! Не умије Иво, а да умије, истјерао би из вас ови час таман колико ја иштем.

VII

ИВО, БОЈА, ПРЕЂАШЊИ

КНЕЗ ИВО

(Излази из куће носећи три кесе, за њим Бојa која остаје на степеницама код врата кућних).

Ево, све благо и све богатство моје, Кулине. Бабо ми је ово стекао са оном старицом тамо (показује Боју). Ево ти прва кеса, (баца кесу на ћурак) ево и још једна, беже, (баца) ево и пошљедња, беже, (баца и трећу касу). Ево, дадох што имадох; дадох све, што ми је још бабо и дјед стекао, у кући ми није ни мангура преостала. А преко тога ето двaестак рушпија и нешто гроша сиротињског новца, што су моји кметови положили. Је л' ти доста, беже?

КУЛИН

Знаш ли, болан не био, какво робље ја водим собом. То није кљасто ни богаљасто, није старо и онемоћало, већ све здраво и младо. Знаш како је што Јадар роди, а Дрина запоји; продаћу ја то како нисам скоро. Ту не има ни хиљаду рушпија? Та, да видиш, Иво, само ону дјевојку, што је из Добрића водим, сваки харем дао би за њу, колико за све друге. Хоћеш ли да ти доведем робље, да га прегледаш?

КНЕЗ ИВО

Не, нећу; ја га не купујем, већ га откупљујем.

КУЛИН

(Своме пандуру).

Иди доведи ону дјевојку! (Пандур оде).

КНЕЗ ИВО

Ја ти, беже, дадох што имадох, у мојој кући више није ни пара заостала, а да је, и њу бих ти дао, не бих пожалио.

БОЈА

(Силази низ степенице).

Заостала је, сине, ево овдје, (Вади из њедара) и осам низа рушпија; њима сам се некада китила. (Баци низе на ћурак). Давно леже на дну сандука, а чувала сам их да снаху моју њима окитим.

КНЕЗ ИВО

Хвала ти, мајко! Зар ти није доста, беже?

КУЛИН

Мало је, Иво; гдје су три тисућа, а гдје ово што лежи.

КНЕЗ ИВО

(Бори се и домишља).

Беже, ти знаш оне моје двије њиве међашкиње у Дворовима?

КУЛИН

Знам их, добре су.

КНЕЗ ИВО

И оне леже тамо на ћурку.

ПРВИ КМЕТ

Ејвала ти, кнеже, ал' шта ћеш ти затим?

КНЕЗ ИВО

А шта ће она сиротиња?

VIII

ПРЕЂАШЊИ, СТАНКА И ПАНДУР

Пандур уводи петоро, шесторо ужетом привезаних једно за друго (две мале девојчице, један дечко, један момчић и Станка).

КУЛИН

Гле, погледај, Иво, ено, она Станка сама иште три тисуће рушпија, остали су приде уз њу.

КНЕЗ ИВО

(Погледа и потресе се).

Браћо моја, јаде мој! Беже, видиш ли ове конаке и све добро уз њих. Стотине су година како су Кнежевићи ту савили гнијездо; ту су се моји дједи и прадједи рађали, и умирали; свака је чивија у тијем конацима светиња за мене. Ево ти, беже, и тијех конака, твоји су. Ако си хтио да ме оголиш, оголио си ме. Је л' ти доста, беже?

КУЛИН

Е, видиш, тако се збори, кад се хоће да збори. (Свом пандуру који је довео робље). Дријеши то робље, па издвој Станку. Другом не бих, ал' теби, ево, чиним. Триста и два роба откупио си, а триста и трећи, ова Станка, остаје моја. Кабулиш ли?

СТАНКА

(Одријешена прилази Иву).

Богом брате, дао си све што си имао; пусти и мене да ти помогнем. Ево, ја дајем себе, нек само остало робље буде слободно.

КНЕЗ ИВО

(Станки).

Сирото дијете! Не, не, сестро, има Иво још. (Вади сребрне пиштоље и нож из појаса, отпасује и сабљу, коју најприје пољуби, па све спушта на ћурак). Беже, ти знаш шта вриједи оружје кнеза Иве Кнежевића; ево пењем цијену.

КУЛИН

(Задовољно се смјешка но не даје одговора, већ, окрећући главу у страну, броји бројанице).

КНЕЗ ИВО

Ти ћутиш, беже, још ти је мало? Па има Иво још! (Скида јечерму, јелек и силај, па остаје само у кошуљи и баци на ћурак). Беже, чисто је злато каково су Кнежевићи увијек носили. Шта иштеш још?

КУЛИН

И Станка је чисто злато, Иво!

КНЕЗ ИВО

(Сети се).

Ха! (Одјури у кућу).

IX

ПРЕЂАШЊИ БЕЗ ИВЕ

БОЈА

Капетане, беже! Ја не смијем стати пред сина; ја га не смијем устављати; ја бих да могу да му помогнем, али чим и како? Зар не видиш да се оголио и обосио; шта иштеш од њега још? Имаш ли

капетане, мајку; ако је имаш, ти знаш шта су то материнске сузе. Па ево, беже, и једну ниску материнскијех суза ја прилажем свему овом благу што ти га је Иво сложио пред ноге (Плаче). Зар ти још не мекша срце; зар још не умијеш да кажеш: доста!

КУЛИН

(Дирнуло га је, па се диже на ноге и окреће главу на другу страну, а руком јој маше да се макне).

X

КНЕЗ ИВО И ПРЕЂАШЊИ

КНЕЗ ИВО

(Излази из куће гологлав, носи једно сребрно кандило и богату икону сву сребром опточену).

Ево, беже, имам још и ово сребрно кандило, које је до овог часа горјело, а ево, чистијем сребром опточена је и ова икона, моје крсно име. (Најпре је спустио кандило и код ових речи прекрсти се, целива икону, па је полако спусти на ћурак).

БОЈА

(Цикне и загрцне се).

Иво, дијете, чедо моје!... Крсно име, слава наша! Зар до темеља раскопа кућу своју — крсно име, Иво! (Посрће и пада на колена, па се крсти три пут и грцајући, наслони уста да целива икону која лежи на ћурку, али не диже више главу са иконе).

КНЕЗ ИВО

(Заплаче се и, окрећући главу, брише сузе).

КУЛИН

(Тако исто потресен).

КНЕЗ ИВО

(Прихватајући мајку да је дигне).

Доста, мајко!... (Покуша да је дигне но опази да је мртва). Мајко... мајко! (Заплаче тешко, обгрлив је).

СТАНКА

(Цикне).

Мртва?... мајко! (Притрчи и помаже Иву, седнув на земљу и положив мртву Боју себи на крило).

КМЕТОВИ

(Скину саруке с главе).

Бог да је прости!

КНЕЗ ИВО

(Пошто целива мртву матер прибере се и мирно диже главу).

Беже, ево ти дајем и највеће благо... дајем ти живот своје матере. Је ли доста, беже?... Је ли доста, већ?

КУЛИН

Алах рахмет ејлен! Доста је, Иво, доста, доста!.... (Окреће главу да не гледа). Твоје је робље, откупио си га! (Одлази нагло).

ЗАВЕСА

ХАЏИ ЛОЈА

Реч у своје време у једном чину

ЛИЦА

Хаџи-Хафиз Лоја
Хаџи Хафиз Каукџија, хоџа
Хаџи-Абдија Халачевић
Смаил бег Селмановић
Шаћир-Ефендија Бисеровић
Муј-ага Шахинагић
Абид-ага Гаћанин
Мухарем-ага Глоџо
Ахмед Ефендија Нако
Мул-ага Смајиш
Бујрат-ага
Ристо Бујак, српски бимбаша
Сима Соколовић
Грго Шишић, шокац из Дон Мусићеве чете
Асим, дијете, унуче Хаџи Лојино
Седлиц, капетан аустријске војске

Догађа се у Гази-Хустрев-беговој џамији, у Сарајеву, на дан заузећа Сарајева аустријском војском.

Унутрашњост Гази-Хусрев-бегове џамије у Сарајеву. Под застрт пространим ћилимовима и малим сиџадетима, на којима се клања. Зидови голи свијају се у свод а по њима, на урамљеним таблама, исписи из корана. О своду висе неколико кандила. У левом је ћошку предикаоница са малим кровом и танким басамацима, а у десном врата која с поља воде и о која виси дебело перде. У дну удубљење у зиду. Прозори у дну, с леве и десне стране.

При дизању завесе Муј-ага Шахинагић. Хаџи-Абдија Халачевић, Шаћир-ефендија Бисеровић, Абид-ага Гаћанин и Ахмед-ефендија Нако, клече и клањају. Далеко испред њих, пред предикаоницом, седи на петама Хаџи Хафиз Каукчија и чита молитву. Они су сви боси, а код врата где је патос незастрт, ред је папуча и јеменија њихових. Лицем су окренути левој страни, тамо где је предикаоница.

ХАЏИ ЛОЈА

(Таман кад су они чело наслонили на земљу, он улази и застаје на вратима. За њим Смаил-бег Селмановић, Мухарем-ага, Мулага Смајић и Бајрат-ага. Хаџи-Лоја је огрнут ћурком, у силаву му пиштољи, а у руци пушка кремењача. Он је голема људа, крупна раста а коштуњава лица и буљавих очију. Попала га проседа брадурина а кроз раздрљену кошуљу види му се руно на грудима. Он сачека на вратима да хаџије и аге које клањају дигну главе).

Устајте, не сагибајте се више, вријеме је да се исправимо!

МУЈ-АГА ШАХИНАГИЋ

(Остајући на коленима и не осврћући се).

Ко је то што ни крши закон пред лицем Алаховим? (Наставља молитву).

ХАЏИ АБДИЈА ХАЛАЧЕВИЋ

(Осврнув се).

То си ти, Хаџија?

ХАЏИ ЛОЈА

Нијесам то ја, но је задња декика то, која је већ куцнула; ваш к'смет то је, који вам се вије над главом као тучни облак над доспијелом њивом. А ви... сагли главе!...

МУЈ-АГА ШАХИНАГИЋ

(Завршио молитву и диже се).

Сагли смо их, Хаџо, пред Алахом.

ХАЏИ ЛОЈА

А Алах вам казује: исправите се! Исправите се и макните молитву, јер тамо где се ви молите Алаху, ваља ми да прострем оружје! (Дижу се и остали) Алаху је и таква молитва драга. (Бајрат-аги) Ага, стоваруј овђе!

БАЈРАТ-АГА

(Излази напоље, па мало затим уносе момци оружје: мартинке, иглењаче; увађују и једно буре барута и сандук-два муниције. Све то они раде кроз целу идућу сцену, слажући оружје у две-три гомиле).

ШАЋИР ЕФЕНДИЈА БИСЕРОВИЋ

Па шта је, 'аџо? Имаш ли каквијех абера са Маглаја и Травника?

ХАЏИ ЛОЈА

Ево нек ви казује Смаил-бег Таслиџак. Синоћ по акшаму стиже са Врандука. Ама све што ви каже — чућете — добро није, нити може добро бит', кад не хтједосте чути моју прву ријеч, те да смо пексијана оћерали, док још на прагу кућњем беше. Казуј им, беже, све по реду, како си мени казивао. (Седа на сандук с муницијом). Отур, аге, да га саслушамо! (Сви седају около).

СМАИЛ-БЕГ ТАСЛИЏАК

(Остао је на ногама).

Загазио је Швабо дубоко у нашу земљу и накврсио је већ нашом крвљу. Ето... то је све! Шта више да ви казујем. Јонус ефендија Халачевић закрвавио је Шахин-камен. А и што ће сам, кренуо са њим шиш и голиш, а ми, бези и аге, остали овђе да сачекамо смрт на прагу. И што му посласмо помоћи под Хаџи-Хавизом Хаџи-Јамаковићем, није му од помоћи било. Од Ибрахим-ефендије Таслиџака ни абера нема, а Хаџи Мемед Телал и Ристо Бујак — знате што учинише. А ето и ја, закрвавио на Клокотима, те ме преплави сила и једва се жив кроз Ђелиловицу провукох, те да ви абер донесем. Швабо се већ кренуо из Зенице, те ће до који час замрљат' и сарајевске сокаке нашом крвљу и крвљу наше ђеце.

АХМЕД ЕФЕНДИЈА НАКО

(Пошто су сви поражени вестима занемили, диже главу и тихо).

Па што ћеш сад, 'аџо?

ХАЏИ ЛОЈА

(Који је брижно наслонио главу на руке и слушао Таслића-ково казивање, на један мах диже главу, устаје на ноге и плаховито).

Што ћу, је ли? Гледајте ви што ћете, ви — чији ће ћепенци и сјутра бити отворени да нахране и напоје швапске пексијане и чије ће шаке и сјутра се отворити да из њи'ове погане и крваве руке приме пару. Не питајте ви мене што ћу ја, ја знам. Чинићу оно што ми је наредба од самога Алаха; погинућу на овоме топраку земље, бранећи своје. Па ако ништа друго, а оно нека се бар знаде и проповиједа: био је некад неки Хаџи-Лоја, који је знао волети ову земљу, па и погинути за њу! Ето — то ћу ја, а питајте се ви што ћете?

ХАЏИ-ХАФИЗ КАУКЏИЈА

Не замјери, Хаџо, да и ја кажем ријеч. Тежак нам прекор баци на образ, ал' ако је хак на твојој страни, нека нам речеш и тежу ријеч. Није вакат да ријеч мјеримо на кантар, већ је вакат да отрпимо један од другога сваку замјерку, како не бисмо трпљели невољу што ће нас до који час све постићи. Не стављам ја своју ријеч пред твоју, нека буде прва твоја, као што ће и твоја пушка бити прва. Ако је до тога, 'аџо, ни један иза тебе изостат нећемо, јер ће и наше прагове опоганит' душманска нога, као и твој. Али опет, 'аџо, и збору је мјеста ако се хоће да чује. Ја знам, 'аџо, да хоћеш, али ми реци, Алаха ти, с ким ћеш?

ХАЏИ ЛОЈА

С ким? — То ви питате с ким; ви, који сте подијелили један народ у три вјере, па одвојили га једног од другога, тер се сад свако за се пита: с ким ће?

ХАЏИ-ХАФИЗ КАУКЏИЈА

Ја? — Нед'о Бог!...

ХАЏИ ЛОЈА

Не ти, Хоџа, него они који се питају: с ким ћу? А зар ти не знаш да под кубетима ове џамије има довољно мјеста и за Србе и за Шокце, само када је у нашијем срцима довољно мјеста за њих. А зар није ово и њихова земља као и наша; а зар се нијесмо на њој родили и заједно одрасли? Зар душманин што је пред нашијем вратима, није и пред њиховијем? — Зар крв њиховијех и нашијех дедова није била једна крв — тер ако су нас вјере раздијелиле, зар нас гробови не могу да измире?

МУХАРЕМ АГА ГЛОЂО

(Врти сумњиво главом).

Може... али, тешко, Хаџо!

ХАЏИ ЛОЈА

(Осврнув се, спази на вратима Гргу Шишића).

Не верујеш, је ли? А ти се осврни па вићи! Први пут је данас Шокац закорачио у џамију. Добро нам дошао, Грго!

ШИШИЋ

Боље ве нашао и у добри час!

ХАЏИ ЛОЈА

Јеси ли сам?

ШИШИЋ

Не, имадем собом и двојицу-тројицу шокаца, колико ми је заостало иза моје чете.

ХАЏИ ЛОЈА

Мул-ага, покани их нека уђу! Има данас у Хусрев-беговој џамији мјеста за све три вјере! Алах је нада све!

МУЛ-АГА СМАЈИШ

(Излази на двор, па се одмах враћа и с њим два три шокца. Прилази Хаџи-Лоји).

Ево га иде и Ристо Бујак са својијема.

ХАЏИ ЛОЈА

Дајте му пута и мјеста! (Мухарем-аги). Зар још не верујеш, Мухарем-ага? Виђи.

РИСТА БУЈАК

(У богатом херцеговачком оделу. За њим Симо Соколовић, који носи тробојни српски барјак а за овим још два три Срба).

Добра ви срећа, браћо и јунаци!

СВИ

Добро нам дошао, Ристо!

ХАЏИ ЛОЈА

Бјеше јунак, Ристо, кад смо се међу се крвили, бићеш ни и сад добро дошо, кад ћемо сви заједно!

РИСТА БУЈАК

Нека нам није проста она крв! Сваку кап жалим и сваку ћу кап понијети на они свијет, као кап гријеха који смо сви заједнички згријешили.

ГРГО ШИШИЋ

За те гријехе и сустиже нас казна. Нашу лијепу домовину прегазила је ево туђа сила, а из наше крви — поничи ће тешко ропство, под којим ће поколења цвиљети.

ХАЏИ ЛОЈА

Па сад... што ћемо?

РИСТА БУЈАК

Што ти речеш, Хаџија!

ХАЏИ ЛОЈА

Не, већ што сви рекнемо. Зато смо се и сабрали да се свачија чује, па онога чија буде најбоља, тога да слушамо ријеч?

АБИД-АГА ГАЋАНИН

А хоћете л' чут и што ни душман поручује?

ХАЏИ ЛОЈА

А од куд у те његове поруке?

АБИД-АГА ГАЋАНИН

Пресрете ме ови час Сунулах-ефенди Соколовић, те извади из недара ове хартије, вели: то је царска порука. Вели: Хавиз-паша везир отишао је у Зеницу да поздрави ђенерала Филиповића и да му каже, како је Сарајево хаз'р да се без пушке и џебане преда аустријској војсци...

МУЛ-АГА СМАЈИШ

(Пресеца му реч).

То нека се предају царски већили и мејмури, а народ, бели, неће.

ХАЏИ ЛОЈА

(Казује му руком да не пресеца реч).

АБИД-АГА ГАЋАНИН

(Наставља).

Па везир остаде тамо у Зеници као талац, а ови што пођоше са њим, срамни се вратише и донијеше ово. Веле: Везир рекао нека се растури међу народ.

ХАЏИ-ХАФИЗ КАУКЏИЈА

Па сједите, браћо, тер да га чујемо. (Старији поседају, а млађи остају на ногама).

ХАЏИ ЛОЈА

(Узео је прокламацију од Абид-аге, развио је и презриво прелетео очима, па је додаје Соколовићу, а сам седа).

Читај на глас, Симо, твојијем је словом писано.

СИМА СОКОЛОВИЋ

(Додаје барјак једноме од Срба, па развија прокламацију и на глас чита).

„Становници Босне и Херцеговине! Трупе аустријског цара и мађарског краља, на прагу су да пређу границе ваше отаџбине. Оне не долазе као непријатељи да насилно отму ове земље, већ као пријатељи, да учине крај злима која не само што пустоше кроз читав низ година Босну и Херцеговину, већ прете мирном животу аустријских пограничних земаља. Цар је с болом сазнао, да грађански рат пустоши ове лепе земље, да њихови становници међу собом ратују, да су промет и трговина прекинути, да су ваша стада остављена на милост

и немилост пљачци, да наша поља нису поорана и да су се беда и несрећа одомаћиле како по градовима тако и по селима...”

МУЛ-АГА СМАЈИШ

(Прекида).

Вићи, вићи... колико цара забринуле наше невоље!

ХАЏИ ЛОЈА

(Маше му руком да не прекида читање).

Чујмо га до краја!

СИМА СОКОЛОВИЋ

(Наставља читање).

„Велики и тешки догађаји онемогућили су вашој влади да на сталној основи васпостави мир и ред на којима почива народно благостање. Цар и краљ није могао даље гледати и трпети, како у суседству његових покрајина влада насиље и неред; како беда и оскудица навалују све више и више на границе његове државе. Он је свратио поглед европских држава на ваш положај и у савету народа је једногласно закључено да вам Аустро-Угарска поврати ред и благостање који вам тако дуго оскудевају. (Међу слушаоцима потмуло мрмљање и покрет). Задахнут жељом за ваше добро, Његово Величанство Султан се нашао побуђен да вас повери заштити свога моћнога пријатеља Цара и Краља. И тако ће се царска и краљевска војска појавити у вашој средини. Она вам собом не носи рат, већ мир...!

РИСТА БУЈАК

Благо нама и до вијека! Доноси нам мир на пушци.

МУХАРЕМ АГА ГЛОЂО

Чим су загазили Саву, а они је закрвавили нашом крвљу, па сад пишу да нам носе мир!

ХАЏИ ЛОЈА

Чујмо сваку ријеч! Читај, Симо!

СИМА СОКОЛОВИЋ

(Чита даље).

„Наше ће оружје сваког штитити и никог неће узнемиравати. Цар и Краљ заповеда: да сви синови ове земље уживају подједнако право по законима; да сви буду подједнако заштићени у њиховом имању, њиховој вери и њиховом животу. Ваши се закони и ваше установе неће самовољно уништавати и ваши ће се обичаји и ваше нарави штедети...

МУЛ-АГА СМАЈИШ

А не помену нам главе... Њих нам, дабоме, неће штедети!...

СИМА СОКОЛОВИЋ

(Чита даље).

„Ништа се неће без зрелог процењивања ваших потреба мењати. Стари закони ће важити све дотле, докле се нови не донесу. Очекује се од свих светских и духовних власти да одржавају ред и потпомажу владу. Приходи ових земаља ће се употребљавати искључиво на њихове потребе. Зао-

стали се данак из последњих година неће прикупљати. Царска и Краљевска војска неће угњетавати ни узнемиривати земљу. Што се за њу буде од становништва тражило, то ће се новцем исплаћивати. Цар и Краљ зна за ваше недаће и жели вам срећу..."

МУЛ-АГА СМАЈИШ

Баш му од срца хвала! И ми њему!

СИМА СОКОЛОВИЋ

(Чита даље).

„Под његовим моћним скиптром живе заједно многи народи и сваки говори свој језик; он влада над следбеницима разних вера и сваки слободно исповеда своју веру. Становници Босне и Херцеговине! Предајте се с поверењем заштити славом увенчаних застава аустро-угарских; примајте наше војнике као пријатеље; покоравајте се властима, одајите се опет раду и бићете штићени у његовим плодовима!

Главнокомандујући
Царско Краљевске војске
ЂЕНЕРАЛ ФИЛИПОВИЋ."

ХАЏИ ЛОЈА

(Након читања настала је тишина. Хаџи-Лоја се диже и осврћући се, посматра све).

Ето... чули сте... Реците, вјерујете ли?... (Пауза. Сви ћуте). Хоћете ли казат' што мислите?

АХМЕД ЕФЕНДИЈА НАКО

Ја не знам што ћу рећи, а и нема се што рећи. Кад би тако било, како ту пише — па и дај Боже! Но, и ако није тако, што би? Удаћемо на велики белај, јер што Баб-Алија и јевропска конгра ријеше, не може хезела томе на пут стати. Кажи нам ти, Хаџо, што мислиш да чинимо?

ХАЏИ ЛОЈА

Ја сам своје рекао, а рећи ћу и сад. Ну да чујем и вас. Што ти велиш, Ристо?

РИСТА БУЈАК

(Диже се и прилази среди).

Браћо, сви од реда чусте, што нам генерал нуди. Нуди нам мир и љубав коју нам на пушци носи! Ако све ово што ту пише, генерал у име царево збори, а оно је баш царски и слагао. Зар тамо, под његовијем скиптром живе многи народи у миру и љубави, те сад и ми да станемо под тај скиптар? Ej, да ви је знат' како је тамо? А ја сам одио у те стране па ћу ви рећ. Та гђе год је нашао брата, он га је разбратио; ни један народ с другијем не сусједује, ни један с другијем не другује, нити ћеш два наћи да живе у миру и љубави, докле гођ његов скиптар досеже. Ето ту, у првоме коншилуку, разбратио је Србе и Хрвате, те се под његовијем скиптром кољу ко душмани. Зар они да нам донесу мир и љубав? Отеће од вас џамију, да сагради нама цркву, отеће од нас

цркву да саграде вама џамију, све док нас не заваде. Завадиће и нас међу собом и нашу ђецу са њиховијем оцевима; научиће их злу, одучиће их да воле своју земљу, своју вјеру и своје огњиште. У његовој је земљи пуно жгадије, која је кадра служит' по два и три цара; све ће то довести у ове наше лијепе крајеве, те ће просути кроз земљу лаж и злу ријеч, те ни брат брату неће више вјеровати. Школе ће нам угинути, у црквама ће се угасити кандила, а наша најбоља ђеца трунуће по аустријским тамницама. Ето, то ће нам донијети Аустрија; то је донијела и свима осталима, који у њезиној држави уживају мир и благостање. Недај ми, Боже, да то аустријско благостање очима сагледам, раће ћу с вама погинут' овђе, на прагу ваше џамије.

МУЛ-АГА СМАЈИШ

Тако је, Ристо, и алал нека ти је та ријеч.

ХАЏИ ЛОЈА

А што ви остали велите?

ХАЏИ АБДИЈА ХАЛАЧЕВИЋ

А што бисмо рекли? Ја велим: лако је изгинути, тешко је невољу жив дочекати и погледати јој у очи. Нијесам међу последњима да дадем и живот за добро ово земље, али, хоће ли јој бар хаснити мој живот? Хоћу 'бар, умирућ' да знам, е сам дао главу за добро својега народа.

СМАИЛ-БЕГ ТАСЛИЦАК

Ја вељу, Хаџија, гинут' се мора; јали сад јуначки, јали после, кад уљегне швабо и веже нам гајтан око врата, те нас стијеже годину и две и три, док нам душу не ишћера. Знам ја да од наше смрти неће бити фајде народу, ал' нека наша смрт бар рече Јевропи, да смо и ми народ, те да ми нијесмо њен кусур, који ће она поклањати коме стигне! И нека јој каже: да је Аустрија уљегла у ове земље само преко нас мртвијех, јер њојзи другога пута у ове крајеве нејма.

ХАЏИ ЛОЈА

(Узбуђен, наслања руку на раме Таслицаку).

Беже, хвала ти за ову ријеч! Тако су сви Селмановићи, твоји дједови, зборили, а тако ће зборити и њихови унуци, док им дотраје понос Оџаковића. Авај, али ако нам ћесарови лижисахани тај понос скрхају, шта ће онда моја лијепа Босна?! А то ће доћ'!... То ће доћ'.... то нас чека!

ГРГО ШИШИЋ

Хаџо, хоћеш ли ми дати из'н да и ја кажем своју ријеч? Под твојом заставом и под твојијем бајраком, ти нећеш искупити много католика — свега нас два-три, што смо остали из славне чете Дон Ивана Мусића. Још није ни уљегла Аустрија у ове крајеве, а већ је оне друге завадила са вама муслиманима и са вама православнима. Наши су фратри развили злу проповијед, да Аустрија

доноси у ове крајеве и католичку вјеру, која ће сад загосподарити. Та нам вјера не да расвијестити се, те да видимо да смо крв једне крви, и да смо кост једне кости са вама. Али и оволико, колико нас је, ми смо дошли да са вама изгинемо, бранећ' праг ове куће. Наша ће крв, ваљада, научити нашу браћу, да нас вјера може дијелити пред олтаром црквенијем, али не и пред олтаром отаџбине. Је ли ти доста за свјето дјело и толико крви, колико је нас четворица можемо дат'?

ХАЏИ ЛОЈА

Доста је и једна кап, само нек се измијешају све три крви заједно. Нека сви заједно изгинемо!

ХАЏИ АБДИЈА ХАЛАЧЕВИЋ

Реци нам, Хаџија, и ти своју ријеч. Не чусмо шта ти велиш о ћесаровој поруци и ако знамо да јој не вјерујеш.

ХАЏИ ЛОЈА

(Погледа их све редом).

Ја велим само једну једиту ријеч: Изгинућемо! Изгинућемо, а нећемо дати ову стопу земље, на којој смо поникли. Ја ћесаровој поруци не вјерујем, јер знадем да је свако скупо платио коготј је њојзи повјеровао. У Швабе нема бесе, те да му на ријеч вјерујеш. Чујеш ли, што нам поручује, вели: наша су поља непоорана, те њега стала брига! А ја велим: тешко оном пољу, које забразди ћесарово рало! Пооране они, јест, — пооране ова

наша лијепа поља, али за то — да саберу плод, те да нахране своју гладну жгадију. А кад их они поору — знајте, ми ћемо се као фукаре потуцати по свијету и без поља и без рала, и куцаћемо на туђа врата, да просимо хљеба. Да нијесу обрстили на својој њиви све што се могло, не би се они ни кретали у наша поља. (Пауза. Посматра их све). А што ће бити од наше куће, кад та жгадија једном закорачи праг? — Знадете ли? Учиниће нас пошљедњијем милнетом. Законе ће нам уништити, а адете испоганити. Гробља ће нам прекопати, а темеље кућне разорити. Смијаће се светоме езану, којим Алаха мујезин поздравља с минарета, а прогониће ону пјесму, којом је наш народ од увијек своје дерте казивао. Неће он нас питати, којим ми језиком знамо и умијемо зборити: неће он нас чути што су наши стари тијем језиком од вајкада зборили, но ће рећи: у мене је шидет, мој је језик господар! И настануће најгоре вријеме... живи ће завидјети мртвима, а гробови ће бити куће среће. Угасиће се наше племе; потамнеће имена онијех славнијех оцаковића, који су везировали и пашовали, а којима се Босна поносила пред свијетом. Зарђаће њихово оружје, а по њиховим кулама замрежиће се паучина. — Са гробовнијех каменова истрће се ријечи славе и они, који су увијек пјевали, отпочеће да плачу... Настаће пошљедње вријеме; они — у којијех је остао рз, неће се смјети у очи погледати, а они, — у којијех је остало

срце, сузом ће се поздрављати!... Тешко Босни и сад и до вјека! Нити ће кад дићи главе, нити ће кад наћи правде у свијету. Нашој невољи нико вјеровати неће, а нашему злу нико помоћи неће, јер ће свако рећи: „Ви да народ бијасте, изгинули бисте, а не бисте пексијана на праг пустили!..” (Нема тишина. Говор учинио дубок утисак, те сви оборили главе. Он их погледа редом). Шта више да ви казујем? — Бирајте сами што ћемо и како ћемо?...

ШАЋИР ЕФЕНДИЈА БИСЕРОВИЋ

Што бих послије овијех речи, до да сагнем главу и Алаха да замолим за милост. Што ћеш, кад смо зло, — које нам казујеш — тако доцно сагледали! — До јуче смо се клали међу собом, три вјере, а сад се миримо. Зар не бијаше боље, да смо се мирили заједно да живимо, но што се миримо заједно да изгинемо?

ХАЏИ ЛОЈА

Научићемо оне, што дођу за нама.

ШАЋИР ЕФЕНДИЈА БИСЕРОВИЋ

Камо да бијаше неко, да нас за времена умудри, а сад...? Па и да отјерамо душманина с прага, хоћемо ли бар послије бити браћа? Неће ли ови Шокац рећи: „Пречи је мени Папа од Босне!” — А неће ли ови Србин рећи: „Ја имам свој бајрак од три боје...”

ХАЏИ ЛОЈА

Чекај... не збори даље!... Ови бајрак, је ли?... (Показује на барјак који држи Соколовић). Не — он нас не дијели — он нас збира!... (Дочепа барјак и откине са мотке). Бајрак је то Српскога Народа, а ове три боје, то су три вјере једнога народа!... Виђи.... (Савија од барјака себи турбан око главе)... од њега ћу турбан саградити, и под тијем турбаном — погинућу! Под њиме ћу слатко умријети!..

СВИ

(Узбуђено).

А!... а!... Алал ти, хаџо!...

ХАЏИ ЛОЈА

Па јесмо ли измирени сада?

СВИ

До вијека!...

ХАЏИ ЛОЈА

И хоћемо ли заједно да изгинемо?

СВИ

Хоћемо!... (Споља се чује плотун).

ХАЏИ ЛОЈА

(Махне им руком да ућуте).

Шта је?

МУЛ-АГА СМАЈИШ

(Истрчи нагло из џамије).

РИСТА БУЈАК

Биће да је уљегао! (Плотун).

ХАЏИ ЛОЈА

Швабо?...

РИСТА БУЈАК

Он!...

ХАЏИ ЛОЈА

Ај, браћо моја!... Ај, јаде мој!... Све је друго доцкан... и једино што нам је остало, то је: да изгинемо!... (Чешће појединачно пуцање).

СВИ

Изгинућемо!....

МУЛ-АГА СМАЈИШ

(Дојури с поља).

Хаџо, уљегао је! На Будаковићима, по Вратнику и Бјелавама, све је под силајем, и ено — пушка трешти!...

ХАЏИ ЛОЈА

(Соколовићу и једном католику).

Идите!... Потеците брзо!... Нека на вашијем црквама сва звона зазвоне наопако!... Нека се буди народ!... (Они одлазе). А ви, браћо, граб'те оружје!... (Сви грабе оружје. У том се чује топ. Хаџи-Лоја притрчи левом прозору). Требевићу, висока планино; зар је то твој поздрав шехер-Сарајеву?... (Шлотуни се понављају и чује се музика, која свира марш „Hoch Habsburg!...“). Чуј! ...Чуј, море, чуј пексијана!... Хоће да угуши јаук жена и писку ђеце, коју његови солдати кољу, па удара у зурле и гочеве!... Ако... ако... свирај!.. Заглуши глас онијех што умиру, нека га не чује Јевропа, која те је амо послала!

ГРГО ШИШИЋ

То је ћесарева пјесма, што је свирају!

ХАЏИ ЛОЈА

Вараш се, Шишићу! Пјесма аустријскога ћесара, то је јаук и писка крваве босанске сирочади, а не то што чујеш! (Плотуни и звона са разних страна. Музика престаје).

СИМА СОКОЛОВИЋ

(Враћа се).

Уљегли су са свијех страна у град, а понајприво шљегли с бријега у Сагарџије! Сарајево са двије стране, испод Бакија и Горице, гори!... Од Требевића слази силна војска и сви сокаци већ су пуни душманскијех солдата!... Пошљедњи је час Хаџија!...

ХАЏИ ЛОЈА

(Ристи и Шишићу).

Прићите амо. Дедер да се закунемо сваки по својој вјери. Ево, чујте мене првог! (Диже руке у вис). Тако ми Алаха и Пејгамбера, и тако ми дина — погинућу, а предат' се нећу! (Учини темена). Валахи! Билахи! Талахи!

ГРГО ШИШИЋ

(Диже шаку).

Тако ми Исуса и Дјеве Марије, погинућемо — а предат' се нећемо! (Прекрсти се католички).

РИСТА БУЈАК

(Диже три прста).

Тако ми Свете Тројице, Бога Оца, Бога Сина и Бога Духа Свјетога, и тако ми часнога крста

и Крснога имена мога, погинућу, а предат' се нећу!... (Прекрсти се). Амин, да Бог да!...

(Напољу труба, плотун и један топ).

ХАЏИ ЛОЈА

А сад, браћо, задња је декика! Праштајмо један другом и опростите, ако сам ђекад кога увриједио!...

СВИ

Нека ти је просто!...

ХАЏИ ЛОЈА

И вама, браћо!... Хајде, сада сваки на своје мјесто!... (Шишићу). Ти се клањаш Западу, је ли? Па — хајде тамо! (Показује му западни прозор). Ено — они пенџер гледа на Запад.

ГРГО ШИШИЋ

(Одлази, за њим његови људи и одмах се намештају и почну пунити пушке).

ХАЏИ ЛОЈА

А ти, Ристо, клањаш се Истоку? — Ено, они пенџер гледа на ту страну, ђе је твоја вјера!.... (Покаже му источни прозор). То нека буде твоје мјесто, ђе ћеш се бранити и погинути!..

РИСТА БУЈАК

(Поступи као и Шишић).

ХАЏИ ЛОЈА

Дете и ви остали! Дерите то перде са врата, па кој' на пенџере, а кој' на врата и не жалите џебане, јер се дуго нећемо борити, па бар да се

јуначки искупимо! (Напољу борба ближе и јаче. Трубе. Звона). Хај, Србине, брате! Има једна молитва, којом све три српске вјере знају да се помоле Богу у један глас! Дете, браћо, казујте за мном ту молитву! Ево — ја ћу први! (Прије вратима и преко рамена оних, који су заузели врата, опали пушку. Сви припуцају, а он потрчи свакој гомили и храбри их све). тако!... тако!... Нека и ваше мајке закукају, кад ће наша ђеца и онако довијека кукати за Босном!.. (Прилази једном прозору и опали пушку). Стани (сви престану пуцати). Хоџа-Какучи Ефенди! Иди, тако ти дина, горе на минаре, и пјевај Алаху и моли му се за наше душе, а ми ћемо гинути! Пјевај гласно! Нека се твоја молитва разлеже широм Сарајева, нека се онај народ што гине сјети, — да има Бога и у Бога правде, која ће га освијетити, ако ми кадри нијесмо!...

ХАЏИ-ХАФИЗ КАУКЏИЈА

(Остављајући пушку).

Пођи ћу, Хаџо, без оружја! Моја молитва, нека ми буде оружје! (Улази у отвор, којим се пење на минаре).

РИСТА БУЈАК

(Пошто је избацио пушку).

Скидох једнога с коња!

ХАЏИ ЛОЈА

Бар си га попео на небо!... (Наставља се борба. Хаџи-Лоја прилази час једном час другом и где нађе мјеста пали и сам пушку).

АСИМ

(Дотрчи у џамију те право у наручја Лоји).

Ђедо!... ђедо!... ђе си ти?...

ХАЏИ ЛОЈА

Ко те амо посла, дијете, и како си смио?

АСИМ

Ја, ђедо, кроз капицике, те доспијех да те видим!

ХАЏИ ЛОЈА

Што је дома?

АСИМ

И ная и баба узели су пушке, тер кроз пенџере гађају Швабу. И све жене из коншилука и ђеца, све се то попијело на пенџере и на кровове, тер пуца; а мени ная не да пушке!...

ХАЏИ ЛОЈА

(Пауза).

Дорашћеш и ти до пушке, а моја ће и 'нако остати пуста! Него, 'ајде, сад, кад си ме виђео, оди, пољуби руку ђеду, па иди кући!... Иди тамо, крај мајке и твоје бабе и реци им селам од мене!

АСИМ

(Љуби му руку и доноси је до темена).

А хоћеш и ти дођи?

ХАЏИ ЛОЈА

(Пољуби га у чело).

Реци им, нека мене не чекају! Пази, да те не убију солдати!

АСИМ

Ја ћу кроз капицике! (Потрчи).

ХАЏИ ЛОЈА

Чекај... Ходи овамо! (Дете се врати. Он му спусти руке на рамена и дубоко му се загледа у очи). Ти ћеш нас преживјети, синко, па упамти све ово што б'ива. Кад дорастеш до ђедове пушке, тада ће већ наше гробове покрити густа трава, а наша ће се имена поборавити! А ти вићи и упамти све ово. Па кад одрастеш, а ти причај! Причај ономе добу, које ће с тобом настати, и реци му: да је читав један народ пропао за то — што се вјерама завео, а да ће васкрснути и мора васкрснути за то — што се на самрти сјетио: да је брат мио па ма које вјере био! Реци онима, који ће живјети у овој лијепој земљи, након двадесет и тридесет година, да смо ми изгинули зато, да бисмо им крвљу својом исписали аманет: Херцег Босна је Херцеговчева и Бошњакова и у њој нема мјеста за туђина! Упамти то, јер ће доћи дан, кад ћете тај аманет сви заједно морати и вјеровати и казивати! (Љуби га у чело). Због ом, синко! Нека се Алахова милост простре на тебе и твоје поколење, те да доживите тај срећни дан, када ће ове, што нам сад силом улазе у кућу, истјерати — ка' што се сваки неваљалац истерује из честита дома!.. (Напољу плотуни и музика поново). Чујеш ли ону пјесму? То је, синко, погребна пјесма, којом се сахрањује твоја отаџбина! А 'оди, чуј и ову ријеч!

(Узме га у наручја, а десном испали пиштољ на вратима). **Ово је ријеч којом кад будете ти и твоји вршњаци прозборили, васкрснућете своју отаџбину!...** (Спушта га, пољуби га у чело и тихо). **Иди сад дома, и реци им — нека ме не чекају. Селам свима од ђеда!....** (Музика престаје).

АСИМ

(Пољуби му поново руку).

Због ом, ђедо, слатки! (Узневерено погледајући на све стране, одлази).

ГРГО ШИШИЋ

Џамија је опкољена!

ХАЏИ ЛОЈА

Али смо ми још живи! (Споља плотун, па онда пјесма мујезинова, која се јасно чује. Приликом плотуна двојица код врата падају). **Алах рахмет ејлс'н! Ристо, удри на ту страну!** (Отрчи до врата. Настаје живље пушкарање споља и изнутра. Кроз пушкарање, које је појединачно, чује се час мујезинова несма, час труба, час по који метак. Соколовић пада).

РИСТА БУЈАК

(Придржавајући га).

Бог нека те прости! (Спушта га и враћа се прозору те наставља борбу).

ХАЏИ ЛОЈА

Алал нека ти је, Симо! Ти учини своје! (Пада Бајрат-ага и један Шокац). **Ето их, продиру! Дедер, браћо! Помените још једном Бога сваки на свом закону!** (Падају Халачевић, Бисеровић и Шахинагић. Молитва се јасно чује, затим топ и опет плотун. Падају Абид-ага, Мул-ага и Мухарем-ага. Пуцају очајно. Ристо прилази вратима, где је нагр-

нула аустриска војска). Овамо, овамо и ти, Шишићу! Ево, навријеше...

СМАИЛ-БЕГ ТАСЛИЋАК

(Пада умирући).

Богом нека ви је просто, браћо; слатко ми је умријети!...

ХАЏИ ЛОЈА

Благо теби, беже, и сад и до вијека! (Пада Шишић). И ти не заостаде, добри Шишићу!...

ЂРГО ШИШИЋ

(Умирући).

Нико заостати... неће!...

ХАЏИ ЛОЈА

Оживјећемо ми опет!... Оживјећемо у нашим унуцима и тада ће швабо платити сву ову крв која се сад лије! Нећу вићет', али ћу ја осјетит' то у гробу! (Пушке: згоди га тане. Он посрне и падне и покуша да се дигне, али опет посрне). Ах, псето крваво! Што ме не погоди јуначки, ка' и све остале, већ ми зададе рану, да за једну смрт три пута издишем!

АХМЕД ЕФЕНДИЈА НАКО

(Који је на вратима и пуца).

Је ли ти тешка рана, Хаџо?...

ХАЏИ ЛОЈА

Лашка је но овијех овђе што су мртви!

АХМЕД ЕФЕНДИЈА НАКО

Још нас је тројица само! (Један у том моменту пада).

ХАЏИ ЛОЈА

Није тројица, него двојица! Свака декика носи по једнога! Удрите, не предајите се! (С поља плотун. Пада Ахмед-ефендија). Сам зар остаде, Ристо? Ej, да је бар моћи да ти помогнем! — Али... зло ме погоди!... И мој је крај ту!... (Риста пуца). Оди, Ристо, да се ижљубимо!... (Риста прилази. Диже се и љуби с њиме). Алал нека ти је!

РИСТА БУЈАК

И теби, Хаџо!...

ХАЏИ ЛОЈА

Ми гинемо грлећи се, а наши унуци умјеће се загрлити прије смрти!...

РИСТА БУЈАК

Наша смрт, нека им наук буде!

ХАЏИ ЛОЈА

Е' ајд сад, иди!... па — гини!...

РИСТА БУЈАК

(Враћа се вратима и опали пушку. Отуда два плотуна и он пада. Пауза. Труба засвира. Престаје пуцање. Чује се Мујезинова пјесма).

СЕДЛИЦ

(С поља).

Предајте се!...

ХАЏИ ЛОЈА

(Диже се тешко из гомиле мртвих).

Хоћемо ли да се предамо, мртва браћо моја?... Казујте!... Ви ћутите? Не дајете аваза од себе?...

Али ја вас разумијем!... Ваша крв ми збори; Босна се само мртва предаје!... (Пада поново, уморан. Плотун. Труба. Још један плотун).

КАПЕТАН СЕДЛИЦ

(Улази са голом сабљом у џамију. Са њим неколико војника. На пољу се догледа војска).

У име Европе, предајте се!...

ХАЏИ ЛОЈА

(Прибере снагу и диже се на руке).

У име Европе, ми смо изгинули!...

(Пада. Мујезинова пјесма јасно се чује. На једној цркви звоно тихо удара. Завеса се лагано спушта).

РАСТКО НЕМАЊИЋ

Комад за децу у три слике

Л И Ц А:

Стеван Немања, велики жупан
Ана, његово подружје
Стеван, *Вукан*, *Растко* } његови синови
Јевтимије, епископ рашки
Отац Христифор, игуман манастира Св. Пантелејмона
Монах Дионисије
Јеромонах Теофилакт
I, II } калуђер
I, II } ђак
Мрвоје, стратилат Стевана Немање
Мирослав, *Срдан* } бољари
Аранђео Гаврило

Велможе, жупани, тисућници, сатници, војводе и војини. Калуђери и ђаци.

ПРВА СЛИКА

Велика дворница коју испуњавају жупани, војводе и други велики часници и црковници. Када Немања са свитом наиђе, они се размичу отварајући му пут ка престолу.

I

НЕМАЊА, АНА, РАСТКО, ВЕЛМОЖЕ И ЦРКОВНИЦИ

НЕМАЊА

(Праћен Ином, синовима и епископом, пење се на престо).

Велможе моје, жупани, тисућници и сатници, војеводе и војини. Сабрао сам вас да, пред вама и са вама, извршим једно свето дело. Мој мач и ваша храброст завршили су велики чин; наше враге и супостате победили смо и иноплеменике одолели смо! — Српска земља уједињена је; у њеним су границама Хум и Травунија, Горска и Подгорје, Горња Зета и Дендра, Раса и Расина, Топлица и Моравица, оба Пилота, Патково и Хвостно, Ситница, Лим и Ибар, Липљан и Горњи Полог, Диоклитија и Далмација. Нашу државу ките градови: Ниш и Сврљиг, Средац и Перник, Стоб и Велбужд,

град Равни; па онда Скопље, Љешак, Градац, Призрен, Дањ, Сардоника, Дриваст, Росаф, Свач, Улцињ, Котор и славни град Бар. Богу Господу, који нам је мудрост подарио, снагу дао и мач управио, захвалили смо топлим молитвама; к тому још, ја сам послао богате дарове цркви Гроба Господњег и Св. Јована Крститеља, па онда цркви светих апостола Петра и Павла; цркви Светог Теодосија у Пустињи; Богородици евергетској у Цариграду; Светом Димитрију у Солуну, а назидао сам још и две задужбине — два храма Господња, храм бесплотних архистратига у Скопљу и светог Пантелеје у Нишу. Али имамо да се одужимо још једној светој обитељи. Синоћ стигоше у Расу служитељи божји из далеких страна; отуд са обала Јегејског мора, а из Свете Горе. Они милост просе и ја хоћу да их са вама заједно обдарим дарима краљевским, нека би се и тамо, на далеком истоку, извила пред божјим олтаром молитва светих отаца за мој народ и мој дом.

ЈЕВТИМИЈЕ

Твоја жеља, велики жупане, и твоја намера велика је и чиста. У сваком послу ваља се сетити Бога. Ко Бога слави тога Бог помаже. Он је то, који ти је мудрост даровао, а руку подржао те си извршио дела велика и славна; њему слава а теби хвала што признајеш и што се увек сећаш Господа.

НЕМАЊА

Нека прију свети оци светогорски! (Одлази један тисућник).

АНА

Дозволи нам, свети садруже, да твојим даровима за Свету Гору придружим и ја своје и наше деце, Вукана, Стевана и нашега Растка, који се од свију најлепше уме да помоли Богу.

РАСТКО

(Љуби јој руку).

Ти си ме, мајко, учила, а омилела ми је молитва јер ми душу загрева.

ЈЕВТИМИЈЕ

Бог те благословио, дете. У тој души коју молитва загрева залећи ће се велика дела Господом благословена.

II

ТИСУЋНИК, А ЗАТИМ МОНАХ ДИОНИСИЈЕ И ТЕОФИЛАКТ

ДИОНИСИЈЕ

(Клањајући се дубоко).

Светли и велики жупане! Носимо ти благослове, које смо са братијом, заточницима Господњим, испросили топлим молитвама у Бога, за твој дом и народ твој.

НЕМАЊА

Добро ми дошли, свети оци, и нека вам је хвала што сте се из тих даљина сетили мене и мо-

јега храброг народа и молили се Господу за нас онда, када смо се ми, заштићени његовим благословом, борили са супостатима наше државе и вере. Божја нас је помоћ и учинила победитељима; њему нека је хвала и слава, а вама, божјим служитељима и вашој светој обитељи у Атонској Светој Гори, дајем краљевске дарe; нека би се тамо и даље жегло кандило и узносиле молитве за мене и мој народ.

ДИОНИСИЈЕ И ТЕОФИЛАКТ

Хвала ти, светли жупане, и слава ти, теби и твоме дому.

НЕМАЊА

(Једном од великаша).

У име моје и мојега подружја Ане, дајеш светој браћи за њихову обитељ, из моје ризнице, две стотине златних солида, осим тога четрдесет моди воска и четрдесет галета уља. Осим тога дајеш три пут по десет солида у име мојих синова Вукана, Стевана и Растка, да се за сваких десет солида купи по један маслинов сад и запише на њихово име. (Стеван, Вукан и Растко прилазе оцу и љубе му руку).

РАСТКО

(Љубећи руку).

Хвала ти, оче, на том дару. То ми је најмилији дар од свих што си ми их досад дао.

АНА

Дозволио си ми већ, светли садруже, да тим дарима додам и ја своје. Ја поклањам светој обитељи осам златних одјејанија које сам сама везла.

ДИОНИСИЈЕ

Хвала, пресветла Госпо, достојна високога ти садруга. Нека те Господ подржи своме роду на дику а своме дому на понос.

НЕМАЊА

Свима тим дарима, придружите још и златну икону Светога Луке, коју су ми иноци Богородице евергетске из Цариграда подарили.

ЈЕВТИМИЈЕ

Нека би пред том иконом горело увек кандило, за срећу и здравље богоугодног и великог жупана Немање, за здравље његовога подружја и његовог рода.

ДИОНИСИЈЕ И ТЕОФИЛАКТ

Амин!

НЕМАЊА

(Полазећи).

И тому још, прихватите свете оце као моје госте и угостите их, нека се одморе, јер далеке путе путују. (Полази са Ином истим редом како је и дошао).

СВИ

Живео светли жупан! (Одлазе сви, само калуђери остају на сцени).

III

ДИОНИСИЈЕ, ТЕОФИЛАКТ

ДИОНИСИЈЕ

Да племенитог владара!

ТЕОФИЛАКТ

И како нас је богатим дарима обдарио.

ДИОНИСИЈЕ

Засуо нас је златом и дарима; Бог нека му руку благослови.

IV

РАСТКО И ПРЕЂАШЊИ

РАСТКО

(Враћа се и осврћући се, дотрчи к њима).

Свети оци, дозволите најмлађему Немањином сину да вам целива свету десницу. (Целива их).

ДИОНИСИЈЕ

(Целивајући га у чело).

Бог те благословио, Краљевићу! —

ТЕОФИЛАКТ

(Целивајући га такође).

И поклони ти дуге и срећне дане и мудрост и племенитост твојега оца.

РАСТКО

Моја браћа, Стеван и Вукан, хоће у лов, а ја сам се у оца измолио, да останем овде са вама, да вас питам и распитам о светим обитељима светогорским.

ТЕОФИЛАКТ

Питај, Краљевићу, на сваку ћемо ти одговорити.

РАСТКО

Ја волим тај разговор. Увек сањам о светим местима; увек мислим како је то лепо, како је то узвишено служити Господу Богу. Ја не волим лов; мене не весели оружје, али света молитва, којом се обраћам Богу и којом га искрено и топло молим за мој народ, ја мислим да толико исто и више може да учини колико и оружје.

ДИОНИСИЈЕ

Дете, из тебе Господњи дух говори, на теби је његов благослов.

РАСТКО

А је ли далеко Света Гора?

ДИОНИСИЈЕ

Далеко је, тамо на јужним странама, преко морске пучине.

РАСТКО

А је ли тежак живот монашки?

ДИОНИСИЈЕ

Тежак је, синко.

РАСТКО

Зар је тежак? Зар је тешко Господу служити? Зар има чега тешког што се чини за Господа?

ДИОНИСИЈЕ

(Теофилакту).

Ово ће нас дете надмудрити, кроз њега нас Господ куша. (Гласно). Одиста, синко, тако је како ти рече; ко искрено Господу служи, за тога је монашки живот и леп и мио.

РАСТКО

(Седа на подножје престола).

Седите, свети оци, седите, ви сте уморни (И они седну). Па хајде причајте ми о Светој Гори. Мало сам о њој слушао, а хоћу да знам; ко зна нећу ли вам једног дана бити ученик и друг.

ТЕОФИЛАКТ

Ти — краљевско дете?!

РАСТКО

А зашто не; зар краљевско дете не треба Богу да се моли; зар његове молитве Господ не прима?

ДИОНИСИЈЕ

О, синко, пред Богом смо сви једнаки. Он не зна за краљеве и сиромахе, њему је свака молитва, која му се искрено шаље, једнака.

РАСТКО

Тако и ја мислим. Хајде, причајте, причајте ми о Светој Гори.

ДИОНИСИЈЕ

Доле тамо, далеко, врло далеко одавде, у водама Јегејског Мора, купа своје подножје Атонска Гора, којом шимшир и јавор расте, а маслина

је кити. Њене шуме су непролазне; њени кршеви се под небо пењу, а њене долине, богате водом и плодом, покривене су одољеном, здравцем и жутиловом травом. По вознесењу Господа Исуса Христа, дошла је у ту гору мајка Божја и свету реч Божју проповедала. Од њене светлости и од силе њене речи, срушили су се идоли које је тамо многобоштво подигло. Од тога доба, Атонска је гора постала светом; од тога доба тамо се почело хришћанство утврђивати и отуд по свему свету распростирати и, од тога доба је света Богородица заштитница Свете Горе коју је прославила многим чудесима.

РАСТКО

(У први мах, врло пажљиво слуша, затим се занесе причом и ослони главу на руку тако да га сан почне хватати).

ДИОНИСИЈЕ

У Кореји, ено, и сад црква свете Богородице; то је њен храм, а то је мајка свију осталих светогорских цркава. Света Гора је источник хришћанства, онако исто као и света места у Јудеји и Галилеји. Двадесет храмова Господњих: двадесет олтара и пет хиљада калуђера тамо служе Богу и поје славу божју.

РАСТКО

(Занесен причом заспи).

ДИОНИСИЈЕ

(Спази да је заспао).

Гле, чиста и невина душа детиња; занела га прича о светим местима, а занос га успавао. Слатко спава невино дете на подножју краљевскога престола својега оца. Оставимо га, брате, на миру; немојмо га будити. Ко зна, није ли га Господ успавао да му на сну каже о светим местима оно, што му ја живом речју нисам умео рећи.

ТЕОФИЛАКТ

Оставимо га, јер хоће Господ да га сном награди.

ДИОНИСИЈЕ

(Благосиља Растка, тако и Теофилакт, па полако одлазе).

V

РАСТКО

(Спава. Музика тихо свира. Диже се задња завеса. Натраг олтар, пред олтаром свештеник са крстом у руци и хор свештеника. Тај је део јако осветљен, а предњи остаје у полутами. Хор калуђера пева: „Свјат, свјат Господ Саваот". После песме, спушта се завеса, а позорница наново осветли).

РАСТКО

(Буди се полако).

Шта је то? Где сам ја? (Трља очи). О, како леп сан. Збор божјих служитеља пред олтаром; служе Богу свету литургију... Њихова песма још ми је у души... Где је то?.. (Окреће се, па, разочаран). Ах, знам, то је тамо, то је далеко тамо, где у водама Јегејског Мора купа своје подножје Атонска Гора,

којом шимшир и јавор расте а маслина је кити; Атонска Света Гора, чије су шуме непролазне и чији се кршеви под небо пењу и чије су долине, богате водом и плодом, покривене одољеном, здравцем и жутиловом травом. Тамо, тамо, где је света мајка Божја, по вазнесењу Господњем, сишла да проповеда свету реч Божју! О, како је лепо тамо; о како је топла молитва која се тамо шаље Богу. О, да ми је да се тамо Богу помолим, да му се помолим и да му измолим срећу и напредак за мој српски народ!.. Овде, крај престола, та молитва није тако топла! Што ћу ја овде...? Што ће мени ово царско руво; што ће ми мач, кад ме је Господ наоружао душом која њему припада? Престо?.. Зар није виши Господњи престо на чијем ћу подножју службу служити? А отац — мајка? — О, зар Господ није отац свију нас? Народ?... — Па зар ја не могу и пред олтаром Божјим служити искрено и предано моме народу?! О, могу, могу и хоћу, да, хоћу! Тамо, тамо у Светој Гори; тамо ћу наоружати душу поуздањем у Господа и тим поуздањем служићу народу (Падне на колена). О, Господе, велики и силни; Господе, који си саздао овај свет и који управљаш њим; поведи ме стазом, коју си ми одредио; нека буде воља твоја, јер воља је твоја света. Ево, ја ти се приклањам (Прекрсти се и устане) Ја не смем оцу и мајци, да им збогом кажем, поћи ћу тако без збогом на далеке јужне стране, а њих ће Господ утешити. (Отпасује мач и оставља га

на подножје престола). Остани ти, хладно оружје, овде, да чуваш очин престо и браниш његов народ. Господњим оружјем ја се сад оружам, да њиме служим моме српскоме народу. Збогом, кућо моја, збогом, доме мој, збогом, оче и мајко, збогом, браћо моја; збогом, детињство моје! Збогом, бриго очина и милошто мајчина, која си ме досад хранила и бранила! Збогом, збогом!

ЗАВЕСА

ДРУГА СЛИКА

Шума. Са стране велика манастирска капија, на њој алка; више ове мали отвор (вратанца) колико да се глава провуче. Полумрак.

I

РАСТКО

(Долази са стране. Гологлав, са торбом о врату, уморан, поштапа се једном батином).

Јест, ово је Света Гора; осећам, душа ми то каже. Дозволи, Господе, да целивам најпре ову свету земљу (Пада на колена и целива под) и да ти поднесем молитвом своју топлу благодарност, што си ме хранио и бранио на овоме далеком путу; што ми ниси дао да залутам; што ме ниси повео странпутицом, што ми ниси дао да вољом малакшем и у данима када си ме на овоме далеком и дугом путу у искушење доводио. (Прекрсти се, а за време молитве музика тихо). Оче наш, који си на небу, нека је свето име твоје; нека дође царство твоје, нека буде воља твоја и на земљи као и на небу. Хлеб наш насушни дај нам данас и опрости нам грехове наше, као што ми

дужницима нашим праштамо, и не наведи нас у напаст него нас избави од зла, јер је твоје царство, сила и слава оцу и сину и светоме духу, амин! (Прекрсти се и диже). Ево га свети манастир! Ох, да ли ћу бити срећан; да ли ћу бити достојан да ме приме као скромнога послужника? (Гледа горе). Капија је већ затворена; да, доцкан је већ, сунце је је давно село. (Чује се у манастиру звоно). То ваљда вечерњу молитву гласе (Прекрсти се. У манастиру, али у дубини, чује се хор — „Богатиа обнишчаша". Растко приђе самим вратима, клекне пред њима и за све време песме клечи скромно; кад се песма заврши, диже се). О, свети оци; свети оци, (Виче на вратима) отворите врата, једно скромно дете, чиста срца и чисте душе, дошло је да вам служи, Богу и вама. Напустио је богаство и славу; напустио је престо и сјај, да обуче црну ризу те Господу да служи. О, свети оци, отворите врата! (Чека. Затим одмиче) Не, неће отворити. Знао сам то чим сам тако доцкан у ноћ стигао; манастирска се капија затвара одмах по сунчевом заласку и ноћу се не отвара. Ја ћу овде провести ноћ, није студено, а близу своје циљи; то ће ми снаге дати. (Прекрсти се па легне). Ти, Господе, који си ме до сада чувао, сачувај ме и ове ноћи, ове последње ноћи, у којој сам тако близу своје циљи. (Растко засш. Задња завеза диже се. Натраг јака светлост. На проспекту — облаци — небо — из којега се спуштају степенице. Уз тиху свирку музике озго сађу најпре два врло мала, а затим све по два и два већа анђела и остају тако на степеницама. Свако носи палмову гранчицу. Најзад слази Арханђел и он прилази Растку).

II

АРХАНГЕЛ

Растко Немањићу! Не бој се, ходи смело путем, који си изабрао. Твој народ је храбар, он ће себи сам извојевати славу, али њему треба и другим путем поћи својој будућности. Тим путем повешћеш га ти; на теби је благослов неба. Не малакши, не клони; ти си закуцао на вратима Господњим и отворила су ти се. Уђи, не малакши, не клони! (Гранчицом га прекрсти, па се врати, светлост се помрачи, спушта се завеза и музика престаје).

III

РАСТКО

(Буди се, трља очи и тражи слику).

О, Господе, ти ме и сувише награђујеш. Послао си ми на сну твоје анђеле да ме окрепе и да ми саопште твој благослов. Хвала ти, Господе! Хвала ти, Господе, што ми на сну рече да су ми твоја врата отворена. Јест, јест, то ме је још јеванђеље учило: Закуцај и отвориће ти се. Закуцаћу. Господ ме води, за мене нема више затворених врата. (Куца алком у врата) О, свети оци!... О, свети оци!

IV

ХРИСТИФОР, РАСТКО

ХРИСТИФОР

(Отвара на капији она мала вратоца, пружа најпре шајндан са уљем, па и сам провуче главу).

Ко то тако позно лупа?

РАСТКО

Ја, свети оче!

ХРИСТИФОР

Ко си ти, и шта ћеш?

РАСТКО

Ја сам дете из далеких страна, а дошао сам да се поклоним светом манастиру и да му у службу станем.

ХРИСТИФОР

Зар не знаш да се манастирске капије ноћу не отварају?

РАСТКО

Не знам, јер сам у јеванђељу научио: закуцај и отвориће ти се.

ХРИСТИФОР

Дођи сутра.

РАСТКО

Путујем већ месец дана; спавам по горама и планинама и храним се милостињом коју ми као намернику уделе. Није ми тешко још једну ноћ преноћити на пољу, али ми је тешко бити тако близу Божје куће и његова олтара, а не помолити се Богу и не захвалити му за доброчинства..

ХРИСТИФОР

Добро, теби, дете, отворићу, ти прилазиш чисте душе овој обитељи. (Повуче се).

РАСТКО

О, хвала ти ,Господе, на доброчинствима твојим!

ХРИСТИФОР

(Отвара кључем капију и појави се).

Такве душе, каква је твоја, прима ова обитељ увек.

РАСТКО

Хвала ти, свети оче! (Пољуби му руку и улази, за њим се врата опет затварају).

V

МРВОЈЕ, МИРОСЛАВ

МРВОЈЕ

(После извесне паузе наилази Мрвоје, Мирослав и Срдан).

Ово је дакле манастир светог Пантелије. Чусте и ви добро, онај пастир рече: „Сад мало пре вас оде пут манастира светог Пантелија такав, каквога ви тражите, он је тамо".

МИРОСЛАВ

Тако је, но хоће ли нам отворити врата. Светогорски манастири не отварају врата по заласку сунчеву.

МРВОЈЕ

И Растко је морао стићи по сунчеву заласку, па ако су њему отворили отвориће и нама.

МИРОСЛАВ

Да, али он се јавио можда да је син великог жупана Немање.

МРВОЈЕ

Па и ми ћемо рећи да смо потера коју сам Немања шаље да му сина вратимо. Обећаћемо манастиру и богате дарове, а у мене је и писмо које ми је солунски ипарх дао. Иди ти, Срдане, коњима, да се не би откинули те побегли, а ја ћемо и Мирослав у манастир. (Срдан одлази).

МИРОСЛАВ

(Прилази и лупа алком).

Видиш, не одазивају се!

МРВОЈЕ

Лупај, лупај још, не смемо ни часа губити.

МИРОСЛАВ

(Лупајући).

О, свети оци!

VI

ХРИСТИФОР И ПРЕЋАШЊИ

ХРИСТИФОР

(Појављује се као и пре).

Опет неко, ко је то?

МРВОЈЕ

Опрости, свети оче, што те у твојој тишини и служби Богу узнемирујемо. Је ли пре нас дошло једно дете овде?

ХРИСТИФОР

Јесте, ево га у манастиру.

МРВОЈЕ

Онда, молимо, пусти одмах и нас унутра.

ХРИСТИФОР

Манастирска се врата ноћу никоме не отварају.

МРВОЈЕ

Али ми идемо у потеру. То дете, то је син великог жупана рашког Немање; оно је од куће избегло у жељи да се закалуђери, а његов отац и мајка послали су нас у потеру да га одмах вратимо. Немања шаље богате даре манастиру, а у мене је и писмо солунскога ипарха, којим препоручује манастирској управи да нам дете одмах преда.

ХРИСТИФОР

Манастирска се врата ноћу ником не отварају. Ето ту у близини је један скит који је ради путника и намерника увек отворен. Преноћите тамо, па дођите ујутру да ствар видимо.

МРВОЈЕ

Али како си могао, свети оче, отворити ноћу врата томе детету?

ХРИСТИФОР

Јер је оно дошло да Богу служи.

МРВОЈЕ

Замисли да нас Немања шаље, а њему си пре отворио врата но нама.

ХРИСТИФОР

Вас Немања шаље, а њега је Бог послао. (Повлачи се и затвара прозор).

VII

МРВОЈЕ, МИРОСЛАВ

МИРОСЛАВ

Шта ћемо сад?

МРВОЈЕ

Морамо се покорити законима манастирским. Доћи ћемо ујутру рано. Срдане, доведи коње, пођимо! (Одлазе).

ЗАВЕСА

ТРЕЋА СЛИКА

Манастирска сала. При дизању завесе никог нема, само се напољу чују звона и певање хора: „Достојно“. Пошто хор отпева једну песму, излазе из споредних врата Христифор и још два три калуђера, окрену се још једном тим вратима и прекрсте, па затим покрију камилавком.

I

ХРИСТИФОР И КАЛУЂЕРИ

ХРИСТИФОР

Да чудне ноћи, браћо у Бога, што сам је ноћас провео. По вечерњу, тек што одслужисмо прву ноћницу, удари алка у врата манастирска. Ја отворих прозор на вратима и видех тамо једно младо и скромно дете које се мољаше да уђе у манастир. Хтедох да останем при уставу манастирском те да не отварам врата, али осетих у души да ми нешто каже: „Отвори, отвори му; прихвати то дете, њега Господ шаље!” Никад ми се није десило тако да осетим. Изгледало ми је, ако не отворим, учинићу грех, огрешићу се о наредбу Господњу. Покушах и да кажем детету, да се по уставу манастирском, по заласку сунчеву, врата не отварају, али ми оно,

као Господом научено, одговори: „Ја сам, вели, у јеванђељу научио: закуцај, отвориће ти се!" и ја онда покорих се оном гласу унутарњем и отворих детету, које сте видели јутрос како се усрдно моли Господу пред олтаром.

ПРВИ КАЛУЂЕР

Такви нам подобајет.

ХРИСТИФОР

А затим, тек што легох, неко удари опет алком у капију. Ја ућутах, али он и по други пут удари. Опет неко, рекох, и истина два војника, богато одевена, тражаху да уђу у манастир, веле, пошли су у потеру да то дете кући врате.

ДРУГИ КАЛУЂЕР

А што да га врате?

ХРИСТИФОР

Јер то је краљевић, он је син великог жупана рашког Немање; одбегао је од куће да се закалуђери, а отац послао потеру за њим да га с пута врате.

II

ЂАК МАНАСТИРСКИ, ПРЕЂАШЊИ

ЂАК

(Долази с лева).

Неке велможе, које веле да су се и синоћ јављале, стигоше овај час и моле да се виде с тобом, оче игумане.

ХРИСТИФОР

(Осталим калуђерима).

То су они. (Ђаку). Нека дођу (Ђак одлази).

ХРИСТИФОР

Носе собом и писмо солунског ипарха и богате даре за манастир.

III

МРВОЈЕ, МИРОСЛАВ, СРДАН И ЂАК. ПРЕЂАШЊИ

МРВОЈЕ

(Пољуби руку игуману, што чине и остали).

Ми, ево, опет дођосмо, оче игумане.

ХРИСТИФОР

Јесте ли нашли где да преноћите?

МРВОЈЕ

Јесмо, па ево поранисмо по дете, те да се што пре на пут кренемо, јер наш велики жупан и његова светла госпођа и сав дом, остао је у великој жалости и скрби, те нека им се час пре лице овесели.

ХРИСТИФОР

Тако је, честити велможе, али ће тешко што бити кад дете неће. Ја сам јутрос цело јутро провео с дететом и он вели: поклонио је себе Богу и с тога пута неће да сврне да не би Бога вређао. Он хоће да се закалуђери.

МРВОЈЕ

То не може бити, зар он, краљевски син?

ХРИСТИФОР

Ено отишао је оцу архимандриту да се и њему исповеди. Послаћу по њега. (Ђаку). Иди зови ноћашњег пришелца, реци му да дође мало к мени. (Ђак одлази).

МРВОЈЕ

Ево и писмо (Даје му) солунскога ипарха који нас је потпомогао.

ХРИСТИФОР

(Чита писмо).

Тако је као што ипарх каже, али је детиња воља толико јака да ће јој се тешко моћи одолети. (Напољу се чује хор у цркви: „Исајије ликуј!“).

IV

ЂАК, ПРЕЂАШЊИ

ЂАК

Сад се баш служба свршава; чим се сврши, оног часа ће доћи.

ХРИСТИФОР

(Крсти се).

То неког калуђере. Ето, то је наша песма венчаница; она се пева кад кога калуђере. (Песма престаје).

МРВОЈЕ

Кад кога калуђере?

ХРИСТИФОР

Да!

МРВОЈЕ

(Узнемирен).

А кога су то сад закалуђерили?

V

РАСТКО, ПРЕЂАШЊИ

РАСТКО

(Код тих речи ступа, у црној ризи, пострижене косе. За њим један ђак манастирски, носи његове краљевске хаљине и косу).

Мене!

МРВОЈЕ И ОСТАЛА ДВОЈИЦА

(Запрепашћени).

Растко?

РАСТКО

Не Растко, ја се од овог часа зовем Сава и брат сам манастира светог Пантелејмона.

МРВОЈЕ

Шта учини, Краљевићу, не помисли ли зар на свој дом, на оцу и мајку, на народ твој?

РАСТКО

Оцу и мајци носите поздравље. Ево, носите оцу краљевско одело, ја сам га ризом заменио; носите мајци мојој ове косе моје коју сам мало час постригао; она је неговала, она је плела, нека је и чува. Носите народу поздраве моје и благослов мој.

МРВОЈЕ

Али како ћемо светлом жупану на очи?

РАСТКО

Реци му: твој син Растко, сада Сава, изабрао је други пут за живот. Ти, Немања, имаш синова који ће ти престо прихватити, који ће оружјем управљати, а твој син Сава, он ће се за тебе и твој народ Богу молити, јер за велика дела, која српскоме народу у будућности предстоје, треба и других путева, треба и другача оружја. Бој не бије само мач, већ и вера у Бога; вера и правда држи градове, а мач их руши. Доћи ће дан када ће Сава одужити дуг и своме дому и своме народу. (Напољу звоно звони, хор пева „Буди Имја“). А сад, ено ме тамо позивају, пођите ви својим путем, а ја ћу својим. (Прекрсти се и улази у цркву, они остају запрепашћени).

ЗАВЕСА

ДАНАК У КРВИ

Драмски фрагменат у једном чину

Л И Ц А:

Даут, јаничарски ага
Скендер Орносовић санџак-бег
Тефтиш-ага
Ећим-ефендија
Ибиш, јаничар
} Јаничарске тајабаше, које утерују данак у крви.

Отац Серафим
Симо, кнез сеоски
Јово, момак у Сима
Стојан
Јока, његова домаћица
Мара Јоксимова
Роса Ристова
Станко, Росин детић
Прва
Друга
Трећа
} жена

Старци, домаћини, момци. Мајке и деца. Јаничари, пандури и слуге

Дешава се прве половине шеснаестога века, у Дубравама крај Стоца, у Херцеговини.

На дну поља мала, камена црква, ограђена ниским, каменим зидом, са капијом на среди зида према црквеним вратима. С десне стране црквених врата, у зиду, осредња плоча са некаквим записом. Око цркве, тек да надмаше ограду, два три писана надгробна камена. Иза цркве, по стени и камену, расуто је село. Пред оградом у пољу лево, чесма, и над њом се наднела жалосна врба, а према чесми, на десној страни, широк храст. До капије, крај зида камен биљекташ.

Овамо и онамо у пољу поседале жене и крај сваке од њих по једно мушко дете, које везана ока а које везане руке. Прва села крај чесме те ослонила се и забринуто гледа некуд у даљину. Дете њено прострло се по земљи и наслонило главу на њезино крило Друга села под храст, наслонила се телом о храст, а дете пригрлила на груди, па га чврсто држи. Трећа се примакла црквеној огради те клекла и крсти се, а ставила дете преда се, и оно склопило ручице.

На цркви су врата отворена, отуд се осећа мирис тамјана и чује тиха свештеникова песма: „Тјело Христово“..... Било[1]) пригушено удара.

I
КНЕЗ СИМО

(После мало времена наилази, па, чувши песму свештеникову застане код капије, скине сарук те се прекрсти, па затим устиче сарук и обраћа се женама).

А што ви нијесте у цркви, ка' остали?

---

[1]) гвоздено клепало.

ДРУГА ЖЕНА

(Тешко уздахну).

Нијесмо.

ТРЕЋА ЖЕНА

Молимо се Богу и овдјена.

КНЕЗ СИМО

А што не кажете да не смијете пред лице Господње?

ТРЕЋА ЖЕНА

А што не бисмо смјеле? Бог је милостив и за сваког једнак!

КНЕЗ СИМО

Не смијете... Не смијете због гријеха, што сте га учиниле са својим породом. (Жене оборише главе, те ћуте). Јес', не смијете. Не смијеш ни ти, Вујана, ни ти Анока, ни ти, Бојана, не смијеш!

ДРУГА ЖЕНА

Зар је гријех спасти пород гријеха?

ТРЕЋА ЖЕНА

Волим ја згријешити, но простријети гријех на цијело кољено!

КНЕЗ СИМО

Гријех је, голем је гријех, Анока, кад му ти материнском руком ископаш око; руком на којој си понијела пород; руком којом си га његовала и миловала, којом си га хранила и бранила, којом си га повела и подржала.

ТРЕЋА ЖЕНА

(Стресе се, загрца сузом и загрли дете, те га љуби).

КНЕЗ СИМО

Јест, јест, гријех је, Бојано, кад мајка крха руку коју је његовала; кад мајка ломи ону кошчицу, која је из њене кости никла. Скрхала си му руку, а сама си је његовала да те храни.

ДРУГА ЖЕНА

Авај мени! (Зацвили и обраћа се небу).

ПРВА ЖЕНА

Што нам стајеш на муку, кнеже! Знамо да је гријех, те што ћемо? Бранит' се не можемо, нит' нас можеш ти ни село одбранити. Ето, види.... (Показује му своје дете). Ја сам га понијела и донијела на свијет; ја га одојила и отхранила; ја подржала и одржала. И сад зар, кад ми је дорастао да се ја онемоћала о његову руку ослоним, сад зар да ми га јањичари узму; да га одведу у земље незнане, да му узму вјеру, да му узму језик материн, да му узму и срце и душу, те да га, мајка, никад више и не видим и не чујем. ! Ти велиш, гријех? Је ли боље ја да му ишчупам око, но туђа вјера душу? Овако богаља, оставиће ми га; овако богаљ остаће опет мој! Храниће ме и браниће ме, кад ме сједина попадне а грбача ми се повије. Бешчедник си, кнеже, без порода си; не знаш ти шта је то ишчупати са мајчина срце дијете и одвести га у неврат. Не знаш, кнеже, а да знаш, не

би нам зар стајао на муку; не би нам зар бол грије-хом називао.

КНЕЗ СИМО

(Уверен)

Знам... вјерујем, али... велим, и од зла има горег. Ево у наше село нијесу падале тајабаше већ толико година, А што би, да падају сваке године те да арач збирају? Одакле би им новац сабрали, кад га у сиротиње не има? Овако... одведу нам дјецу... запиште мајке па... па нас послије по десетак година прође на миру... (Заћути).

ПРВА ЖЕНА

(Из цркве се чује песма: „Тјело Христово...“).

Ено, чујеш, кнеже; чујеш ли причесну молитву? Знаш ли зашто је поје отац Серафим?

КНЕЗ СИМО

Знам, причешћује дјецу.

ПРВА ЖЕНА

Јесте, причешћује дјецу, јер до који час ће наићи тајабаше у село, па се не зна које ће дијете остат' мајци, а које ће одвести, те су јадне мајке похитале, нек се бар пошљедњи пут причесте. А мој ће богаљ, видиш, остат' крај мене; остати у вјери и причешћиваће се уз сва четири поста — те чуваће и вјеру и кућу и мене.

II

ЈОВО

(Долази с десна).

Кнеже, у село је стигао конагџија, те пита јеси л' сабрао село? Вели, иду за њим тајабаше, тек што нијесу шљегле.

КНЕЗ СИМО

А гдје је конагџија?

ЈОВО

Ево га за мном.

ТРЕЋА ЖЕНА

Кнеже?

КНЕЗ СИМО

Шта је, Анока?

ТРЕЋА ЖЕНА

(Молећи).

Ти наш гријех нећеш одати јањичарима?

КНЕЗ СИМО

(Ћути).

ТРЕЋА ЖЕНА

Рећи ћеш, од Бога су богаљи?

КНЕЗ СИМО

(Ломи се, те реши).

Рећи ћу.

III

ИБИШ

(Чује се најпре звекет пусата и такума коњских, па кад стане глас Ибишев с поља).

Хај, момче! Дођи коња да прихватиш!

КНЕЗ СИМО

(Јову).

Потеци!

ЈОВО

(Отрчи).

ИБИШ

(После мало времена, пошто ја сишао с коња).

Јеси ли ту, кнеже?

КНЕЗ СИМО

Јесам, ага.

ИБИШ

Ево их, тајабаше доходе, јеси ли сабрао дјецу?

КНЕЗ СИМО

Јесам, сабрао сам их све онако, како је Тефтиш-ага наредио.

ИБИШ

(Гледа по оним женама што су ту).

Је ли ово све село?

КНЕЗ СИМО

Није, ага, него је народ у цркви. Знаш, адет је, да се свак помоли Богу, кад ће на далек пут.

ИБИШ

Није адет, лажеш да је адет, него... знам ја вас! Не дате да се дјеца откину од вјере! (У том се опет из цркве зачује тиха, причесна молитва, а било стане мукло ударати. Ибиш зажури и обрне се цркви, те слуша песму. Код њега се почне будити давно неко сећање; замисли се дубоко, а затим диже главу те осматра лево и десно, па онда упре поглед некуд далеко). Је ли ова црква стара, кнеже?

КНЕЗ СИМО

Од бир-земана ту је.

ИБИШ

(Будећи се све више, као из сна).

Је ли тамо иза цркве један поток?

КНЕЗ СИМО

Јесте, а за потоком стјењак, па онда...

ИБИШ

(Мане му руком да ућути, те он живо наставља).

Па под стијеном воденичиште, а над стијеном поље, које у прољеће окива вријесак и кадуља, а кад љето пане — смиље да те загуши... и насред поља они велики стењак... па онда село...

КНЕЗ СИМО

(Чуди му се како зна све по реду),

Знаш, ага. Све је тако како казујеш.

ИБИШ

(Опет се ућути те прислуша песму која се из цркве поново чује, па онда пође на лево, те се загледа тамо, пут потока).

КНЕЗ СИМО

Гледаш, откуд поток слази?.... Ej, тамо, од Ристовића куће.

ИБИШ

Од Ристовића куће?

КНЕЗ СИМО

(Показује).

Јесте. Виш, тамо, уврх села, под оном литицом...

ИБИШ

Је л' тако се зове: „Ристовића кућа?"

КНЕЗ СИМО

Знаш ли кога из те куће?

ИБИШ

Не знам... (Домишља се). Велиш, Ристовића кућа?

КНЕЗ СИМО

Јес', баш тако.

ИБИШ

А кога данас има из те куће?

КНЕЗ СИМО

Данас?... Ех, била је то кућа каквијех је мало у овијем странама. Па... тако...

ИБИШ

Помријеше?

КНЕЗ СИМО

И помријеше и изгибоше и раселише се... једва оста камен на камену. Има још једна удовица са нејаким дјетићем... ето, то ти је све.

ИБИШ

(Дубоко се замисли, а упре поглед тамо у даљину, откуд поток слази, где је под литицом Ристовића кућа).

IV

ЈОВО

(Напољу се чује звекет такума, топот копита и алакање. Припуца и по једна две пушке).

Ево их, кнеже.

ИБИШ

(Тргне се и разагна мисли које су га спопале, те се расвести).

Нареди, кнеже, којег момка да прихвати коње, па пођи. (Одлази).

КНЕЗ СИМО

(Полазећи Јову).

'Ајде, ти сабери дјецу и зови народ из цркве, те опреми момке за мном. А овдје, под ови храст, простри сиџаде и нали воде у ибрике. (Одлази за Ибишем).

V

ЈОВО

(Напољу звекет и топот све ближе, ту је већ. Јово је ушао у цркву, те отуд одмах изашло нешто момака и пошло у сусрет јаничарима. Јово је затим отишао у лево, те отуд донео сиџаде, ибрик

и чисту белу махраму. Сиџаде је простро под храстом, затим налио на чесми у ибрик воду, метнуо га на камен бињекташ, а по, њему махраму пребацио.

Тек је Јово површио посла, а из цркве народ почео излазити. Два три старца, неколико домаћина, а затим мајке са децом. Крај сваке по једно а гдекоја и по двоје деце. Сви се прибивају на левој страни, крај чесме, а њима прилазе и оне мајке са богаљима које нису улазиле у цркву).

VI

ОТАЦ СЕРАФИМ

(За народом излази из цркве и отац Серафим, гологлав и са епитрахиљем о врату. Оца Серафима је, попала седина, а испржило сунце. Висок је, суве руке, а светла ока, над којим се наднеле беле веђе. Он збори тихо, лаганом речју, али оком каже више но говором. Кад дође за народом до капије, он узноси руком мали дрвени крстић и прекрсти њиме народ. Неки, они ближе њему, падају на колена, а други остају погнуте главо и слушају реч).

Ћери моје и дјецо моја! Натуштило нам се небо и ево нам се облак ближи, те носи сузну кишу, која ће мало час поплавити наше домове и погасити ватре на огњиштима. Пухнуће вјетар и почупати младице из корјена, из душа ваших: удариће град и покосити плод ваших срдаца. Али... трпљет' се мора! Трпљели су они прије нас, трпимо ми, трпљеће и они што ће дођ' за нама. Велики се гријеси не откупљују малијем жртвама, а на нама лежи тежак гријех наших старијех. Трпљет' се мора! Стегните мајке, срца; нека вам усахну очи; нека се придуши јаук и болове своје искажите у молитви Господу Богу својему!... А ви,

дјецо, моја, коју до који час судба отргне са крила родитељскијех, и са њедара мајке цркве, пођите у далеки свијет са благословом Божјим. Понесите собом крв, коју су вам мајке улиле у жиле, како бисте по њој познали братску крв, ако вам се кадгод рука маши да и братску крв пролијевате; понесите собом крв Христову, којом вас ја мало час окријепих, како бисте по њој познали вјеру, коју сте некада вјеровали, ако вам се кадгод рука маши да на своју вјеру насрнете. Нека вас Господ благослови, а његово знамење окријепи. Пријђите, дјецо, да се опростимо у име Бога оца, Бога Сина и... (Загрцне се. Деца му прилазе, па се тискају љубећи му руке. Он полегао по њима. те им љуби косу, чело и благосиља их, једва изговарајући последње речи)... и... Бога... Духа... светога...

VII

ДАУТ-АГА

(Улази напред, а за њим и све остале тајабаше, јаничари, кнез и момци. Јово узео ибрик у десну руку, махраму је пребацио преко леве и ову наслонио на груди, те полива Даут-агу, да умије руке. За то време, један арап слуга доноси черкеске јастуке са седала, други доноси једно турско седло, те то бацају по сиџадету, да се могу ослонити они који поседају на сиџаде)

ДАУТ-АГА

(Пошто је умио руке, те бришући са махрамом дигао главу и спазио оца Серафима).

Попе, гледај цркву своју, а остави ови царски народ!

ОТАЦ СЕРАФИМ

Гледам, ага, гледам цркву своју. (Спуштајући руке на главе дечје). Ово је црква моја! (Диже главу, погледа још једном по народу, па се, тешка срца, окрене и оде лагано у цркву и затвори врата за собом).

ДАУТ-АГА

(Пошто је убрисао руке, сео је на сиџаде, те се наслонио на оно седло. За њим поседали и сви остали а уз коњено му Санџак-бег. Ћатиб сео сасвим напред те вади из торбе тефтере, а из силава дивит, те из овога калем и реже га ножићем на нокту. И Тефтиш-ага вади из недара своје тефтере, те их прелистава и загледа у њих. Скендер-бег припалио чибук, који му је донео један пандур и удесио, а Даут-ага наргилу, коју му је удесио један Арап, а Јово донио на црепињу жар те припалио. Пошто повуче први дим, ословиће кнеза).

Јесу л' ти овдје сва дјеца, колико их је у селу?

КНЕЗ СИМО

(Стао је пред народом, на левој страни, те прекрстио руке на груди и клања се).

Јесте, ага, онако како Тефтиш-агини тефтери пишу.

ДАУТ-АГА

Јесу л' ти ђеца здрава?

КНЕЗ СИМО

Једно је само на постељи боно, те га нијесмо ни доводили. Има нешто и богаља, а оно друго све је здраво.

ДАУТ-АГА

Је ли одистине аста оно дијете, ја ли га крије те, те лажеш?

КНЕЗ СИМО

Боно је, ага, тако ми соли и љеба!

ДАУТ-АГА

Ибишу, пођи са овијем момком, (Показује на Јову). да видиш својим очима, је ли дијете боно. Не вјерујем овом р'сузу.

ИБИШ

(Отемена, те пође за Јовом).

ДАУТ-АГА

А има, велиш, и богаља?

КНЕЗ СИМО

Има, ага. Ето их! (Показује на оне обогаљене).

ДАУТ-АГА

А од Алаха им је?

КНЕЗ СИМО

Од Бога, ага.

ДАУТ-АГА

Лажеш! Сами сте их обогаљили, да не служе цару!

КНЕЗ СИМО

А ко би, ага, цару службу одрекао?

ПРВА ЖЕНА

А ко би своје дијете онаказио?

ДАУТ-АГА

Ти, ти, пуста жено! Знам ја вас, тврђа су вам срца од камена!

ПРВА ЖЕНА

Нијесу, ага, камо да су!

ДАУТ-АГА

Ћут! (Кнезу). А колико има дјеце овдје на броју?

КНЕЗ СИМО

Двадесет и четири, ага, без онога што је боно.

ДАУТ-АГА

Са онијем двадесет и пет. (Ћатибу). А колико Тефтиш-агини тефтери кажу?

ЋАТИБ

(Гледа у тефтер).

Двадесет и шест.

ДАУТ-АГА

(Тефтиш-аги).

Је ли тако, ага?

ТЕФТИШ-АГА

Тако је, ага. Двадесет и шест аџамиоглана обиљежио сам с прољећа.

ДАУТ-АГА

(Кнезу).

Гдје је још̌те једно дијете?

КНЕЗ СИМО

Ја не знам, ага.

ДАУТ-АГА

Гдје је још̌те једно дијете, кнеже? Чу ли што те питам?

КНЕЗ СИМО

А што бих ти крио, ага, није у селу. Мајка му је избегла у гору још с пролећа. Напустила и кућу и осталу дјецу — има још два црва — а она потегла у збјег, нити да је јава од себе. Претражио сам и гору и планину, па је не нађох. Крије се ка' вучица по дупљама и јазбинама.

ДУАТ-АГА

Лажеш, р'сузе, сам си је прикрио.

КНЕЗ СИМО

А што бих то чинио, ага, није ми рођено. Оно што ми је рођено, извео сам. То ми је снаха, па сам је довео с дјететом, те што би туђе крио. Још'те о Ђурђев-дану послао сам абер Санџак-бегу, да је једна жена одбјегла са дјететом у гору. Ево бега, па нека каже.

САНЏАК-БЕГ

Истина је, послао ми је абер.

ДАУТ-АГА

(Ћатибу).

Забиљежи јој име и дом. А валах, закукала је многа бјежанова мајка, те досинуће се и ње царска рука.

КНЕЗ СИМО

(Казује име).

Роса Шћепанова, удовица.

ЋАТИБ

(Бележи калемом).

ДАУТ-АГА

(Санџак-бегу)

Хоћемо ли по реду, како тефтери кажу, ја ли оком да одвајамо?

САНЏАК-БЕГ

Како ти велиш, ага. Ја вељу по тефтеру, нико нам не може промаћи.

ДАУТ-АГА

Тако је. (Ћатибу). 'Ајде, збори по реду.

ЋАТИБ

(Загледајући у тефтер).

Мара Јоксимова, дијете Јован.

КНЕЗ СИМО

(Окрене се гомили).

Излази, Маро.

МАРА

(Престрављена, дршћући, излази водећи за руку дете).

ДАУТ-АГА

Је ли здраво дијете?

МАРА

Није, ага. Троје сам изгубила... тек да стану на ноге — а суха их болест исциједи и сломи.

ДАУТ-АГА

(Ећиму).

Ефенд'м, види.

ЕЋИМ

(Маше дедету руком). Гел!

МАРА

(Доводи дете пред Ећима). Боно је, ефендија.

ЕЋИМ

(Метне дете те клекне пред њим. Узме му главу те загледа очи: раскопча му кошуљицу на грудима, те му их педљом мери, па кад сврши, он заврти сумњиво главом, и окреће се Дауту).

Аста, ефенд'м.

ДАУТ-АГА

Пеки! (Ћатибу). Нећемо га!

МАРА

(Са највећом стрепњом пратила је што Ећим чини. Кад чује речи „нећемо га", онда цикне и дочепа дете са земље, па га пригрли као нешто што је изгубила те опет нашла).

Роде мој, опет сам те родила!

(Љуби га и носећи га у наручју, журно бежи у гомилу, да га што пре сакрије).

ЋАТИБ

(Отписује дете из тефтера).

ДАУТ-АГА

(Ћатибу).

Казуј даље!

ЋАТИБ

(Чита)

Јока Стојанова, дијете Јосим.

ЈОКА

(Излази, саломљена страхом, на средину и води дете).

СТОЈАН

(Пришао и сам те стао позади Јоке).

ДАУТ-АГА

(Стојану).

Што ћеш ти, море?

СТОЈАН

Отац сам дјетету, ага.

ДАУТ-АГА

Тешто, ако си отац? Не чупамо дијете са твога срца. Дијете је материно.

СТОЈАН

И њено и моје и Божје, ага.

ДАУТ-АГА

Реци и царско.

СТОЈАН

И, царско, ага.

ДАУТ-АГА

Виш' какви је дјетић. Њега ће, Алаха ми, Кизлар-ага, право у ич-оглане, те ће понијети зелен ћурак и накитити се жеженијем златом и алмазом и топазом, те свијетлити ка сунчевић и алалити дан, који га је на свијет донио и Алаха, што га је моје око данас срело.

ЕЋИМ

(Зове дете).

Дођи!

ДАУТ-АГА

(Ећиму).

Не загледај га! Зар не видиш оком, како је здрав и прав као борић!?

ЈОКА

(Престрављена, грца у сузама).

Вара те око, ага!... Дијете је.... слабачко је.. немоћно је...

ДАУТ-АГА

(Ћатибу).

Царев је, пиши га.

ЈОКА

(Прилазе два пандура — Арапа — да узму дете, те да га издвоје. Она писне, те загрли дете, а Стојан окреноу главу да не види).

Не, ага, не узимај га, што ћу ја једна без њега! Остави ми га, остави га мајци! Не може оно без мајчине милоште; свиснуће ти, умријеће ти на путу од јадиковања и чемериковања... Није оно за царске дворе; Бог му је сиротињу додијелио!... (Пандури јој отму дете, те она од бола посрне и, готово онесвешћену, прихватају је жене које су за њом).

СТОЈАН

(Пандурима).

Станите, чекајте! Дајте ми дијете да се опростим. Хранио сам га и његовао за вас, па пуштите ме бар да му благослов подјелим. (Дохвати дете и љуби му чело, косу, али га загуше сузе те окреће главу и сакрије очи руком).

ЈОКА

(Отргне се из наручја женских, те полети детету).

'Оди, 'оди још једном да те мајка загрли на њедрима. (Узима му главу и меће је на своје груди) Грије се, грије се и слушај, сине, како ови час бије материно срце! (Хоће да поведу дете). Чекајте, чекајте; (Вади из недара јабуку, те је даје детету). Мајка ти нема што више

од милоште дати; нема чим више да те испрати на далеки пут... Узми... узми... на њој је материна суза!

ДАУТ-АГА

Брак, брак! Пуста жено, чиниш хиле и Алаху и породу! (Маше руком). Водите то дијете! (Одводе дете, али и Јока и Стојан одлазе тамо за њим, да га се још нагледају).

VIII

ИБИШ

(Враћа се са Јовом)

Дођох, ага.

ДАУТ-АГА

Е, што је са онијем дјететом?

ИБИШ

Боно је, ага.

ДАУТ-АГА

Је ли га везала постеља?

ИБИШ

Јесте, ага.

ДАУТ-АГА

Ако је асталук, и здравље ће му од Алаха доћи. (Ћатибу). Отпиши га, па казуј другога.

ЋАТИБ

(Забележио нешто па чита даље).

Роса Ристова, дијете Станко.

САНЏАК-БЕГ

Излази!

РОСА

(Престрављена, нема, излази на средину, водећи пред собом здрава и крепка детића).

ДАУТ-АГА

Јеси ти?

РОСА

(Ћути и гледа преда се).

КНЕЗ СИМО

Она је.

ЕЋИМ

(Маше детету руком).

Гел!

РОСА

(Доводи дете пред Ећима, те га он гледа све онако како и раније).

ИБИШ

(Још кад је дошао, стао је крај кнеза, те му сад збори).

Здраво дијете, одвојило се од свијех осталијех!

КНЕЗ СИМО

(Ибишу).

Ако разбираш, ето то је још што је остало у Ристовића кући. Та снаха и то дијете.

ИБИШ

(Тргне се, јер немило га дирне то сазнање, те надаље прати што бива са дететом и хоће да га заболи његова судбина).

ДАУТ-АГА

(Ећиму.)

Што ни арчиш вријеме, ефенд'м! Таки се дјетић не мјери шаком, већ оком. Не има таква ћикана у десет села да их наједно збереш.

ЕЋИМ

(И главом и руком казује колико је добар).

Баш је ваљаст.

ДАУТ-АГА

(Ћатибу).

Пиши га.

РОСА

(Задршће, писне и пригрли дете).

Не, ага!

ДАУТ-АГА

Већ да га оставим теби, је ли, да ти овце чува?

РОСА

(Још чвршће придржи дете).

Не, ага, Алаха ти! Два сте негда однијели из куће Ристовића, па нека ви је просто! Било их је тада и кућу да подрже и цару да послуже. Али их данас не има, не има никога до њега! Сироче ми је на руци остануло, те сам га његовала и чувала да одрасте, па он мене да подржи. Његовала сам га кућу да продужи, да се без њега не угаси име Ристовића; да се без њега не утули ватра на огњишту. Годинама њега чека рало, како га је његов бабо упустио, чека га да досегне снагом, да му рука

очврста те да заоре бразду тамо гдје му је бабова рука недочела... па да поље зазелени, а кућа, сирочету, пропјева, те да буде кадар платит' Цару царево а Богу божје! Не узимај га, ага, сад кад је стасало; гријех је, а гријех је тежак свакој вјери.

ДАУТ-АГА

Збориш, жено, колико ти женска памет досеже. Зар Цар га тражи сабљу да му даде, а ти хоћеш рало да ти држи?!

РОСА

(Кроз тешке сузе).

Тако ти дина, ага, тако ти свега на свијету, остави ми га! Не грехуј, не гаси куће; не раскопај огњишта! Бог ће дати достиће његов пород цару.

ДАУТ-АГА

Не замауј, жено, ниси ти једина овдјен. Гдје се царски посао послује не мухабетише се. (Момцима Узмите дијете!

РОСА

(Дете се од страха приљуби уз њу, главу зарије у њена недра. Она га још чвршће загрли и пружи руку, да га одбрани од момака, који су пошли да јој дете узму).

Не, ага, тако ти порода, ако га имаш од Бога! Има у мене три ниске цекина; четврту сам разнизала те исхранила ово сироче. Има у мене оружја златом окована, остало га је из доба, кад је кућа била пуна и обилна. Све ћу дат' за откуп, ага, све је твоје и твоје дружине, нека је моје само ово дијете.

ДАУТ-АГА

Ви'ш ти, колико је блага у те, а јадујеш ко ће те подржати. Чувај, жено, себи своје, а дијете је царско, нити си кадра откупљиват' оно што је царско. (Момцима). 'Ајде, не слушајте је!

СТАНКО

(Отима се од момака, који су потегли да га ишчупају од мајке).

Мајко... не дај ме, мајко!

РОСА

(Кршећи руке).

Мој стечниче и доношче, мој худи породе! Не да тебе мајка, не да! (Згрaби те га отме). Ага... чуј ме, ага! Ево види... млада сам, здрава сам, лијепа сам... дајем себе. Водите ме у хареме, те чините са мном што ви драго; водите ме у измет и измет ћу чињет'; робоваћу господару, бићу слуга слузи. Водите ме, а оставите ово дијете на његову огњишту; оставите тиче у његову гнијезду.

ДАУТ-АГА

Не дуљи, жено! Нијесмо дошли жене да збирамо за хареме, већ дјецу цару за службу. 'Ајде, макни од дјетета!

РОСА

Не, ага, не дам га! (Момцима који су потегли). Нећете ми га узети, до силом! Ако ми га узмете, поћ' ћу за њим. Куда он и ја ћу. Ако ми не дате поћ' са вама, ја ћу за вама. Пут ће ми казиват' материнско срце, хранићу се јадом а појити сузама. Поћи ћу и

ја, ага, и доћи ћу до царскијех врата, доспећу до царскога пријестола, те ћу тамо измолити пород.

ДАУТ-АГА

Не лудуј, жено! Макните је! (Дохвате је те је одвоје од детета тако, да дете остане на средини).

ИБИШ

(За све време мука Росиних и њега тешко боли. У њему се пробудило осећање крвне везе, те му се сад првипут види: колико је тежак грех очупати дете са мајчина недра. Што Роса више пишти и јадује, и њему се више мршти чело).

РОСА

(Отимајућ се од момака).

Пуштајте ме!... Нећете ми га отети! Клећу вас и небом и земљом и уклећу вас. Проклећу вас материнском клетвом, тежом од помора, љућом од жеге. (Окреће се народу те вапије). Гдје сте, гдје сте, браћо, гдје сте, оцеви, гдје сте, људи?! Отеће ми га, ено, отеће ми га! Има л' ко да помогне; има л' игдје мушке руке? (Загуши је суза и бол).

ИБИШ

(Тешко саломљен њезиним болом и јадом, диже главу, те на један мах вади пиштољ из силава и сасне га детету у чело, те ово цикне и простре се мртво а обливено крвљу, пред мајчине ноге. Ибиш, како је испалио, спусти руку низ бедро, држећи и даље пиштољ у руци, и узверено гледа право Роси у очи и, не осврћући се на јаничаре, који се узнемирили и дигли на ноге, и на народ који се ускомешао).

РОСА

(На пуцањ цикне, па кад види дете окрвављено и мртво, зацвили и пође да га дигне, али се на мах врати, па као рањена ву-

чица устреми се на убицу, да га шакама удави и ноктима прикоље. Дохвата га шакама за хаљине и врат, пиштећи придушено).

Несрећниче!

ИБИШ

(Не брани се, већ и даље мирно гледа Роси у очи).

ДАУТ-АГА

(Ибишу)

Што учини, море?

ИБИШ

(Мирно, спокојно).

Прекратих.

РОСА

(Гледајући му и даље дубоко у очи, почне га разумевати. Она полако пушта руке, којима га је хтела удавити. На лицу јој се и у погледу почиње враћати мир, те не одвајајући погледа од њега, прошапће му).

Хвала ти! (Затим скочи ка детету, зграби га и диже у наручје, те, грлећи га чврсто и целивајући му бледо чело, окреће се бесно тајабашама). **Сад је мој! Чујте ви, вуци, сад је само мој!** *Гроб* **ми не можете узети. Сад је мој.**

IX

ОТАЦ СЕРАФИМ

(Кад је пушка праснула, он је отворио црквена врата и стао на њих те посматра што бива).

Твој и божји, несрећна мајко!

РОСА

(На тај глас окрене се цркви и спази свештеника).

Јест, мој и Божји!... (Понесе га у наручју цркви, корачајући корак по корак. Народ се расклања те јој отвара пут и сами јаничари не ремете мир и тугу. Чим је кренула, на цркви је ударило било, те мукло бије, све док она не уђе у цркву, За њом се црквена врата затварају).

ЗАВЕСА ПОЛАКО ПАДА.

ГРЕХ ЗА ГРЕХ*)

Драма у једном чину

*) По туђој причи.

Л И Ц А

Јован
Катарина, његова жена
Нина њихова кћи
Никола, њезин муж

Дешава се код Јована, између 10 и 11 часова пре подне. Соба лепо намештена. Врата у дну и са десне стране.

I

ЈОВАН, КАТАРИНА

КАТАРИНА

(При дизању завесе, она седи крај прозора и чита књигу коју склапа. Кад Јован уђе на задња врата, устаје и иде му у сусрет).

Је си ли прошао мало?

ЈОВАН

(Додајући јој штап и шешир).

Та... прошао.

КАТАРИНА

(Оставља примљене ствари).

Ниси ли свраћао до Нине?

ЈОВАН

(Брише чело марамом).

Нисам.

КАТАРИНА

Зар прошао онуда, па ниси свратио?

ЈОВАН

Нє, нисам ни пролазио онуда. Ићи ћу данас по подне мало к њој. (Седне да се одмори). Нисмо је видели од прекјуче. Је ли долазио поштар?

КАТАРИНА

(Одлази столу, узима отуд једно писмо и даје му).

Имаш само неку свадбену позивницу из унутрашњости.

ЈОВАН

(Отвара и чита, па јој је немарно враћа).

Један мој пријатељ... Ух, тако је топло данас...

КАТАРИНА

Ниси ни Николу виђао?

ЈОВАН

Нисам... њега нисам видео већ неколико дана.

КАТАРИНА

(Седајући).

Не изгледа ли теби као да је Никола нешто невесео у последње време?

ЈОВАН

Не, ја ништа не примећујем.

КАТАРИНА

Онако, као да је забринут, изгледа ми и расејан.

ЈОВАН

Мени не изгледа... учинило ти се можда.

КАТАРИНА

Можда.

ЈОВАН

Он је увек једнак, он се не мења; није он од ових младих људи који су сваки час друкчији.

Ето према Нини, какав је био првог дана, добар и пажљив, такав је и данас.

КАТАРИНА

То је истина.

ЈОВАН

Па према теби, према мени и... уопште, озбиљан.

КАТАРИНА

И ипак нежан.

ЈОВАН

Нарочито према Нини. Ја мислим да ти се она није могла никад пожалити за ове две године.

КАТАРИНА

На против, увек ми се само хвалила.

ЈОВАН

Видиш, видиш, како на крају крајева ја имам право...

КАТАРИНА

Имаш право? Какво право имаш, ја те не разумем.

ЈОВАН

Па... није тако давно било те да заборавиш, пре две године.

КАТАРИНА

Хоћеш да кажеш кад је Никола просио Нину?

ЈОВАН

Да.

КАТАРИНА

Па?

ЈОВАН

Па ти си била противна, зар ниси?

КАТАРИНА

Ја сам само замерала што је Никола мало старији.

ЈОВАН

Ех, старији, по чему је старији?

КАТАРИНА

Та, није стар, он је млад човек, не кажем да је стар, али... према њој... према Нини.

ЈОВАН

Па и према њој?

КАТАРИНА

Њој је било деветнаест, а њему четрдесет кад су се узели.

ЈОВАН

Но, па? То је најбоље доба, зрео човек, човек који озбиљно разуме брак. Зато су и срећни... шта, зар нису срећни?

КАТАРИНА

Ко каже да нису?!

ЈОВАН

А ко зна како би све било да ју је узео какав лакомишљењак, који би се понашао необично и детињасто.

КАТАРИНА

Та... то јесте...

ЈОВАН

Међутим, ти си баш наваљивала да је дамо за оног... та за оног, како се зове... који ти је толико био прирастао за срце.

КАТАРИНА

То јест, али... волела га је... Нина га је волела и то ми се исповедила. Мајка сам, морала сам је заступати пред тобом.

ЈОВАН

Детињарије!

КАТАРИНА

Заклињала ми се да га воли, да ће једино за њега поћи.

ЈОВАН

А ти си јој веровала!

КАТАРИНА

А зашто јој не бих веровала! Наша Нина није била тако васпитана да би јој чак и осећаји били неискрени.

ЈОВАН

Па, ипак, видиш, заборавила је сад све те заклетве.

КАТАРИНА

Послушала те је, морала те је послушати, а сад већ и време је учинило своје. То је све сад само прошлост, девојачка прошлост.

ЈОВАН

Но, па! Девојаштву би недостајао један накит, један украс, када би прошло без љубави, без уздаха и без заклетава. Ви, мајке, томе поклањате пажње.

КАТАРИНА

А ви, оцеви?

ЈОВАН

Ми... ми знамо да су то детињарије преко којих треба прећи; детињарије које ће се ускоро затим назвати „лепом девојачком прошлошћу", детињарије које... које... но, које не чине брак, не дају јемства за брачну срећу.

КАТАРИНА

(Врти главом).

ЈОВАН

То тек ваљда нећеш порицати. Ти би онда порицала и Нинину срећу, а реци, зар она није срећна?... Уосталом, како смо ми то ушли у овакав разговор, још мало па да расправљамо о брачној срећи

а ја сам само мало свратио да се одморим и да попијем једну чашу свеже воде. Ето, то сам чак и заборавио; дај ми ако је хладна.

КАТАРИНА

(Сипајући из боце).

Тек што је донета. (Служећи га). А где ћеш сад?

ЈОВАН

Идем до Нине.

КАТАРИНА

Рекао си: после подне ћеш.

ЈОВАН

Та... разговарали смо много о њој, па сам се ужелео да је видим. (Узима шешир и штап).

КАТАРИНА

(Чистећи му марамом шешир).

Реци јој нека дође мало пред вече с Николом. Од прекјуче је нисам видела.

ЈОВАН

(Хоће да пође).

Нећу се забављати, вратићу се право овамо.

II

НИНА, ПРЕЂАШЊИ.

НИНА

(Под шеширом, усплахирена, узрујана, збуњена, улети на средња врата, пољуби руку оцу и мајци који су изненађени њеним доласком).

ЈОВАН

Откуд ти?

КАТАРИНА

Тако изненада?

НИНА

(Ћути збуњена, крши прсте, не сме да поче говор).

ЈОВАН

(Узнемирено).

Шта је теби?

КАТАРИНА

Дете?!

НИНА

(Бризне у плач).

ЈОВАН

(Прилази јој).

Шта је за Бога?

КАТАРИНА

Нина! (Хоће да је загрли).

НИНА

(Очајно).

Оче... мајко...

ЈОВАН, КАТАРИНА

Говори за Бога шта је?

НИНА

...Ја не смем... немам кад... немам ни времена...

ЈОВАН

Та говори једанпут!

НИНА

Казаћу... све ћу вам казати. Преклињем вас само, молим вас, тако вам родитељске љубави, помозите ми!

ЈОВАН

Да ти помогнемо?

КАТАРИНА

Али... шта се десило за Бога?!

НИНА

Немам кад, немам времена сад да вам говорим, да вам објасним... да се правдам...

ЈОВАН

Како... немаш времена...

НИНА

Ево иде Никола к вама... тек што није дошао.

ЈОВАН

(Престрављено).

Па?

НИНА

(У страху, гледа оцу у очи, бојећи се и дршћући од његовог погледа).

Он ће доћи да вас пита... он ће вас питати... јесам ли ја јуче после подне била овде.... код вас.

ЈОВАН

(Одступи два три корака и строго је погледа).

Па?

НИНА

(Очајно).

Молим вас... преклињем вас... ако ми желите срећу... ако нећете да ме одбаците, упропастите, убијете... реците, преклињем вас, реците, да сам била овде јуче цело после подне.

ЈОВАН

(Строго).

Нина?!

НИНА

(Очајно).

Тако вам родитељске љубави, тако вам Бога... не одбацујте ме, не унесрећавајте ме... реците!

КАТАРИНА

(Збуњена и потресена).

...Да лажемо?

НИНА

(Грца у сузама).

Преклињем вас!

ЈОВАН

(Узбуђен, поражен, обхрвао га ужасан бол, хода по соби, па на један мах стане пред Нином и шчепа је за руку).

Несрећнице... говори... говори!...

НИНА

(У очајном је положају, оборила је главу, грца, а склопила руке и немо моли).

ЈОВАН

Говори!

НИНА

(Спазила је кроз прозор Николу и сва претрне).

Ево га... он долази... Оче... мајко!

ЈОВАН

(Као утучен, поражен, окренуо главу од ње).

НИНА

(Обисне се о врат мајци).

Мајко... мајко!

КАТАРИНА

(Немо, не говорећи ништа, узима је око паса и одводи у десну собу, затвори за њом врата и враћа се).

III

ЈОВАН, КАТАРИНА

ЈОВАН

(Узбуђен, потресен шета по соби и не осврћући се на Катарину).

КАТАРИНА

(Једнако нема и преплашена, погледа са страхом у Јована, хтела би да проговори но нема храбрости. Тихо).

Јоване!

ЈОВАН

(Не чује, шета даље).

КАТАРИНА

(Опет тихо, бојећи се да га не увреди).

Јоване!

ЈОВАН

(Строго, раздражљиво).

Шта је?!

КАТАРИНА

Она је наше дете.

ЈОВАН

Па нека је!

КАТАРИНА

...Једине!

ЈОВАН

(Узбуђен, нервозан, потресен, шета и даље, не осврћући се на Катарину и не желећи да настави разговор. Пауза).

IV

НИКОЛА, ПРЕЂАШЊИ

НИКОЛА

(Улази на средња врата. Он је узнемирен, мало расејан, мутна погледа и натуштена чела, али покушава да буде пред њима миран).

Добар дан!

КАТАРИНА

(Хоће да је љубазна према њему).

Добар дан, Никола!

ЈОВАН

(Не умејући да погоди понашање, поздравља га само погледом, покушавајући и сам да буде љубазан).

НИКОЛА

(Хтео би да не покаже одмах зашто је дошао).

Прошао сам овуда... случајно... па... нисмо се видели... нисте нам долазили већ два дана.

КАТАРИНА

Јован је баш данас мислио да дође мало.

НИКОЛА

Ми смо вреднији, ми вас не заборављамо. Ако не могу ја, Нина вас обилази чешће.

КАТАРИНА

(Погледа Јована значајно).

Да... она нас обилази.

НИКОЛА

(Брзо).

Она је била и јуче цело после подне овде. (Прилази Јовану). Је л' те, оче, Нина је била јуче цело после подне овде?

КАТАРИНА

(Гледа молећи погледом Јована и склопљеним рукама га моли да помогне, да потврди).

ЈОВАН

(Обаспе га бледило по лицу, он се бори, ломи и најзад реши се да слаже).

Да... била је!

КАТАРИНА

(Дане душом).

НИКОЛА

(На лицу дотле мутном, туробном заигра зрак среће).

Цело после подне?

ЈОВАН

Да... цело после подне.

НИКОЛА

(Загрцне од радости, похита Јовану и обаспе му руку пољупцима).

Хвала вам, оче, велика вам хвала!

ЈОВАН

(И даље у лажној улози која га тешко тишти).

Хвала... нашто хвала... ја те не разумем?

НИКОЛА

Не можете ме разумети, а немојте ни тражити да ме разумете. Учинили сте ме срећним, једном речју, учинили сте ме срећним.

ЈОВАН

Једном речју?

НИКОЛА

Зар нисте ништа приметили; зар нисте ви, мајка, опазили моје расположење кад сам дошао?

КАТАРИНА

Да... изгледао си туробан.

НИКОЛА

(Љубећи Катарини руку).

А сад нисам, сад сам расположен и срећан. Срећан сам као дете кад му учините прву радост.

ЈОВАН

(Док Никола говори Катарини, преживљује тешке тренутке бола изазваног лажном срећом Николином коју је он својом лажи изазвао).

КАТАРИНА

(Не би хтела да пита, а увиђа да мора).

Срећан си?

НИКОЛА

Да... али немојте ме питати зашто. Причаћу вам то други пут, кад бих вам сад казао, ви бисте ми се смејали и... прекорели бисте ме...

ЈОВАН

Тебе... тебе зар?

НИКОЛА

Да, морали бисте ме прекорети, јер бисте посумњали у моју озбиљност. Јер то је једна погрешка, једна моја детињаста сумња која нема никакве основе, али која мал' да није имала тешке последице. Ја не знам како сам само и за тренутак могао бити толико неозбиљан?!

КАТАРИНА

Па... причаћеш нам то који пут, да ти се насмејемо бар, а не да те укоримо. Седи, Никола, седи забога, мало да проговоримо и о другом чему.

НИКОЛА

А не, хвала, ја морам одмах ићи; ја сам само на тренутак и дошао. (Праштајући се). Па, дођите, дођите, молим вас! Рећи ћу Нини нека вас и данас мало обиђе. Збогом.

ЈОВАН

Збогом!

КАТАРИНА

(Прати га до врата).

Збогом!

V

ЈОВАН, КАТАРИНА

ЈОВАН

(Испрати Николу, погледа па, пошто је изишао, тешко уздане и уморан падне на столицу).

КАТАРИНА

(Остане натраг код врата, заплаче се, па похита и падне на колена пред Јованом).

Јоване!

ЈОВАН

(После дугог, мучног ћутања и борбе).

...Ми смо је изгубили!

КАТАРИНА

(Очајно).

Јоване!

ЈОВАН

Несрећница, несрећница, шта је учинила... И зашто, зашто ја да лажем, ја да будем саучесник.

КАТАРИНА

(Тихо, неодважно).

Нисмо је могли одбацити; нисмо јој смели срећу разрушити?

ЈОВАН

Па јесмо ли то учинили; хоће ли бити срећна кад прегази преко греха, и преко очеве лажи?

КАТАРИНА

А шта би било да си друкчије учинио?

ЈОВАН

Зар једна реч, једна лажна реч чини срећу човекову?

КАТАРИНА

Он је воли, зашто његову срећу рушити?!

ЈОВАН

А нисмо ли је сад тек разрушили када смо му помогли да је на лажи заснује? О, Боже!

КАТАРИНА

(После дуже паузе, тихо, неодважно),

Јоване!

ЈОВАН

(Погружен, оборио главу на руке и тешко дише)

КАТАРИНА

(Кад види да се не одзива).

Јоване!... Она је још овде... нека иде... требало би да иде својој кући.

ЈОВАН

(Устаје нагло, плануо је и сав је узрујан).

Не, не, она неће отићи одавде, она не сме однети мој грех и њиме прикрити свој грех. — Она неће отићи!... (Пође нагло соби у којој је Нина).

КАТАРИНА

(Цикне, скочи и одјури до врата, те стане пред њих како би га својим телом задржала да не уђе унутра).

Шта ћеш?

ЈОВАН

(Гневно)
Тамо!

КАТАРИНА

Шта ћеш тамо?

ЈОВАН

Да искупим, да уништим грех на који ме је несрећница навела својим грехом! Моја савест... моје седе власи... зар ја... зар ја да лажем... зар ја да искажем тако гнусну лаж, зар ја да носим њен грех?

КАТАРИНА

(Преобрази се, плане и одважно).
Ти, јест ти! Носи га, то је твој грех!

ЈОВАН

Мој?!

КАТАРИНА

Да, твој, твој! Није она извесно згрешила зато што је пала, већ зато што је волела.

ЈОВАН

(Пренеражен).
Катарина, жено! Шта је теби? Шта ти говориш? Волела? Кога волела?

КАТАРИНА

Извесно не онога кога смо јој ми казали да мора волети зато што јој је то дужност волети га.

ЈОВАН

И то је мој грех?!

КАТАРИНА

Твој... ваш... очински грех: Ви сте оцеви утврдили за своје кћери једно правило, и то правило истоветно, непромењено, важи код свих оцева за све ћери. Прва љубав... уздаси.. заклетва... то су за вас детињарије, све то није основа за брак, све је то пролазно. А је ли тако код свих? Јеси ли ти познавао своју ћер када си то готово, то већ утврђено правило примио као закон? Ти си твоју ћер васпитао да искрено мисли, да искрено говори и и да искрено осећа, па... када је из тих искрених осећаја поникла љубав, ти си то назвао детињаријом. Када је она падала ничице преда мном на колена, када ми се исповедила када је рекла да она не може угушити своје осећаје... ти си то назвао првом љубављу, потребним девојачким украсом. Она је пред твојим строгим назорима сагла главу...

ЈОВАН

(Упада нагло).

Зато да би је дигла пред погрешком. Зато да би ме погледала у очи онда, кад образ умрља грехом, је ли?!

КАТАРИНА

Јоване, ти ме не разумеш. И ја јој грех не праштам, али... ти јој не можеш бити судија.

ЈОВАН

А могу бити саучесник?!

КАТАРИНА

Мораш, јер си био саучесник и у њеној злој судбини која је довде довела. Мораш, ти то знаш врло добро, ти си то осетио и у ономе часу, када си мало пре слагао зета да спасеш ћер.

ЈОВАН

(Клоне, размишља, бори се).

Па, добро, шта хоћеш ти?

КАТАРИНА

Ја?... Ништа. Ја не дам теби да јој будеш судија. Нека носи сама свој грех на души; њена савест нека је казни. Наштo да јој казну отежаваш када си јој већ отежао судбину; зашто да јој рушиш кров под којим ће можда кајањем искупити себи мир.

ЈОВАН

Ти би ваљда хтела да јој опростим?

КАТАРИНА

Не, него да трпиш и ти као што ће и она трпети.

ЈОВАН

(После дуге паузе, за време које се бори и размишља)....

Добро... нека буде срећна... ја ћу понети грех, али... ја немам више ћери.

КАТАРИНА

Јоване!

ЈОВАН

Ја немам више ћери, разумеш ли?!

КАТАРИНА

(Заплаче се, пође десним вратима, стане пред њима, па убрише најпре сузе и прибере се, затим их отвори да пропусти Нину).

VI

ПРЕЂАШЊИ, НИНА

НИНА

(Изиђе из собе уплакана, полети оцу, пада на колена и хоће да му пољуби руку, а грца и гуши се у сузама).

ЈОВАН

(Не гледа је, не говори ништа, само кад му узме руку он је тргне).

НИНА

Оче!... Смилујте се!...

ЈОВАН

(Презирући је, окреће главу и маше само руком као да би казао: „Одлази!“).

НИНА

(Клоне, обори главу и тешко плаче).

КАТАРИНА

(Кад је пропустила Нину, остала је код десних врата где плаче, крију̂ћи очи да не гледа ову сцену. На Нинино јецање дигне главу и, видећи њен бедан положај, прилази Јовану и склопи руке молећи га за милост).

ЈОВАН

(Остаје и даље нем и хладан, не гледа је).

КАТАРИНА

(Видећи његову одлучност, узима Нину, диже је и води ка задњим вратима, немо упућујући је да иде).

НИНА

(Још једном се на вратима окрене да погледа оца, па кад види да милости нема, са тешким уздахом прелази праг кућни и одлази).

КАТАРИНА

(Пошто ју је испратила, наслони чело на врата и остаје у том положају).

ЈОВАН

(Кад осети да је Нина отишла, окрене се вратима, па кад се увери да је нема, горко заплаче и стропошта се на столицу).

ЗАВЕСА

ТУЂИНЧЕ

Комад у једном чину

ЛИЦА:

Младен
Боса
Тетка Томанија
Милун
Један сељак
Други сељак
Дете

Мала сеоска кућа, на којој су врата широм отворена. Пред кућом ниска клупа, а иза куће поломљена кола и стог шаше. Према кући трап покривен земљом, вратима окренут кући. Двориште је ограђено врљикама, иза којих се види сеоски пут.

I

МЛАДЕН

(Стар сељак, чисто одевен. Он слази путем, па се уставља на вратницама).

Босо, о, Босо!

БОСА

(Из куће).

Чујем!

МЛАДЕН

Изађидер!

БОСА

(Јавља се на кућним вратима, млада и наочита жена).

Ево ме, 'ча-Младене!

МЛАДЕН

Ја пођо' на станицу.

БОСА

Ако, баш ти хвала!

МЛАДЕН

Само, ако ће доћи?

БОСА

Доћи ће, кмет ми јутрос рече.

МЛАДЕН

Ама он рече и за јуче и за прекјуче. Данас трећи дан како слазим.

БОСА

(Поуздано).

Данас ће доћи!

МЛАДЕН

Може и доћи!

БОСА

Срце ми казује.

МЛАДЕН

Колико реда ради, да те поканим; ал' знам већ, нећеш на станицу?

БОСА

Не знам! Шта ти велиш: како ме ти учиш?

МЛАДЕН

Па... како да ти кажем...

БОСА

Хтела бих ја! Зар после четири године човек ми се враћа из војске, а ја да га не дочекам? Сра-

мота од света! Помела сам рано јутрос и преставила, и опремила се, па кад дође време а ја тако... не знам. А тако и јуче и прекјуче.

МЛАДЕН

Јес' некако...

БОСА

Велим, боље овде, боље да останем. Бојим се биће тамо света, а не знам...

МЛАДЕН

Готово остани!

БОСА

Ако баш замери, а ти му реци: за послом је, није могла кућу да остави, тако нешто. Умећеш ти, 'ча Младене? (Чује се из даљине звиждање локомотиве).

МЛАДЕН

Ене! Је л' звизну?

БОСА

Јес'!

МЛАДЕН

Е да пођем ја!

БОСА

Пожури, тако ти Бога, да га не предусретне ко други те да му што каже. Знаш како сам те молила!

МЛАДЕН

Не брини ти! (Оде).

БОСА

(Ослоњена на врљике, узнемирена, гледа за Младеном те и не примећује кад наилази тетка Томанија, која слази путем озго).

ТЕТКА ТОМАНИЈА

Је л' Младен опет оде на станицу?

БОСА

(Тргне се).

Ти си тетка?

ТЕТКА ТОМАНИЈА

Рекох, је л' Младен оде на станицу?

БОСА

Јес'! А куда ти?

ТЕТКА ТОМАНИЈА

Ето, пошла и ја.

БОСА

Нећеш вальда и ти доле?

ТЕТКА ТОМАНИЈА

Не, бо'ме, него баш теби сам пошла!

БОСА

Ако! Уђи!

ТЕТКА ТОМАНИЈА

(Улази у двориште).

Помози ти Бог!

БОСА

Бог ти помог'о! Седи, уморила си се.

ТЕТКА ТОМАНИЈА

(Седа. Снебива се да отпочне разговор).

Овај... рече ми Младен, данас баш долази?

БОСА

Долази.

ТЕТКА ТОМАНИЈА

Ама он?

БОСА

Па он!

ТЕТКА ТОМАНИЈА

Па то, рекох, да га видим. Од кад га себе нисам видела. Лане, о Крстов-дану, прошло три године, — а кад је себе био Крстов-дан! Биће скоро четири године, је ли?

БОСА

Четири!

ТЕТКА ТОМАНИЈА

Много!... Други долазили и на осуство, а он баш никако.

БОСА

Није могао, ваљада!

ТЕТКА ТОМАНИЈА

Није, дабо'ме! А одакле долази, је л' са границе?

БОСА

Откад су се вратили они са границе! Него он... кажу био заробљен, па био негде по свету... ко зна...

(Чује се близак писак и клопарање локомотиве. Она се тргне и оде врљикама да отуд види).

ТЕТКА ТОМАНИЈА

Је л' стиже?

БОСА

Јес!

ТЕТКА ТОМАНИЈА

(После извесног ћутања).

Па, овај... како велиш?... Што ћеш?

БОСА

(Слеже раменима).

А што могу?

ТЕТКА ТОМАНИЈА

Право да ти кажем ја сам тога ради и дошла.

БОСА

А што тога ради?

ТЕТКА ТОМАНИЈА

Па тако!... Не знам како ћеш... Како ће он?

БОСА

(Са резигнацијом).

Како хоће!

ТЕТКА ТОМАНИЈА

Рекох, да сиђем до тебе; опет боље да се нађе ко од својих крај тебе.

БОСА

Што... не треба!

ТЕТКА ТОМАНИЈА

Може, велим...

БОСА

Нек' чини што хоће, ја из ове коже не могу!

ТЕТКА ТОМАНИЈА

Мислила сам: како би било да се склониш ти код мене, па ја да га дочекам?

БОСА

Где бих ја остављала своју кућу?

ТЕТКА ТОМАНИЈА

Тако сам ја смислила, а ти... како те Бог учи!

БОСА

Нећу да се кријем! Ако је за то, боље да ниси дошла!

ТЕТКА ТОМАНИЈА

Што?

БОСА

Тако... боље је да будемо сами...

ТЕТКА ТОМАНИЈА

Ако ти мислиш...

БОСА

Боље је!

ТЕТКА ТОМАНИЈА

Ја тебе ради...

БОСА

Па, мене ради, боље је...

ТЕТКА ТОМАНИЈА

Па велиш ја да идем, да ве оставим?

БОСА

Да не оставиш!

ТЕТКА ТОМАНИЈА

Добро, ћери, да те послушам. Нек' буде како ти кажеш да је боље. (Диже се). Ја то тебе ради... (Пође, па застане). А ти, овај... знаш... ако што.. ено моје куће! (Одлази).

БОСА

(Испраћа је).

Хвала ти! (Остане на огради и погледа доле пут станице. Затим се сети нечега и брзо утрчи у кућу).

III

СТАМЕНА

(Долази оздо и носи на обрамици два котла воде. Застаје крај врћика).

Босо, море, дома ли си?

БОСА

(Излази на врати).

Овде сам!

СТАМЕНА

Ено ти, море, човек иде!

БОСА

(Претрне).

Је л' иде?

СТАМЕНА

Јес', бо'ме, видела сам га својим очима.

БОСА

Је л' са 'ча-Младеном?

СТАМЕНА

Јес,' са њиме, а има и других.

БОСА

Је л' далеко?

СТАМЕНА

Није... Него, како ћеш, црна друго? Јеси л' што смислила?

БОСА

Што ћу да смишљам?

СТАМЕНА

Па како ћеш?

БОСА

Како ме Бог учи!

СТАМЕНА

Вала, друкче и не можеш! (Погледа доле). Ево их!

БОСА

(Истрчи на вратнице, погледа па цикне).

Милуне! (Раширених руку отрчи му у сусрет).

СТАМЕНА

(Гледа за њом, па затим полази својим путем, осврћући се).

IV

БОСА

(После мале станке, наилази с Милуном, држећи га за руку а у другој носећи његов ранац. Милун је у изанђалом војничком оделу, без пушке и опасача а са медаљом на грудима. Са њима Младен и још два-три сељака).

Ево ти куће!

МИЛУН

(Застане код врата, скиди капу и крсти се).

Хвала ти, Боже, на овој милости!

БОСА

Кад те само видо', кад дође само! Седи, седи! (Она је ставила његов ранац крај клупе).

МИЛУН

Нека, нисам уморан!

БОСА

Ама седи да ти понудим грумен шећера и воду!

МИЛУН

Е па хајде, де! (Седајући на клупу). **Од кад се, болан, нисам у својој кући понудио!**

БОСА

(Отрчи у кућу).

МЛАДЕН

Па одакле идеш, тако ти Бога?

МИЛУН

Не питај ме, 'ча-Младене, нити знам казати. Као ти из села у село, тако сам ја из државе у државу. Само да ти казујем, па никад краја причи, а камо ли што ја то све преживех!

ЈЕДАН СЕЉАК

И други су, али опет ти некако највише!

ДРУГИ СЕЉАК

Ти си ето последњи што дође из света у наше село.

МИЛУН

Тако ти је то, Бог неком овако а неком онако! А вратили се сви?

ДРУГИ СЕЉАК

Само Радојица Илић...

МИЛУН

Знам, он погибе.

ПРВИ СЕЉАК

Погибе и чича-Ивков Ненад, а Вита Младеновић врати се без ноге.

ДРУГИ СЕЉАК

И Ранко Младеновић...

МИЛУН

Онај чича-Ранко?

ДРУГИ СЕЉАК

Јес', он умре, тамо негде у лагеру.

МИЛУН

А онако, како у селу?

БОСА

(Носи у једној руци чашу а на длану друге руке грумен шећера и нуди).

МИЛУН

(Срчући шећер који је умочио у воду).

Па како, како ова моја снаша, а...? Је л' ве слушала, је л'?...

ДРУГИ СЕЉАК

(Зинуо да нешто каже).

Па...

МЛАДЕН

(Пресече му реч).

Па ето, видиш и сам, сачувала ти кућу, ето...

МИЛУН

Па јес'!

МЛАДЕН

(Бојећи се да се тај разговор не настави).

Него, 'ајде људи да ми пођемо. Имаћемо ми кад разговарати, а оставимо човека са домаћицом. Четири године нису се видели, па треба да проговоре.

ПРВИ СЕЉАК

Право кажеш!

БОСА

(Реда ради).

Што?... Останите!...

МИЛУН

(Боси).

А и не понуди људе чиме!

БОСА

Немам ништа у кући.

МЛАДЕН

Нека, ми ћемо то други пут. Само кад си ти дошао, лако ћемо ми то. 'Ајдете, људи! Остани у здравље, Милуне! (Рукује се и полази).

БОСА

(Док се остали рукују, она испраћа Младена до врата, поверљиво).

Је л' није неко од ових, уз пут, онако?...

МЛАДЕН

Није, није. Због ом, Босо!

БОСА

Баш ти хвала 'ча-Младене!

ОСТАЛИ

Останите у здравље!

БОСА

Хвала вам!

V

(Поздрављајући се с њима, устао је био те остао на ногама и као хтео би у кућу).

БОСА

(Приметивши то, журно му притрчи).

Седи, седи, молим те. Седи још мало!

МИЛУН

Па... рекох...

БОСА

(Чисто га присиљава).

Ама седи! Нисам те још ни видела, нисам ти проговорила. Ej, Боже милостиви, само кад дође, само кад дође!

МИЛУН

(Седајући понова).

Ето, дођох...

БОСА

Хвала Богу!

МИЛУН

Па како прође, Бога ти, за ово време?

БОСА

Ето, како је Бог дао, само кад си ти добро?

МИЛУН

А чудо не сиђе на станицу, ка' друге?

БОСА

(Мало збуњена).

Па хтедох... ево видиш и опремила сам се... па онда прође 'ча-Младен, па вели... а где би и кућу оставила саму?

МИЛУН

Ај, кућо моја, од кад те не видо'! (Хтео би опет да пође).

БОСА

Чекај, седи још мало. Жељна сам твога разговора! (Села је крај њега на клупу и обгрлила га).

МИЛУН

И опет ти хвала, Боже! Доживех и ово! Ех, колико пута у невољи рекох: „Дај ми, Боже, само да видим још једанпут кућу... то толико, само да видим!"... Па, ето! Кад Бог хоће, претуриш све преко главе... Све преживиш, само кад Бог хоће...

БОСА

А много си препатио?

МИЛУН

Море ко ће ти то казивати, зар је мало... толики свет обиђосмо, толике невоље преживесмо!

БОСА

Друге добијале погдекад и писмо од својих, а ја никад...

МИЛУН

Писао сам ти једанпут, двапут, али куд ће да стигне писмо отуд, из Африке! Не може жив човек да стигне, те ће писмо! А после већ, кад ме заробише, нисам ни писао.

БОСА

Бар да сам од кога могла што чути.

МИЛУН

Издвоји ме судбина некако од свих, па ме сама баци у свет, те где би ту и могли чути што!

БОСА

Да ниси који пут био рањен? Казивали ми...

МИЛУН

Јесам, оно пре, кад опет избисмо на фронт. Онда су ме и заробили.

БОСА

Јеси л' тешко био рањен?

МИЛУН

Удари у кост, ал' не преби, хвала Богу! Тек ме осакати те нисам могао маћи, па ме тако и дочепаше.

БОСА

Они те излечили?

МИЛУН

Они!

БОСА

Па је л' те после водили у њину земљу?

МИЛУН

Ама дуго је све то, морам ја то све теби на тенане да причам. Него казуј ти мени како је овде било и шта је било? Како си се исхранила?

БОСА

Како сам могла... Како сви, тако и ја!

МИЛУН

Је л' ти све у реду и на броју у кући?

БОСА

Све... Само крава угинула.

МИЛУН

Е?... Штета!

БОСА

А овцу нам узеше и једно теле...

МИЛУН

Ко?

БОСА

Они — дођоше и потераше...

МИЛУН

Вала, нека им... платили су!... Је л' ти жива тетка?

БОСА

Жива. Мало час беше овде, хтела да те види.

МИЛУН

А други?

БОСА

Чуо си већ за оне што изгибоше, а многи и помреше. Стана, она што беше за покојним Андрејом Цвејићем, па попова Живана, и Стака Животина. И чекај... је л' ти рекоше за Саватија?

МИЛУН

Ког Саватија? Је л' Станића?

БОСА

Јес'!

МИЛУН

Па шта би с њим?

БОСА

Обесише га, ту пред селом.

МИЛУН

Их, грешни Саватије! А зашто?

БОСА

Не знам. Кажу, нашли му неко писмо, шта ли...

МИЛУН

Па то многи одоше, разредило се село.

БОСА

Бо'ме, разредило се!

МИЛУН

А шта учини са њивом?

БОСА

Разградила се, опустела. Колико сам могла радила сам, колико да се прихраним, али, где ћу сама...

МИЛУН

Јесу л' на кућу насртали?

БОСА

(Збуни се од тога питања).

Јесу... Нису! Ето, све је ту, сачувала сам.

МИЛУН

(Диже се).

Море, ја развезао разговор пред кућом као да нисам жељан куће своје! (Хоће да уђе).

БОСА

(Узнемирено).

Немој, немој улазити још, причекај... седи — да разговоримо, нисмо ни разговарали!

МИЛУН

Гле сад! Зар не могу у кући разговарати. (Полази).

БОСА

(Престрављено отрчи на кућни праг да му спречи пут).

Немој, немој још!

МИЛУН

(Изненађено).

Зашто море?

БОСА

(Преклињући).

Да разговоримо прво, да све чујеш, да ти све кажем...

МИЛУН

(Гурне је).

Море не будали, разговараћемо до века (Оде у кућу).

VI

БОСА

(Претрне и поражена измакне на сред дворишта гледајући нетремице у врата и очекујући са страхом и стрепњом да се Милун на њима појави).

МИЛУН

(Замало излази и води за руку детенце од три године. На телу му играју рибићи, око му пламти, а глас му се гуши у грлу).

Ко је ово?

БОСА

(Премрла, оборила главу и ћути).

МИЛУН

Ко је ово, питам те?

БОСА

(Не миче и не одговара).

МИЛУН

(Остави дете, прилази јој, дочепа је за раме и грубо је затресе).

Чије је ово, море, чије је?

БОСА

(Пригушено, шапћући).

Божје...

МИЛУН

...и твоје?

БОСА

(Поражена и потпуно клонула).

И моје!

МИЛУН

(Рикне као рањена звер и гушећи се од узбуђења полети на њу са уздигнутим песницама).

Је л'?... Је л' истина?... Истина је.... Кучко!... Кучко погана!... Зар ја... зар ја тамо... Зар... (Угуши га реч, и савладан величином бола малаксава те спушта песнице, затим се прибира, запламти понова гневом, стеже песнице и полети још једном на њу, али се уздржава и бори дуго са собом те се савлађује, спушта опет песнице и стишава се. Стишан, размишља и одлучује се). **Иди тамо — купи прње!** (Показује на кућу).

БОСА

(Сатрвена и сломљена, ни тренула није, очекујући његове ударце оборене главе. На ове последње речи она тек диже главу и погледа га).

МИЛУН

(Још одлучније).

Иди тамо... Купи прње!

БОСА

(Погледа га још једном, па затим оборене главе и понизно уђе у кућу).

VII

МИЛУН

(Гледа дуго за њом, па га тежак бол савлада, те клонуло седа на клупу, баца капу на земљу и зарије главу у руке тихо јецајући).

ДЕТЕ

(Унезверено гледало је све што бива, Остављено на сред дво ришта, оно наивно прилази ближе Милуну, узима капу са земље и ставља је себи на главу).

МИЛУН

(После дужег времена, диже главу и спазивши своју капу на детињој глави, узима му је грубо).

Остави то!

ДЕТЕ

Дај ми капу!

МИЛУН

(Оборио опет главу те нити слуша нити гледа дете).

ДЕТЕ

Тата!

МИЛУН

(Тргне се од те речи као опаљен).

ДЕТЕ

Тата, дај ми капу!

МИЛУН

Ћути, несрећо! Да ми више ниси каз'о то!

ДЕТЕ

(Престрављено ућути и хтело би да заплаче).

МИЛУН

(Посматра га, те се ражали на детињи страх, узме га за руку, привуче га ближе себи, те блажије).

Ко ти је рек' о да ме зовеш тата?

ДЕТЕ

(Још престрављено ћути).

МИЛУН

Кажи ми, ко ти је рекао да ме зовеш тата?

ДЕТЕ

Рекла ная.

МИЛУН

(Суво).

Ја нисам твој тата.

ДЕТЕ

(Храбрије).

Јеси!

МИЛУН

(Привуче га још ближе и гледа дуго).

Зар ти да ме дочекаш на кућњем прагу; зар ти да ме обрадујеш. Молио сам Бога да ме благослови,

те да и у мојој кући закмечи радост, али не да ми на кућу пошље грех и срамоту! А ти си то, ти си и грех и срамота... нећу те... не требаш ми!

ДЕТЕ

(За то време, док је Милун ово више себи говорио, игра са медаљом на његовим грудима).

Дај ми ово!

МИЛУН

Не дам!

ДЕТЕ

Попни ме, попни ме! (Хоће да му седне на колено).

МИЛУН

(Одгурује га благо).

Иди дете, макни ми се с очију! Ниси ти криво, ал'... иди... да те не видим... да те не гледам!

ДЕТЕ

(Враћа му се опет).

Попни ме!

МИЛУН

Ама зар тебе... зар ја...? Немој ми се улагивати... нећу те! Нећу те... не требаш ми, нећу туђе! Ej, Боже милостиви! Зар место своје радости и своје милоште, ово да ме дочека? Шта сам ти, Боже, згрешио!

ДЕТЕ

(Накопистило се, те колико га он више одгурује од себе, толико више оно се мучи и пентра да му објаши колена).

Попни ме!

МИЛУН

(Помогне му те се попне).

Ето, попео сам те... Шта хоћеш?

ДЕТЕ

(Опет дочепало медаљу).

Хоћу овс!

МИЛУН

Не дам! Не дирај то! (Сам себи). Није криво дете... црвић... шта може оно бити криво... али сто... не могу ни да га милујем... туђе је... срамота је... А желео сам, те како сам желео милоште у кући... па да га овако.... као сад тебе... на колено... да га милујем ка родитељ... (Милује детињу косицу) да му тепам... Како се зовеш?

ДЕТЕ

Је л' ја?

МИЛУН

Ти, јес', како се зовеш?

ДЕТЕ

Ненад Ранковић.

МИЛУН

(Плане).

Зар ти, зар ти копиле, па Ранковић? То да ниси више рек'о. Чу ли, море, убићу те, заклаћу те! То те она кучка научи, је ли? Зар ти моје име... ама, убићу те, разумеш!... (Кад опази да је дете престрављено од његове вике, турило главу у његова недра, он се умири мало, па га диже и говори му блажије). Јеси

чуо, тако други пут да не кажеш. Никад више да не кажеш Ранковић... Нисам те родио и ниси мој... не смеш ти да понесеш то име... ни она, а некмо ли ти! (Милује га). Немој ти да се плашиш! Ниси ти крив, није твој грех, тек... ето... и на теби је срамота као и на мени. Ја још и могу да се браним, могу да отурим срамоту од себе, а ти и не можеш, нити може твоја мајка да те брани... ко ће срамоту бранити!

ДЕТЕ

(Освојено благошћу којом му је ове речи говорио загрли га).

МИЛУН

А што ти мене милујеш... је л' ме волиш?

ДЕТЕ

Јесте!

МИЛУН

А зашто? О што ти да ме волиш кад ниси мој, кад си туђ, а туђ и ја теби?

ДЕТЕ

Дај ми капу!

МИЛУН

Ево ти! (Намешта му капу). Гле, баш прави војник! Је л' хоћеш да будеш војник?... Волиш, је л'? Па још да ти купим сабљу, па коња, па ко ка' ти! Па кад одрастеш... сад си још мали, него кад одрастеш, да ти купим... хоћеш, је л' (Тргне се и прелети му челом мрачан облак бола и разочарења). Ух, где ја одох!

Заборавих се... одведе ме срце... а желео сам тако своме да тепам, са својим да играм, са својим да разговарам... па сад, ето, заборавих се... (Погледа опет дете, па се разгали). Ниси ти, крив, ниси ти крив (Милује га). Бог те је казнио срамом, а мене.. видиш... једнаки смо, и ја и ти, и обоје нас Бог казнио! (Милује га нежно и са пуно родитељске топлине).

VIII

БОСА

(Излази из куће са бошчом ствари. Она најпре остане на кућном прагу, изненађена сценом коју дуго посматра. Затим прилази Милуну, дохвата му руку и целива).

МИЛУН

(Тргне се: немило му је што га је затекла разнежена и са дететом на колену. Он одмах спушта дете и одгурује га од себе, а окреће лице да би сакрио сузе које су му навреле на очи. Дозволивши да му целива руку, и не окрећући главу, он другом руком, терајући је, показује вратнице).

БОСА

(Убрише рукавом сузе, прибере се и пружа руку детету).
'Ајде!

МИЛУН

(Окреће главу).
Што ћеш?

БОСА

Да га водим?

МИЛУН

Куда ћеш с њим?

БОСА

Куд ја ту и он!

МИЛУН

Води га, дабо'ме! Твој је грех, па га мораш носити са собом. (Размишља). А... овај.. волиш га?...

БОСА

Мајка сам му!

МИЛУН

Баш онако, драго ти је?

БОСА

Јесте!

МИЛУН

А што ти је драго?

БОСА

Из утробе сам га откинула!

МИЛУН

И... драго ти ваљда што... (Узрујава се и дрхће) што ти је он... отац, драг?

БОСА

Не може насилник бити драг!

МИЛУН

Насилник?

БОСА

Јесте!

МИЛУН

Ко је? Реци ми га ко је, реци ми бар њему да платим ову срамоту!... Реци!

БОСА

Не знам му име!

МИЛУН

(Плане).

Лажеш, кучко!... Лажеш, завараваш, завараваш, затураш... Знаш ти, добро знаш, него затураш!

БОСА

(Поуздано и одлучно).

Не знам!

МИЛУН

Је л' кмет, је л'...? Реци ко је: је л' наш, је л' из села?

БОСА

Није.

МИЛУН

Него?

БОСА

Немац!

МИЛУН

Он?

БОСА

Јесте!

МИЛУН

А ниси се ти преварила... је ли... ниси ти крива... насилник је био? Је л' ниси ти крива?

БОСА

Тако ми Бог помогао!

МИЛУН

А не знаш ни ко је, ни одакле је, ни из које земље? Не знаш ни где је?

БОСА

Знам.

МИЛУН

Знаш?... Па... где је?

БОСА

(Показујући на трап).

Ено га тамо!

МИЛУН

(Згранут).

Тамо?!

БОСА

Јес'!

МИЛУН

Ама... он?

БОСА

Тамо!

МИЛУН

(Задршће целим телом и као звер једним скоком одлети, нада на колена и крха врата на трапу те загледа унутра).

Лажеш, овде никог нема!

БОСА

Ту је... разгрни земљу... није дубоко!

МЛАДЕН

(Завуче се четвороношке у трап и мало затим излећу отуда прегрштн земље коју он рукама копа и баца за собом).

БОСА

(Узела је у наручје дете, које је узневерено бленуло за све ово време, пригрлила га на груди и љуби га).

МЛАДЕН

(Из трапа се чује животињски узвик, дуг и језив. Мало затим Милун се извлачи отуд; руке му од земље која му се налепила кад је копао. Он се диже и прилази Боси).

Видео сам га.. овде... под срцем.... ножем...? (Погледа је значајно). Ко га уби?

БОСА

Ти!

МЛАДЕН

Ја?

БОСА

Ти си ми руку водио!

МИЛУН

(Дуго је гледа, размишља и бори се).

А... зашто га уби?

БОСА

Осрамоти ме, кућу ми разори!

МИЛУН

(Прибира се, враћа себи, мири се, те јој прилази и целива је у чело).

Нека ти је просто!

БОСА

(Облију је сузе, загрца и поспе му руку пољупцима).

МИЛУН

(И сам загушен осећајима, узима дете из њених наручја).

'Оди, 'оди овамо, ти... Ненаде Ранковићу... 'оди!

ЗАВЕСА

СВЕТСКИ РАТ

Фарса у једном чину

Дешава се прве године по закључењу мира.

Л И Ц А:

Арса Поповић, мајор у пензији
Тешић, чиновник у пензији
Газда Мита Бомарше, трговац
Марија, жена Арсина
Милица, њихова кћи
Милан, Николићев син, банкарски чиновник
Ката, служавка у Поповићевих.

Обична грађанска соба са вратима у дну и на левој страни и једним прозором на десној страни. Уз леви зид трпезариско канапе са високим наслоном. Испред овога, четвртаст сто недовољно застрт неким ручним радом, који покрива таблу, али не и стране. Крај стола су још две столице. На противној страни, крај отворена прозора, једна старинска фотеља. У дну, десно, један округао сто застрт штофаним, куповним, застирачем, који га покрива све до пода. На томе су столу старе новине и Арсин шешир и штап. На свима зидовима, где год има места, разапете карте светских бојишта избодене чиодама и избраздане црвеним и плавим линијама.

I

АРСА, МАРИЈА.

АРСА

(Седи крај предњег стола и чита новине гунђајући код појединих ставова. На столу шољица из које је малочас испио кафу).

МАРИЈА

(Долази из леве собе навлачећи рукавице. Она је под шеширом и носи сунцобран под пазухом).

Слушај, Арсо, ја сам ставила вино да се хлади.

АРСА

Ако, добро си урадила! Само, вино нам је канда мало прокисло, па....

МАРИЈА

Казаћу Кати да узме један сифон соде, са содом је врло добро.

АРСА

Па јес, боље је! А ви, одосте, је л'?

МАРИЈА

Колико да се склонимо. Мислим, боље је да ми нисмо код куће, да ви сами разговарате. Отац си ти, отац је он, па то је ваше. После вашег разговора тек настаје наша материнска брига.

АРСА

Од разговора до те бриге, проћи ће много времена.

МАРИЈА

Шта знаш, Арсо, ако се нешто споразумете.

АРСА

Ама не мисли он ваљда већ данас да проси?

МАРИЈА

Па не баш да проси, али да проговорите... лако је после испросити.

АРСА

Добро, добро, нека буде кад сте већ тако удесили. А куда ћете ви?

МАРИЈА

Ми смо се, знаш, договориле са младожењом, чекаће нас на Теразијама, да нас води на сликарску изложбу. Забавићемо се тамо ваљда пола сата, па ћемо се заједно с њим вратити овамо. Ако дотле сретно свршите разговор, ако све удесите, ако се споразумете... ко зна, може бити још данас ће ти зет пољубити руку.

АРСА

'Ајде, 'ајде — дај Боже!

МАРИЈА

Гледај, молим те, Арсо, како знаш, тиче се среће нашег детета. Младић је добар и честит, а деца се радо гледају. Прошевина је последња ствар, то је само форма, ово данас што разговорите, ви оцеви међ собом, то је главно. А видиш како је данас време, тешко се удаје, па не треба пропустити прилику.

АРСА

По мени... право да ти кажем, и мени се младић свиђа. Истина, поткусио панталоне и капут као петлић, али, може, банкарски је чиновник... А онако добар и добру плату има. Али, што се оца тиче...

МАРИЈА

Ето ти сад, а шта имаш против оца, ваљда што је бакалин?

АРСА

Нека је бакалин, шта се то мене тиче што је бакалин. Не удајемо кћер за њега, него за сина.

МАРИЈА

Е, па шта онда?

АРСА

Не допада ми се, не знам зашто, ал' га не трпим! Избегао у Француску за време рата, седео тамо ваљда у неком селу, па сад заборавио српски. Свака му трећа реч „уј" и „мерси". Кобајаги, човек научио француски. Па онда, бакалница му се пре рата лепо звала „код Пролећа", а сад избрисао па написао „Бомарше".

МАРИЈА

Па шта се то нас тиче?

АРСА

Не тиче ме се, ал' му се подсмевају! Зову га Мита Бомарше. И твоју ће ћерку после да прозову Бомаршеова снаја и мене, може бити...

МАРИЈА

Ех, ех!

АРСА

Бога ми се нагрдио! Подсеца и бркове и носи једнако француски речник у џепу и...

МАРИЈА

Доста, доста. Ти га изрезили већ као да је најгори, а ко зна, кроз пола сата, можете се још и ородити. А најпосле, шта нас се све то тиче?

АРСА

Па јесте, само кажем. Не волим знаш кад се човек под старост млати.

МАРИЈА

Ето, задржаћу се још због тих твојих закерања, а рекли смо у четири. (Хтела би да пође).

АРСА

Е, па хајде, пођите!

МАРИЈА

Само, слушај, Арсо! Немој, молим те, да се љутиш, што ћу те замолити нешто.

АРСА

Шта сад опет?

МАРИЈА

Кад дође човек, па кад онако већ уђете у разговор, а ти се, молим те, уздржавај колико год можеш више да не говориш о рату.

АРСА

Ето ти сад! А зашто, кобајаги?

МАРИЈА

Немој да се љутиш, Арсо, ал' знам, ако тај разговор поведеш, ни речи нећеш проговорити о ономе о чему се ради.

АРСА

Ех, ех!

МАРИЈА

А после, ти и не умеш више мирно да разговараш о рату.

АРСА

(Буни се).

Како не умем?

МАРИЈА

Па тако, паднеш у ватру.

АРСА

То само кад се наљутим.

МАРИЈА

Ти се увек наљутиш, а кад паднеш у ватру ти чиниш лом по кући. Ето, зар ми ниси пре разбио ову вазну?

АРСА

То је друго... То је било због Сухомлинова.

МАРИЈА

Због њега вазну, а кад си се наљутио на онога... де, како ти се зове онај што се удавио?

АРСА

Киченер, па шта?

МАРИЈА

Због њега си ми разбио бокалче.

АРСА

А како и да се не наљутиш, брате, кад неће да сиђе на суво, па да га види Бог, него скркљао оне лађе у Дарданеле, па стрпао главу у кључе, а репом прети Немцима. А да је сишао на суво, за годину дана би скратио рат; јер, питам ја тебе: одакле се осваја Цариград? (Он у говору постепено пада у ватру а код ових речи диже се са столице на којој је све до-

сад седео). 'Ајде, реци ми: одакле се осваја Цариград? Одакле га је освојио Мохамед? Са сува, са сува, брајко мој, па да утераш коња право у Аја-Софију! (Прилази једној географској карти). Требало се искрцати овде (Поклапа шаком цело Балканско полуострво), разумеш ли! Не питам где, ено ти га Драч, ено Солун, ено Дедеагач. То је твоја ствар, ти си стручњак, ти наређуј, а ја ћу да се искрцам. Али кад си ме искрцао, кад сам једанпут на суву, онда сам ја стручњак. Е, али он неће с мора! 'Ајд, реци ми, је ли Мохамед с мора заузео Цариград.?

МАРИЈА

Ето, ето, Арсо, кажем ја! 'Ајде што сам патила и пропатила у кући док је трајао рат, мислила сам кад се сврши смирићеш се! А ти! Гледај само какви су ми зидови; ово и не личи више на фамилијарну собу, него на ђенералштабну канцеларију. Цео се свет већ демобилисо, само ми још мобилисани. И то, 'ајде да кажеш да си био у рату, па нека ти је просто, него цео рат провео у подруму, а сад командујеш свима европским војскама. А ено господин Ђура, био у свима ратовима, има три медаље за храброст, био и рањен, па кад дође разговара као човек о ђувечу, о туршији и о другим фамилијарним стварима.

АРСА

Доста... доста де... ја бар говорим о рату, цео свет о томе само и говори, а ти о ђувечу и туршијама, зинула па не умеш да станеш.

МАРИЈА

Па добро, ево да не говорим, ал' молим те и ти немој. Кад смо сами, ето, пристајем, говори ми, али кад дођу гости.

АРСА

Ти опет, као да ја...

МАРИЈА

Па не, ал' кажем, колико да те опоменем; људи ће доћи да разговарају о девојци а не о рату.

АРСА

Ама који људи, газда Мита?

МАРИЈА

Па он, ал' доћи ће с њим и господин Тешић. Ти знаш да су они нераздвојни и да он ништа не ради док се не саветује са господином Тешићем.

АРСА

Ама је и нашао човека да га саветује. Па Тешић пре свега није чист, он је сасвим забрљавио.

МАРИЈА

Ех, ти опет...

АРСА

Сасвим забрљавио. Не можеш с њим честито проговорити. Тај је измешао све, и турски и бугарски рат, и арнаутску побуну, и европски рат, измешао је па направио праву папазјанију. Он не зна више је ли Веницелос варош у Галицији или

Брусилов амерички генерал, а Верден белгијски адмирал. Да те Бог сачува шта се све том човеку измешало у глави.

МАРИЈА

Вала, и не измешало се шта смо све преживели. Ја му, Бога ми, и не замерам. А кажу иначе паметан човек, само то о рату што је све измешао.

АРСА

Па јест, онако паметан је, али шта му вреди кад је брљив.

МАРИЈА

А ти већ свакоме мораш да нађеш по нешто. Онај ти говори француски и шиша бркове, онај ти забрљавио, а ти — ето, и ти ниси више онај што си био. И ти си такав, за све друго добар и паметан, али кад проговориш о рату, а оно да Бог сачува. Свако, видиш, има своју болест коју му је донео овај рат...

АРСА

(Упада).

Зато што је дуго трајао; међутим, да су савезници прихватили...

МАРИЈА

Ама преклињем те, човече, остави се тога. Доста ми је било тога рата, овде ми се попео. Помисли на срећу свога детета, па престани. Бар данас немој, кад ти дођу људи. Је л' ми дајеш реч, Арсо?

АРСА

Ама, какву реч?

МАРИЈА

Да нећеш ни речи проговорити о рату, кад дођу гости?

АРСА

Добро, де, добро! Ти опет мислиш, ја чим зинем, морам баш о рату разговарати.

МАРИЈА

Е 'ајд баш да видимо. (Одлази левим вратима). Милице, јеси ли готова, душо?

МИЛИЦА

(Из собе).

Ево одмах! (Излази).

II

МИЛИЦА, ПРЕЂАШЊИ

МАРИЈА

(Милици).

'Ајде, забога, није ред да нас човек толико чека.

МИЛИЦА

(Поверљиво мајци).

Јеси му казала?

МАРИЈА

(Такође поверљиво).

Јесам!

МИЛИЦА

(Као и пре).

Је л' дао реч?

МАРИЈА

(Главом одговара да јесте).

МИЛИЦА

(Гласно Арси).

Ми идемо, тата, на изложбу.

АРСА

(Који је за време њиховог поверљивог разговора студирао карту).

А? Е, 'ајде, 'ајде!

МИЛИЦА

(Пољуби му руку).

Вратићемо се брзо!

МАРИЈА

Ти ништа не брини, ја ћу већ наредити Кати да донесе све што треба кад дођу.

АРСА

Добро, добро!

МАРИЈА и МИЛИЦА

(Одлазе).

III

АРСА, КАТА

АРСА

(Иде прстом по карти, застајући на појединa места и гунђајући у себи).

КАТА

(Уноси служавник са чашама и ставља на сто, а узима шољу од кафе).

АРСА

Шта је то? (Погледа и сети се). **А, да!**

КАТА

(Полази).

АРСА

Овај... где оно рече, Като, да ти је муж погинуо?

КАТА

Па, у бугарском рату, господине, кажу на Брегалници.

АРСА

(Окреће се карти).

Јест, на Брегалници. (Нађе прстом Брегалницу). Била је то жестока борба, изненадан напад.

КАТА

Не знам.

АРСА

Јест, јест, изненадан напад. Па дабоме изненадан напад, кад ти чекаш; нападни ти њега ако нећеш да он нападне тебе. Не може, каже, савезник је. Ама какав савезник, по Богу брате, нема данас савезника; требам те, савезници смо, не требам те — нисмо савезници. Ето ти!

КАТА

Не знам ја то, господине!

АРСА

(Наставља без обзира).

Јер да смо ми напали, господине мој, за два дана заузели би (Показује на карту) Царевоселске положаје и Осогово; трећега дана затворили би ћустендилски кланац и готова ствар.

КАТА

(Снебива се и као хтела би да се извини).

АРСА

Знам шта хоћеш да кажеш: а Европа? Ама каква Европа, брате мој, и шта хоћете вечито ви са том Европом? Не постоји Европа, нема Европе! (Издере се на Кату). Разумете ли ви то: не-ма-је!

КАТА

Извините, господин се наљутио, ја нисам крива!

АРСА

(Тргне се).

А, јест!... Ништа, ништа, Като, ја то онако себи говорим... овај... донеси вино!

КАТА

(Полази).

Па, да се не греје, господине. Донећу чим дођу гости.

АРСА

Јест, јест, боље је онда кад дођу гости.

КАТА

(На вратима).

Гле, ево их, господине! (Онима напоље). Извол'те! Јесте, овде је! (Пропушта их, а она одлази).

IV

МИТА, ТЕШИЋ, АРСА

МИТА

(Онакав је како га Арса описује у првој сцени. Паланачки тип који би хтео да је углађен; потшишаних је бркова и са речником у џепу).

Бонжур, господине Арсо!

АРСА

(Прави се да је изненађен).

О, извол'те! Гле, гле, и господин Тешић?

ТЕШИЋ

(Стари господин, блазиран, углађен и ћелав).

Добар дан, стари пријатељу! (Руковање)

МИТА

Ми свратили мало. Откад зовем господина Тешића да свратимо на чашу тога вашега чувенога белога вина. Ен вер смедеревски грав, силвупле!

АРСА

Ал' Бога ми, зле сте среће. Изгледа ми да је мало прокисло. Него, може са содом.

ТЕШИЋ

На овој врућини још боље је не пити чисто вино.

АРСА

Извол'те, извол'те, седите. (Мита седа на канабе, господин Тешић на столицу у горњем делу стола, лицем публици, а Арса са стране према Мити). Па како, како?

МИТА

Са здрављем, господине Арсо, и како тако, не дај Боже горе, а већ друго....

АРСА

Послови слаби, а?...

МИТА

Не могу ни то да пожалим; истина нема еспапа, али има зараде.

АРСА

Па јес, има. А како ви, господине Тешићу?

ТЕШИЋ

Ех, како! Мало сипње, мало катара, мало ревматизма, мало несанице и, што кажу, све то помешано узимам три пута на дан. Остарило се, господине Арсо, остарило се!

V

КАТА ПРЕЂАШЊИ,

КАТА

(Уноси вино, сифон соде и један тањир пун лешника. Све то ставља на сто).

АРСА

Шта је то, Като?

КАТА

Па, вино, господине, а ово, нашло се у кући мало лешњика, а то је добро уз вино.

АРСА

Добро, добро! Добро си се сетила!

КАТА

(Одлази).

VI

ПРЕЂАШЊИ БЕЗ КАТЕ

МИТА

Баш наишла врућина, па то ти је. Тре шо!

АРСА

Ја право да вам кажем и не излазим из куће. (Налива им вино). Је ли по вољи мало соде?

ТЕШИЋ

Молим!

АРСА

(Налио).

Извол'те, служите се.

МИТА

Мерси! (Сркне). А, ваши нису код куће?

АРСА

Не, изишли су. Ваш син их је одвео на неку изложбу.

ТЕШИЋ

И госпођицу?

АРСА

Па дабоме!

ТЕШИЋ

Боме, то се двоје младих често виђа заједно. А?

МИТА

Е, па шта ће те, младост!

АРСА

Младост, дабоме! (Нуди Тешића). Извол'те, молим вас, служите се!

ТЕШИЋ

(Сркне).

Баш добро вино! (Оставља чашу). Уосталом, ако ми, као пријатељу, дозвољавате да се мешам у ваше ствари, ја мислим да би вас двоје требали о томе да размислите мало.

АРСА

О чему?

ТЕШИЋ

Поменусмо мало час како се двоје младих често виђа заједно. Па ја велим: деца вам се нису рђаво срела, па их не треба ни растављати.

АРСА

(Осећајући се у незгодном положају).

Извол'те, служите се!

МИТА

Мерси, господин Арсо! Мерси! Уосталом ако ћемо да будемо искрени, ја сам тако рећи зато и свратио до вас. Да проговоримо, господин Арсо, зашто да не проговоримо; нисмо жене па да вазда ту увијамо и обилазимо. Разговараћемо отворено, па ако и не буде ништа од нашег разговора, нити ћемо један другом замерити нити кварити пријатељство. Франш, франш, директ! Је л' тако, господин Арсо?

АРСА

Тако је!

ТЕШИЋ

Дабоме да је тако!

АРСА

Не бегам ја од разговора, газда Мито. Што кажу, кад човек има девојку у кући, мора увек бити спреман на такве разговоре.

МИТА

Уј! Парфетман! Право да вам кажем, ја ово нисам пао с неба па у ребра; дуго сам се ја размишљао и ломио. Не што се куће и девојке тиче, а, Боже сачувај, него онако, не знам да ли му је време. Знате како је, рат тек прошао, још нисмо ни дигли главе. А није да кажете да је био обичан рат, него један светски рат. Толико се изгинуло, толико оштетило, толико опустило. Ала гер ком ала гер!

АРСА

И што је главно: питам ја вас, господине мој, шта је донео тај рат? Ни једно питање није потпуно решено, свако решење вуче за собом нов будући рат.

МИТА

Уј, се ком са!

АРСА

(Пада постепено у ватру).

И зашто? Питам вас, зашто, господине? Зато што је рат погрешно вођен. Да је свршен у првој или у другој години....

ТЕШИЋ

Чим је Вилзон прекорачио Марну, требало је рат завршити.

АРСА

Ама какав Вилзон прекорачио Марну. Није он ништа прекорачио, ви то....

ТЕШИЋ

Па не он, ал' кажем, онда је требало свршити рат.

АРСА

(Диже се).

Разуме се да је требало, е, али они сваки тегли на своју страну. Један измислио Јутланд, други измислио Дарданеле, трећи измислио Мазурска језера, а Макензен измислио Балкан. Ко вели, чекај ти, ови су овамо сами, де да их часком прикљештимо. Па офанзива, па офанзива, офанзива... а с леђа ти подметнуо ногу, па 'ајд ти сад дефанзиву ако можеш. 'Ајд ако можеш!

МИТА

Тако је, што кажете, али нек иде до ђавола, само кад је једаннут прошло! Не волим ни да разговарам више о томе. Дошло ми је, што кажу, довде. Жиска иси!

АРСА

Не волите да разговарате о томе?

МИТА

Не волим!

АРСА

Дабоме, не волите. То је најлакше рећи: не волим да разговарам; али, видите, ти тако неутрални и нанели су нам највеће штете у овом рату.

МИТА

(Буни се).

Коман, силвупле? Ја нанео штету?

АРСА

Не кажем ви, али Шпанија. Шпанија, на пример, на чијим су обалама снабдевани сумарени; Холандија која је дотурала храну Немачкој, Норвешка која је....

ТЕШИЋ

Зато је Распућин после и забранио извоз хране из Америке.

АРСА

Ама какав Распућин, по Богу брате! И најзад није о томе реч, ја говорим о неутралности, о Шпанији...

ТЕШИЋ

А о Шпанији... па... што се Шпаније тиче, могло би се рећи да се шпанска војска доста добро држала.

АРСА

Ама где се шпанска војска добро држала?

ТЕШИЋ

Па... тамо... на солунском фронту.

АРСА

(Јетко)

Пхи, где ви одосте, по Богу брате. Шпанска војска на солунском фронту? Па под чијом командом, молим вас?

ТЕШИЋ

(Мисли се).

Шта знам ја, ако није шпанска, а оно може бити португалска. Знам ти ја која, па још кад ме

тако хватате за сваку ситницу а ја се још више збуним. Оволика ми глава од тих догађаја и имена. Ништа више не памтим.

МИТА

Па зато је и најбоље да не говоримо више о томе. Се фини, парол де гер!

АРСА

(Тешићу).

Не памтите, не памтите. Ама има ствари које се морају памтити. Мора се памтити онај дан када је Макензен препливао Дунав...

ТЕШИЋ

Да, шести новембар...

АРСА

Који шести новембар?

ТЕШИЋ

Па шести новембар хиљаду деветстодванаесте.

АРСА

Уха, где заошијасте ви! Шестог новембра 1912 године је била наша борба на Битољу.

ТЕШИЋ

Па то сам ја мислио.

АРСА

Ама то, господине, нема никакве везе са овим о чему говоримо... да, нема везе и... ето, сад сте ме истерали из концепта и заборавио сам о чему смо говорили.

ТЕШИЋ

Не знам... мислим говорили смо о опсади Пшемисла.

АРСА

Ето ти сад опет!

МИТА

Говорили смо уопште о рату, о светском рату, гер мондијал. Али доста смо већ говорили о томе.

АРСА

(Јетко).

Гер мондијал, гер мондијал! Није то, господине, гер мондијал него је то један светски рат каквога није било од како је света и века. Није то, господине, један обичан рат него једно крваво клање какво се не памти. Није ту гинула само војска, и народи су гинули; гинули су они који се не бране, који не нападају, који се не боре.

ТЕШИЋ

Јесте, из аероплана!

АРСА

Из аероплана, јесте из аероплана. Зар нису они засипали невине митраљезима и бомбама?

МИТА

Ах, кад се сетим само подрума!

АРСА

Дабоме, подрума, јер шта можете друго да радите; чиме да се браните?

ТЕШИЋ

Та оно може...

АРСА

Чиме, молим вас, чиме може; каквим оружјем, којим срествима кад вас одозго, из ваздуха, засипа оним несретним иглицама? Извол'те се онда бранити. Како, извол'те ми објаснити, како ћете се бранити, кад то заспе као киша. Или ви можда мислите да може, па добро, 'ајд изволите се бранити. (Шчепа у обе шаке лешнике и засипа њима Тешића и Миту. Ови се буне, покривају главе рукама, штите лице шакама и најзад завлаче главе под сто. Арса једнако узима лешнике и засипа их) Нема, нема ту, господине, начина да се браните; волео бих да видим како ћете се бранити.

МИТА

Али молим вас, господине Арсо!

АРСА

Кријете главе; мислите ви нешто ће вам то помоћи. Ништа, господине! Наће вас у шанцу, наће вас у подруму. Не вреди ништа крити се. (Престао је да их засипа).

МИТА

(Извлачи главу).

Молим лепо, господин Арсо, силвупле!

АРСА

Добро! Рецимо верујете за аероплане, али је у овоме рату било још мучнијих оружја. И питам ја вас, господо моја, где је та хашка конференција, где су та њена решења и одлуке? Донели одлуку

да се не употребљава куршум дум-дум. Велика ствар! Дум-дум је, господине, цвеће. Убије једнога човека, један дум-дум не може да убије више него једнога човека. На послетку, онај који пуца са куршумом дум-дум и сам је изложен опасности. Не крије се, бори се као војник. Али шта ћемо са оним срествима која читаве масе обарају и то не у борби. Шта би казала хашка конференција на то, што су у овоме рату употребљавани загушљиви гасови? И нико да мрдне прстом да протестује!

ТЕШИЋ

Па протестовано је!

АРСА

Ко, молим?

ТЕШИЋ

Не памтим, не могу да се сетим.

АРСА

То је оно што не можете да се сетите! И шта је био одговор на тај протест? — Измислили су још горе средство; измислили су запаљиве гасове, пламенове које вам бацају у лице из некаквих справа. И како се ту човек може да брани? Нема начина, разумете ли, нема начина! Сипа вам у лице, сипа вам на одело као из шмрка; сипа, сипа, сипа, а ви извол'те се онда бранити. (Дочепа сифон са содом и почне њиме да шприца Миту). Извол'те, покушајте да се браните.

МИТА

Али молим вас, господин Арсо!

АРСА

(Сипа и даље и засипа га по оделу, по глави и у лице).

Извол'те, браните се ако можете. 'Ајде, што се не браните! (Окрене се Тешићу). Или мислите можда да би се ви могли бранити?

ТЕШИЋ

(Устаје са свога места).

Ништа ја не мислим, признајем да се не могу бранити. (Устаје и седа на фотељу која је крај прозора и далеко од стола).

МИТА

(Бришући се, пошто је Арса оставио сифон).

Ја вас лепо молим, господине Арсо, да не говоримо више о рату, јер ово већ прелази сваку меру. Се тро, се тро, господин Арсо!

АРСА

Извините, испрскао сам вас нешто мало. Молим вас, извините ме! Ал' не може, не може да ме не љути то. Јер на послетку где то води? И бар да се стало на томе, ал' не, не господине! Измислили су сумарене, измислили бродове који се крију под водом као кукавице и подло и мучки нападају. А зашто? Да утопе по две три хиљаде душа наједанпут. Недовољни су им сви они начини на које су убијали досад, јер шта је то за њих педесет и сто мртвих, ситница. Да убијеш хиљаду треба ти петодневна борба. То нам је дуго, треба брже убијати — дај сумарене, који за пет минута убију две хиљаде.

ТЕШИЋ

Па и мине!

АРСА

Мине, мине опет ништа.

ТЕШИЋ

Како ништа кад је због мине потонула она лађа на којој се утопио Бетман-Холвег.

АРСА

Ама какав Бетман-Холвег; утопио се Киченер.

ТЕШИЋ

А јест, њега сам и мислио.

АРСА

Друго су мине. Метнем је, па ти, брате, немој да наилазиш. То је друго. Знам да има мине, пазим, чувам се, гледам да не наиђем, а ако наиђем, то ми је. Али ово те тражи, иде под водом и тражи те. Ти му се не надаш, седиш мирно... Чекајте, молим вас! (Оде и узме свој штап који се налази крај столице до врата и врати се да седне за сто, а штап завуче под сто). Ето, ви седите и не надате се а он под водом и уједанпут вас звизне! (Удари Миту штапом по ногама).

МИТА

Јаој!

АРСА

Ето, видите, и не надате се, а не можете се бранити. Извол'те се бранити ако можете. (Размаје се штапом под столом).

МИТА

(Дигне ноге на канабе).

Али, молим вас, господин Арсо, умирите се забога, па нисмо ми дошли овде да ратујемо. Ном де дије!

АРСА

Извол'те се бранити, да видим како се можете бранити!

МИТА

(Са скупљеним ногама на канабету).

Признајем, по Богу брате, признајем, не могу се бранити.

АРСА

(Престане).

Не можете, дабоме! А зашто не можете? Зато што је подло, зато што је подмукло. И мислите да је то све? (Метне штап крај столице на којој је седео Тешић).

МИТА

(Хтео је да скине ноге са канабета).

Ама, зар има још?

АРСА

Шта кажете; да л' има још?! Има, господине!

МИТА

(Тргне се и опет скупи ноге).

Па добро, нек има, не морамо ми ваљда све врсте оружја да опробамо! Сифи! Сифи!

АРСА

(И не слушајући га).

Је л' има? (Окрене се Тешићу). И он пита је л' има? (Раздере се). А танк, господине? Јесте ли чули кој' пут за танк?

МИТА

Уј, уј! Чуо сам, нек иде до ђавола, чуо сам. (Скине бојажљиво и обазриво ноге).

АРСА

Чули сте дакле за танк?

ТЕШИЋ

Кажу у Албанији је чуда правио.

АРСА

Ето ти сад, ама какав танк у Албанији? Па знате ли ви шта је то танк? То је, господине мој, најкрвавија смртоносна справа из овога рата. Замислите ви једну ужасну справу која не види, не гледа, а гази и руши све пред собом. Иде, иде, иде, затрпава шанчеве, прелаљује брда, гази људе и меси их као питу, а, што је главно, не можеш се бранити ни бомбом, ни митраљезом, ни пушком, ни бајонетом. Ничим се не можеш бранити. Молим вас, како се ви можете бранити од једне гвоздене напасти која нема ни очи, ни уши и ћораво се ваља и гази. 'Ајд да видим како се можете бранити! (Шчепа штап са столице, а Мита одмах дигне ноге на канабе). Ви мислите да може? Е па лепо, да видимо како ћете се бранити. Баш сам радознао да видим како ћете се бранити. (Иде до врата и узима други штап који је тамо Тешић оставио при доласку).

МИТА

Ама верујемо вам, забога! Не можемо се бранити! Енпосибл дефандр!

АРСА

Молим вас, само примера ради, само примера ради! (Скине са оног другог стола чаршав и набије га себи на главу, у сваку руку узме по један штап и стане их окретати у ваздуху. Он креће по соби тако и не видећи ништа, све обара пред собом, столове, столице и све што нађе, пратећи све то још речима). Извол'те, извол'те се бранити, извол'те ако можете!

МИТА

Јаој, по Богу брате! (Скочио је сасвим на канабе и приљубио се уза зид).

ТЕШИЋ

Ово је страшно! Као да смо на Кајмакчалану! (Он је легао на патос и покрио се фотељом преко главе и леђа).

АРСА

Извол'те, извол'те се бранити, молим вас!

VII

МАРИЈА, МИЛИЦА, МИЛАН, КАТА, ПРЕЂАШЊИ

МАРИЈА

(Улази на врата са Марицом и Миланом и сви остају запрепашћени сценом коју затичу).

МИТА

Улаз'те, улаз'те молим вас и понудите од моје стране мир господину, иначе ће нас све помлатити. Молим вас примите се да преговарате за мир. Фини гер!

ТЕШИЋ

(Под фотељом).

Ево, ја се предајем.

МАРИЈА

(Пришла је Арси).

Арсо, забога, Арсо!

АРСА

(Спушта батине, али још увек покривен).

Шта је?

МИЛИЦА и МИЛАН

(За то време пришли су и извлаче г. Тешића испод фотеље).

МАРИЈА

(Открије Арсу).

Какво је ово чудо? Арсо, ти си разговарао о рату?

АРСА

(Погледа чудо које је направио, спази Миту који још никако не слази с фотеље, спази Тешића кога извлаче испод фотеље и осети се као мало постиђен).

Да, поразговарали смо, као људи и као пријатељи, реч две о рату.

МАРИЈА

А о своме детету ни реч ниси проговорио?

АРСА

Ах, да! (Мити). А ви сте баш хтели да проговоримо и о томе. Извол'те, седите!

МИТА

Нека, мерси, не силазим ја одавде док не закључимо формалан мир.

МИЛАН

(Који се бавио око Тешића).

Али забога, оче!

МИТА

Како „али забога, оче!" Ја због тебе мал' нисам главу изгубио. Разоружајте га, па ћу сићи! Арм ба! Камарад! (Диже руке у вис).

МАРИЈА

(Узима Арси штапове те их са чаршавом даје Кати која све односи).

Сиђите, молим вас!

МИТА

(Пошто је сишао прилази Арси пријатељски).

Претходни је услов мира, да никад више нас двоје не разговарамо о рату. Жаме де ла ви! Други је услов мира, кад ми већ не умемо да разговарамо о судбини наше деце, да оставимо њима да реше своју судбину.

АРСА

Пристајем! (Рукује се, а Милан и Милица се загрле).

ТЕШИЋ

(Публици).

Слободно опредељивање народа, што рекао Енвер-паша!

ЗАВЕСА

СУМЊИВО ЛИЦЕ

Комедија у два чина

ПРЕДГОВОР

Комад *Сумњиво лице* писан је пре четрдесет и више година, и носи на себи пун отисак оних утицаја, који су тих година преовлађивали, и под којима се у нашој књижевности извршио процес преображаја романтизма у реализам. Од руских писаца, који су тада били најпопуларнији, Чернишевског, Тургењева и Гоголља — први је био омиљени писац нових људи, следбеника Светозара Марковића; Тургењев је постао љубимац књижевно-интелигентне публике, која се дотада задовољавала Владановом „Кочином Крајином", Змајевом „Видосавом Бранковићевом" и Ђуриним „Српским чобанчетом", а Гоголь је био писац целе тадање омладине, која се њиме одушевљавала са његове оштре сатире, нарочито оне која се односила на руску бирократију. У Гоголевим типовима омладина је видела ону нашу бирократију, која је заостала из првих дана грађења државе и која је, до душе, већ тада изумирала, али још увек бележила јасне трагове у нашем јавном животу. Ми-

лован Глишић, најнепосреднији ученик Гогољев и најизразитији представник реалистичког правца, био је уједно и најпопуларнији писац, као што је Гогољев „Ревизор" била најомиљенија лектира омладине. Испод таквога снажнога утицаја тешко је било извући се, а комедиографу утолико теже, што је тадање наше друштво, напосе бирократија, била тако истоветна са оном из „Ревизора" да се Гоголь замало па могао сматрати нашим домаћим писцем. Под тим су великим утицајем Гогољевим сви моји комади писани осамдесетих година, *Народни посланик, Протекција,* а на првом месту и највише *Сумњиво лице,* које ће свакојако и у многоме подсетити на „Ревизора". На моме оригиналноме рукопису овога комада чак и не пише „комедија у два чина", као што је то доцније на позоришним листама написано, већ „гогољијада у два чина".

Ову констатацију ваљало ми је учинити пре но што је критика као своје откриће објави.

Када сам мало час поменуо да је овај комад писан пре четрдесет и више година, мислим 1887 или 1888 године, читаоцима се извесно и самима морало наметнути питање: откуда и како то да комад, који је писан пре четрдесет и толико година, тако доцкан стиже да буде приказиван?* То питање је у толико наметљивије што, за све то време, остали моји комади бивају од

*) *Сумњиво лице* приказано је првипут на београдској позорници 29 маја, 1923 године.

управа предусретљиво примани и често приказивани, те зашто онда да један комад, који се може приказивати 1928 године, не буде на репертоару осамдесетих година, када је и писан и када је, пре но сада, оскудноме изворноме репертоару добро дошла била свака, па ма и скромнија новина?

У томе питању и лежи разлог због којега сам ја себи задржао право да своје читаоце позабавим историјом овога комада, верујући да их она може интересовати, у толико пре, што ће их и та историја, као и сам комад, вратити у доба наших отцева, те задовољити и један култ који се у последње време толико негује у нашој јавности.

Крајем седамдесетих и почетком осамдесетих година прошлога века, може се рећи да се у нас водила последња и најочајнија битка између два доба, једнога које је изумирало и другога које је наступало. Борба се водила на свима линијама и на свима фронтовима, и у политици и у књижевности и у животу. То је управо било раздобље испуњено сукобима, трзавицама, потресима и свима оним појавама, које такву епоху у развоју једног народа и једнога друштва карактеришу. Прошлост се држала упорно у дефанзиви; нови живот, нови људи, нови погледи и нови правци су безобзирно надирали и освајали, уносећи у своје напоре пуно темперамента, тако да тих година температура нашега јавнога живота, за читав један децениј, није слазила на нормалу, а врло се често пела и на

четрдесет и један степен, па прелазила где-кад и ту линију. Политика нарочито имала је један епидемичан карактер и то карактер епидемије, којом је заражен био цео један народ, те није ни чудо што је политика често залазила и у књижевност или, ако не то, а оно, што су књижевници залазили у политику. И најнежнији лирски песник тога доба, онај који је писао само о уздаху и „њеним очима", није пропустио да напише и по какву политичку песму или, у најмању руку, епиграм. Како би онда комедиограф, са претензијама да буде кроничар свога доба, могао или смео избећи да се не потчини тој општој појави, а како тек, као што је случај код *Сумњивога лица,* где писац, под непосредним утицајем Гоголјевим, хоће да исмеје нашу тадању бирократију?

Али то није сав грех *Сумњивога лица.* Тога елемента има нешто мање у *Протекцији,* а много више у *Народноме Посланику,* па су ипак та два комада приказивана, а *Сумњиво лице* све до данас не. Тежак грех његов је у томе: што се два или три пута у тексту овога комада помиње реч: династија и то не баш увек довољно пажљиво и не оним лојалним тоном, какав је тој речи припадао у доба када је комад писан и у доба, када је династичност инаугурисана као нарочити култ свих режима.

И онда, може се мислити како се пред том појавом морао згранути и претрнути један упра-

витељ „Краљевског Српског Народног Позоришта" пре четрдесет и толико година? То је био покојни Милорад Шапчанин, човек чија је династичка лојалност била једна врста верске догме.

Кад сам му предао рукопис, примио га је са поверењем, јер је дотле већ био примљен на репертоар један мој комад. Обећао ми је да ће га брзо прегледати и, збиља, није прошло ни неколико дана, а ја добих поруку да одем Господину Управнику.

Читаоцима не може бити познато осећање младога писца кад пође да чује судбину свога комада. Нечега сличнога можда има у осећању младе девојке, приликом првога виђења са оним, који би хтео да је проси. Разуме се, некад, када том виђењу нису претходили многобројни рандевуи и опширна коресподенција. Једно неодређено и нејасно узбуђење носило ме је уз многобројне степенике у Народноме Позоришту, у канцеларију управникову, која је тада била горе, под кровом, иза данашње треће галерије. Ја сам, прескачући по три степеника, замишљао свој комад већ подељен, видео сам већ пробе, многобројне пробе, главну пробу; видео сам публику у ложама и партеру и очекивао сам са стрепњом да се да први знак и да се дигне завеса. Све сам ја то преживео пењући се уз сто и двадесет и седам степеника, колико их је управо било одоздо па до управникових врата.

Овај тачан број степеника су утврдили заједничком сарадњом млади и безнадежни писци.

Шапчанин ме је дочекао са оном љубазношћу и предусретљивошћу, која је била једна од његових најлепших особина, па ипак ја сам се осећао пред њим као оптужени коме ће председник суда саопштити пресуду.

— Прочитао сам ваш комад и могу вам рећи свиђа ми се! — поче Шапчанин — Има извесних трубости, које би се дале и ублажити; али, у главноме је добра ствар и свиђа ми се. Ја мислим да би имала лепога успеха и на позорници.

Ова уводна реченица разли по моме лицу израз задовољства и мени поново прођоше крај очију пробе, многобројне пробе, главна проба, публика, и зазвони ми у ушима први знак звонцета за дизање завесе.

— Али — настави Шапчанин — и завуче руку у фијоку вадећи рукопис отуд — али, ја вам, млади човече, саветујем да узмете овај рукопис, да га однесете кући и да га спалите у фуруни!

Још чим је Шапчанин изустио реч „али", мене је пљеснуло нешто по челу као хладан млаз воде, јер сам осетио да иза тога „али" долази нешто непријатно, нешто опоро, нешто грубо, нешто немилосрдно. И Шапчанин развеза затим једну дугу и речиту беседу, која је имала тон родитељскога савета. Говорио ми је о светињи династије и о потреби њене неприкосновености: објашњавао

ми је потребу лојалности једне државне установе, која је управо и створена иницијативом и потпором династије; говорио ми је затим о мојој младости и будућности, коју другим начином и другачијим појимањем прилика треба себи да заснујем. Он најзад заврши свој красноречиви говор, понављајући још једном:

— И ја вам, млади човече, саветујем да овај свој комад спалите!

Ако сам, пењући се, прескакао по три степеника, ја сам слазећи извесно и по пет, јер сам се за секунд скучио са треће галерије у партер, са рукописом под пазухом.

Разуме се да нисам послушао Шапчанинов савет. Тешко је то своје рођено чедо предати огњу и гледати како пламен прождире листове, које је исписала младалачка воља и племенита амбиција. Ставио сам га у фијоку, на дно, испод многих других хартија, а извадио сам из фијоке чист табак хартије да друго што почнем писати.

Пролазиле су године, а моје *Сумњиво лице* почивало је мирно и неузнемиравано на дну фијоке. Пролазиле су године и догађаји су се ваљали. За нас, позоришну публику, био је велики догађај и то, када је једнога дана Милорад Шапчанин отишао из позоришта, а на његово место дошао Никола Петровић. Та промена није значила само промену личности већ и промену режима у позоришту. Напредна странка, чији је експонент

био Никола Петровић, законима које је инаугурисала, проширила је слободе свима појавама јавнога живота. Почео се осећати један живљи друштвени покрет, један свежији дах и много што шта, што је до јуче било неприкосновено, поче добивати једну обичнију, да не речем баналнију физиономију.

Мени тада паде на памет да на дну једне фијоке у моме столу лежи годинама један рукопис и учини ми се, да је управо дошло његово време. Извадим, дакле, једнога дана рукопис, стресем са њега прашину, прочитам, исправим и упутим се са свежњем под пазухом новоме управнику, чија је канцеларија била на првоме спрату из Доситијеве улице те до кога је лакше било допрети.

Ја нећу да понављам казивање о оним стрепњама за време очекивања пресуде, на коју ипак нисам чекао толико дуго, јер је покојни Никола Петровић био вредан и предусретљив човек.

Једнога дана, након две или три недеље, идући Хилендарском улицом, спазих са противне стране покојног Николу Петровића, који је тада у тој улици становао. Још на двадесет метара растојања, Петровић удари у гласан и сладак смех и продужи још и кад се зауставих пред њим. Када га прође смех, он ми рече:

– Е, слатко сам се смејао оној вашој ствари; па кад вас видех из далека, мени паде на памет. Е, оно је дивота, просто дивота! Читао сам пре

неки дан у кревету и, кажем вам, тресао сам се од смеха. Морам вам честитати, Нушићу!

И он ми срдачно продрмуса руку, а на моме се лицу изли израз задовољства и поново ми прођоше крај очију пробе, многобројне пробе, главна проба, публика, и зазвони ми у ушима први знак звонцета за дизање завесе.

— Жестоко, кажем вам, само, овај, дођите ви, Нушићу, још данас к мени да вам дам рукопис...

— Како? — ...зинух ја.

— Да, да вам дам рукопис да га носите кући. Знате, не волим да се нађе у мојој фијоци; матор сам да идем у апсу. Него носите ви то што пре својој кући.

Мени се преврну Хилендарска улица заједно са Митрополитовом баштом, прогутах узбуђење и разочарење и већ тога дана, пред подне, сместих рукопис опет тамо, на дно фијоке, испод осталих рукописа и извадих чист табак хартије да друго што почнем писати.

Пролазили су опет дани и године, а *Сумњиво лице* лежало је у притвору, без истраге и без ислеђења. Био сам готово и заборавио на тај рукопис.

Године 1900 долазим ја за управника позоришта и смењујем Николу Петровића. Позоришни писац и сам, имао сам амбицију да своје управљање обележим што обилатијом приновом изворнога репертоара, те нисам презао ни од сме-

лијих покушаја, верујући да ће то дати маха изворној драми и да ће слабији писац извући конзеквенце из свога неуспеха, а бољи и јачи охрабрити се подстреком и поћи новом стварању. Је ли чудо, дакле, што ми је у тој тежњи пало на памет да тамо негде, у једној фијоци мога стола, лежи заборављен један комад? И није ли природна била моја нада, да ће нова управа, коју сам представљао ја, извесно бити предусретљивија од досадањих управа? Ако икад дакле, сад би било време и сад прилика, као никад досад, да *Сумњиво лице* види света.

Ја опет вадим комад са дна фијоке, стресам прашину са њега, и односим га једнога дана те стављам на сто управника позоришта. Рукопис није дуго чекао на преглед, сео сам једног од првих дана, затим, да га прочитам још једном.

Сто управнички велики, пространи: на столу акта, на актима нумере, звонце, па фотеља и на зиду, иза мене, Краљева слика у богатоме раму. Улази у канцеларију позоришни чиновник, и доноси акта на потпис: акта са државним жигом, потпис под штамбиљом утиснутом титулом — и све то, и све око мене, ствара у мени неко званично расположење, ствара једну нарочиту, канцеларијску атмосферу и исправљам се некако у фотељи иза које, а над мојом главом, виси у дебелом раму слика Његовог Величанства Краља.

Читам комад, читам, и кад наиђем на реч „династија", окрећем се око себе и погледам обазриво у слику Његовог Величанства Краља. Читам даље, читам га седећи заваљен у управничкој фотељи и, боме, кад сам дочитао до краја, учини ми се сасвим другачи но што ми се чинио кад сам га читао код куће, као писац. И, најзад, кад сам га прочитао још једанпут, деси се оно што се морало десити. Устајем са фотеље, дижем са стола рукопис и враћам га себи као писцу а, разуме се, пропраћам то све овим мудрим речима:

— Драги мој, господине Нушићу, носите ви овај рукопис кући. Леп је комад, добар је комад, ја вам чак и честитам на њему, али носите ви то кући, јер не бих рад био да се нађе овде, у мојој управничкој фијоци.

— Али, забога — покушавам ја, Нушић писац, да се буним — раније управе разумем... али данас: па онда ваша тежња да приновите репертоар....

— Све је то тако.... да, тако је — одговарам ја, Нушић управник — али ја вам као ваш искрен пријатељ, и у интересу ваше будућности, саветујем: носите овај рукопис кући. Ви сте млад човек, па треба да ме послушате!

Овај сам разговор водио, погледајући у велико огледало, које је било према моме столу и у коме је, преда мном, седео погружен писац Нушић. Да бих га умирио ја направих једну компилацију из некадање беседе Шапчанинове и одр-

жах један дуг говор, те једва најзад успех убедити онога у огледалу да узме рукопис и да га однесе кући, и остави на његово старо место, на дну фијоке, под дебелим свежњем других рукописа.

Између ове историје, коју овде исписујем, и првога приказа *Сумњивога лица,* превалили су крај нас велики и крупни догађаји. Прошлост, коју смо још и ми запазили, измакла је врло далеко; засути су или су ишчезли по путу трагови тешких стопала, које је она у спороме ходу за собом остављала. Од оних мутних времена до данас, прошло је толико ствари и измењено толико духа у нашим наравима, да нам данас брига старе полиције о династији изгледа као карикатура из Твенових анегдота или из Гогольевих комада. *Сумњиво лице* можда је, услед тога, изгубило један део драži, коју је могло имати пре тридесет или четрдесет година, али не и свој кроничарски карактер.

Ако ипак у овој комедији има алузија које нису застареле; ако има по гдекоје речи која би се могла и данас рећи; ако има појава на које би се и данас могао пружити прст — то је само доказ: да у бирократији целога човечанства, свих народа и свих раса, има елемената који су и општи и вечити, те који ће комедиографима будућности тако исто пружити материјал као што га је мени прошлост пружила.

Ја бих могао овде да завршим, али *Сумњиво лице* има још једну своју накнадну историју. И предмети често пута, као и људи, преживљују догађаје, чудноватe доживљаје, по гдекад чак и авантуре. И овај комад, *Сумњиво лице*, преживео их је.

Године 1915, ја сам се налазио у Скопљу као управник позоришта. Ту ме је затекао и слом и одатле сам кренуо у бегство, у Албанију. Отворио сам све фијоке на своме столу и, побацао један део недовршених рукописа и бележака, а све што је довршено или бар детаљније скицирано, понео собом. Том приликом, тамо на дну фијоке, нашао сам и — на вечиту робију осуђено *Сумњиво лице* и понео га собом. Најзад, до Приштине, докле се бегало железницом и могао се понети читав дењак рукописа, који је тежио можда десет, петнаест кила. Али од Приштине, одакле смо пешке морали поћи пут Призрена, тешко ми је било носити на леђима толики терет. У Приштини сам дакле морао наново редуцирати рукописе, морао сам одбацити оно што је мање вредно, а понети само оно, чему сам придавао нарочиту важност. Одабирајући тако и бацајући на под све оно што сам решио жртвовати, дође ред и на *Сумњиво лице*. Погледах га, погледах уздуж и попреко, и — најзад одлучих. Бацих га на патос, у гомилу оних рукописа које жртвујем, које одбацујем од себе, којима намењујем да за увек пропадну. „Иди, бедо! — мислио сам бацајући га.

— Нисам био кадар пренети те преко позорнице, а где ли би био кадар пренети те преко Албаније?"

И кренуо сам једнога дана, носећи на леђима мали пакет најдрагоценијих ми рукописа, а тамо у Приштини, у једној арнаутској кући у којој сам становао, остали су рукописи на смрт осуђени.

Али, ни у Призрену се није могло остати, а путујући дотле, увидео сам колико је и то велики терет што сам га понео и решим да и тај део рукописа оставим. Али их не остављам незбринуте као оне тамо у Приштини, бачене на под и осуђене на пропаст, већ их поверавам једној српкињи призренки, која их брижљиво прикрива на тавану, под самим патосом.

Ми одлазимо из Отаџбине и три дуге године проводимо у туђини, а крајем осамнаесте, одмах за војском, враћам се и ја у Скопље. Мало дана затим и ја сазнајем за тужну вест, да су Бугари у Призрену, премећући српске куће да траже оружје, нашли оне моје драгоцене и одабране рукописе, скривене под патосом на тавану, и спалили их.

За време избеглиштва, међутим, мој отац који је становао у Приштини, умро је и, чим је то било могуће, жена ми оде у Приштину да му нађе гроб. Пролазећи кроз приштинске улице, сретне се са оним арнаутином, у чију смо се кућу били склонили, и овај је поздрави: „Ама, госпођо, да сврa-

тиш до мене. Кад сте побегли одавде, побацали сте неке хартије, а ја покупио и сачувао!"

Жена сврати, узе и донесе ми у Скопље — *Сумњиво лице.*

БРАНИСЛАВ НУШИЋ

Л И Ц А:

Јеротије Пантић, срески капетан
Анђа, његова жена
Марица, њихова кћи
Виња, *Жика*, *Милисав* } срески писари
Таса, практикант
Ђока
Алекса Жуњић, срески шпијун
Газда Спаса
Газда Миладин
Јоса, пандур

Збива се у доба наших оцева, у једној пограничној паланци.

ПРВИ ЧИН

Соба паланачки намештена. Врата са стране и у дну.

I

ЈЕРОТИЈЕ, АНЂА

ЈЕРОТИЈЕ

(Шета узбуђено са рукама позади и држећи једно писамце).

АНЂА

(Долази из леве собе).

Шта си ме звао?

ЈЕРОТИЈЕ

(Подмеће јој писмо под нос).

Помириши!

АНЂА

Ала лепо мирише!

ЈЕРОТИЈЕ

На шта?

АНЂА

(Досећа се).

Чекај!... Мирише на проминцле.

ЈЕРОТИЈЕ

Баш си погодила!

АНЂА

Него?

ЈЕРОТИЈЕ

Мирише на Ђоку.

АНЂА

Каквог Ђоку, Бога ти?

ЈЕРОТИЈЕ

Ето, таквог!

АНЂА

Говори, човече, шта је; ништа те не разумем.

ЈЕРОТИЈЕ

Имаш ли ти каквог Ђоку у фамилији?

АНЂА

(Домишљајући се)...

Немам!

ЈЕРОТИЈЕ

Е, ако ти немаш, твоја ћерка има.

АНЂА

Ама шта говориш, Бога ти?

ЈЕРОТИЈЕ

Не говорим ја, Анђо, он говори, он!

АНЂА

Ама ко?

ЈЕРОТИЈЕ

Па Ђока?

АНЂА

Опет! Говори једанпут, човече, да те разумем?

ЈЕРОТИЈЕ

Је л' хоћеш да разумеш? Е, па на, прочитај ово, па ћеш разумети! (Даје јој писмо).

АНЂА

(Чита писмо).

„Ђока".

ЈЕРОТИЈЕ

Њега знамо већ. Остави њега па почни озго.

АНЂА

(Чита озго).

„Марице, душо моја!"

ЈЕРОТИЈЕ

Аха, је л' ти сад мирише на проминцле?

АНЂА

(Наставља читање).

„Примио сам твоје слатко писмо и ижљубио сам га стотину пута".

ЈЕРОТИЈЕ

Чудо није ижљубио и писмоношу и управника поште и...

АНЂА

(Чита даље).

„Поступићу тачно по упуствима која си ми у њему изложила".

ЈЕРОТИЈЕ

Дивота! Твоја ћерка шаље упутства! Ако тако потера, може почети још и да шаље расписе; може чак да заведе и деловодне протоколе па да почне посао под нумером...

АНЂА

(Чита даље).

„Једва чекам срећан час да притиснем..."

ЈЕРОТИЈЕ

(Престрави се).

Шта да притисне?

АНЂА

(Наставља).

„Пољубац на твоја уста".

ЈЕРОТИЈЕ

Чудо не каже: да ударим печат на твој распис.

АНЂА

(Завршава читање).

„Твој до гроба верни, Ђока". (Згранута).

ЈЕРОТИЈЕ

Ђока! Ето ти га с мисли и с персоном! Сад знаш ко је Ђока.

АНЂА

(Крсти се).

Ју, ју, ју, ју! Господ је не убио! Прсте ћу јој исећи, да га мајци никад више не напише писмо.

ЈЕРОТИЈЕ

Море ће да га напише носем. Носем ће да га напише, само кад хоће.

АНЂА

Откуд ти ово писмо?

ЈЕРОТИЈЕ

Донео поштар.

АНЂА

За њу?

ЈЕРОТИЈЕ

За њу, дабоме!

АНЂА

И ти га отворио?

ЈЕРОТИЈЕ

Отворио, дабоме.

АНЂА

Боље да ниси, боље, Бога ми, него овако што ми преседе. И како ћу да јој кажем да си јој отворио писмо?

ЈЕРОТИЈЕ

Ето ти сад! Чудо божје! Отварао сам ја писма мало веће господе, па нећу Ђокино.

АНЂА

Отварао си, ал' си због тога и службу изгубио.

ЈЕРОТИЈЕ

Изгубио, па шта? Поседео мало, колико да се заборави, па после опет добио службу.

АНЂА

Па јесте, ал' немој сад опет да отвараш писма.

ЈЕРОТИЈЕ

Морам! Није што хоћу, него морам. Знаш како је то, остане човеку у крви. Има људи који воле туђе пиле, има их који воле туђу жену, а ја волем туђа писма. У мојим је рукама, гледам га, а не знам шта у њему пише. Не можеш да издржиш, па то ти је. Слађе је мени прочитати туђе писмо но појести три порције сутлијаша са циметом, а ти, Анђо, знаш колико ја волем сутлијаш са циметом. Ето, дошло од јутрос пуно писама: из Министарства, из округа, из општина. Кад, једно писмо мирише. Знам, писма из Министарства не миришу; не миришу ни она из округа, а она из сеоских општина.... можеш мислити већ!.. Узмем ово писмо, погледам, кад... „Госпођици Марици Пантићевој." Охо, рекох, ту смо! Отворим га, помиришем кад... замириса Ђока. Ето ти!

АНЂА

Ја не знам, Бога ми, шта ради ова држава! Зар није боље да девојке уче читати и писати тек кад се удаду.

ЈЕРОТИЈЕ

Па и онда не знам шта ће им. Да читају

ваљда из „Кувара" како се праве пуслице и мушкацоне. Ту је муж, па ако му се једу пуслице, а он нека прочита жени како се праве.

АНЂА

Право кажеш!

ЈЕРОТИЈЕ

А ниси ни погледала одакле је писмо?

АНЂА

(Загледа).

„Прокупље".

ЈЕРОТИЈЕ

Кажем ја теби, Анђо, не шаљи дете у госте тетки, али ти: нека, нека се дете проведе мало. Е, ето ти сад, она се провела, а сад можеш ти да се проводиш.

АНЂА

(Размишља).

А опет, шта знаш, Јеротије, можда је ово каква добра прилика?

ЈЕРОТИЈЕ

Хм, добра прилика; Ђока, добра прилика! Иди, Бога ти! Добра је прилика господин Вића, а не Ђока! И ти, да си мајка као што треба, ти би требала да је научиш. Ето, човек је хоће, није да неће. Баш пре неки дан опет ми је рекао: „Кад би се ми ородили, господине капетане, где би нам био крај!"

АНЂА

Говорила сам јој, није да јој нисам говорила, али кад га дете не воли.

ЈЕРОТИЈЕ

А по чему га опет мора волети? Ниси ни ти мене волела кад си се удала, па шта ти фали? Него реци, ниси ни ти много наваљивала на њу.

АНЂА

Па и нисам. Отежем ствар због оне његове кривице. Рекох, нек се то сврши па онда нека проси.

ЈЕРОТИЈЕ

Ама каква кривица, по Богу брате! Где си ти још видела код нас да је чиновника глава заболела због кривице? А после, паметан је то човек, зна тај шта ради. Покрао је он сва та акта, и сад: нема акта, нема ни кривице. Не може му министар ништа, мањ да га истера из службе. Али и да га истера, мислиш мари он? Скрцкао је тај парицу, па му се може и без службе. Седеће годину две и даваће паре на зајам сељацима. Ако баш хоће наново службу, сачекаће док падне влада, па ће га после друга са класом у службу.

АНЂА

Ама зар истина тај човек има толико пара?

ЈЕРОТИЈЕ

Има, него! И има доста, боме. Писар друге класе и нема више него четрнаест месеца како је у овоме срезу, а дошао је го ко пиштољ. Ал' уме, брате! Ето, онај други, господин Жика, целог ће живота остати сиромах. Њему доста кад му понудиш литар два вина. Ал' овај јок! Неће да се прља за ситницу; не воле чак ни да прими на рад продаје, процене, лицитације и такве ствари; вели: „Нека то господин Жика." Он само на крупно хвата. Његова је струка политика и на њој боме добро зарађује. Највише зарађује на династији. За њега је династија крава музара. А музе, брате, вешто! Тек видиш, притвори каквог газду, вели: „Лајао против династије!" и натовари му оволика акта... седам, осам, дванаест сведока... пет година робије. А једног дана тек, нестало акта, или, искази сведока сасвим друкче гласе него кад си их први пут читао и онај... тек видиш, у слободи. Ето тако, иде му тај посао од руке. Е, то је, видиш, домаћин човек, таквог ми зета дај, а не Ђоку.

АНЂА

Шта ћу, шта могу, кад га она не трпи, каже: личи јој на петла.

ЈЕРОТИЈЕ

Роткве њој стругане! А шта би она хтела! И ја сам личио на петла кад сам тебе узео, па шта ти фали?

II

ГОСПОДИН ВИЋА, ПРЕЂАШЊИ

ВИЋА

(Долази из канцеларије са телеграмом у руци).

Добар дан, желим!

ЈЕРОТИЈЕ

А ти си, господин Вићо. Баш сад нешто о теби говоримо.

ВИЋА

Телеграм, знате, па рекох....

ЈЕРОТИЈЕ

Из округа?..

ВИЋА

Није, из Министарства.

ЈЕРОТИЈЕ

(Са већом пажњом).

Из Министарства? Шта је?

ВИЋА

Шифра.

ЈЕРОТИЈЕ

Шифра? Поверљиво?

ВИЋА

Врло поверљиво.

ЈЕРОТИЈЕ

Анђо, склони се ти! Знаш, поверљиве ствари нису за жене.

АНЂА

Знам де, разумем ја то! (Полази).

ЈЕРОТИЈЕ

А је л' понесе оно писмо? (Спази га у њеној руци). Па овај, натрљај јој нос и кажи да ја то не трпим. Нека не чека да ја...

АНЂА

(Оде).

III

ЈЕРОТИЈЕ, ВИЋА

ЈЕРОТИЈЕ

Шифра, а? Је л' нешто важно?

ВИЋА

Не знам!

ЈЕРОТИЈЕ

Јеси разрешио?

ВИЋА

Јесам.

ЈЕРОТИЈЕ

Па шта је?

ВИЋА

Не знам!

ЈЕРОТИЈЕ

Ама, како не знаш?

ВИЋА

Ето, па читајте сами! (Даје му телеграм).

ЈЕРОТИЈЕ

(Чита и изненађује се. Загледа депешу са свих страна, погледа Вићу, па опет покушава да чита).

Па добро, шта је ово?

ВИЋА

Не знам.

ЈЕРОТИЈЕ

(Чита гласно).

„Плава риба" — јест ,плава риба." Буди Бог с нама! (Чита опет). „Плава риба, кључана династија". (Тргне се). Ама, господине Вићо, шта је (Чита даље). „Локомотива, округ, трт, трт, трт".. (Погледа у Вићу па наставља) „зора, кундак, владика, фењер, свастикин бут, бубањ, печат, пензија, поп!" (Престане). Буди Бог с нама, шта је ово?

ВИЋА

Не знам, не разумем. Знојио сам се по сата док сам разрешио.

ЈЕРОТИЈЕ

(Шета замишљено).

Што не разумеш ти, добро; али, ето, ни ја не разумем. Ни једну реч не разумем. 'Ајд ово „династија" и ово „трт, трт, трт", кад се веже, рецимо, могло би се још некако и разумети. То би могло значити на пример: „Улијте у народ страхопоштовање према династији!" Ал' ово дру-

го, овај поп, па ова плава риба и овај свастикин бут, то баш не може ништа значити. (Чита опет у себи). Не знам! (Мисли се). А да ипак ово не значи нешто само врло завијено речено, а? И то можда врло важно?

ВИЋА

И ја бих рекао.

ЈЕРОТИЈЕ

То би морало бити штогод врло важно, јер ако би било да тебе, господине Вићо, отпуштају из службе, због онога што си удесио да се у акта подметне лажан тестамент, то не би морало шифром.

ВИЋА

Дабоме! Не би морало шифром чак и кад би вас пензионисали, због оног што сте удесили да се човек задужи код Управе Фондова на туђе имање.

ЈЕРОТИЈЕ

(Уједа се).

Јест, не би ни то морало шифром! Мора да је то важније што. Да није мобилизација, или... ко зна шта све може бити? Ама, јеси ли ти то, господине Вићо, добро разрешио?

ВИЋА

Реч по реч. Вид'о сам одмах да је нешто врло важно, па сам пажљиво радио.

ЈЕРОТИЈЕ

(Мисли).

„Плава риба"! Добро, нека му буде „плава риба," али „кључана династија"? Кад се зрело размисли, има ту и увреде, господине Вићо! То не може друкче бити, него ти си нешто погрешио.

ВИЋА

Ево, да донесем шифре, па сами да видите.

ЈЕРОТИЈЕ

Разрешио си доњом, општом шифром?

ВИЋА

Јесте!

ЈЕРОТИЈЕ

А ниси пробао горњом, специјалном?

ВИЋА

Гле! Нисам, Бога ми!

ЈЕРОТИЈЕ

Па то ће бити, то ће бити, господине Вићо! 'Ајде брже, ако Бога знаш, изгорех од нестрпљења! 'Ајдемо у канцеларију! (Оду десно).

IV

АНЂА, МАРИЦА

МАРИЦА

(Напољу, лево, чује се тресак неког суда који се разбио о земљу. Одмах затим појављује се узбуђена).

АНЂА

(Долази за њом).

Што да разбијеш шерпењу?

МАРИЦА

Па шта би друго могла разбити кад ми је шерпења била у руци?

АНЂА

Па добро, ал' зашто да је разбијеш?

МАРИЦА

Ја сам ти казала једанпут за свагда: нећу ни речи више да ми говориш о томе господину Вићи, а ти нећеш да ме се оканеш. Сад сам се решила: чим ми проговориш макар једну реч о њему, да разбијем што ми прво дође до руке. Друкче не могу с тобом да изађем на крај.

АНЂА

Па не говорим ја за твоје зло.

МАРИЦА

Зашта год да ми говориш, нећу да чујем, разумеш ли ме? Чим ми га поменеш, разбићу што год дочепам.

АНЂА

(Крсти се).

Буди Бог с нама, а да кажеш бар да је рђав човек. Ето, баш мало пре разговарамо ја и отац; вели има пара, а и воли те човек, казао је оцу да те воли.

МАРИЦА

(Дочепа чашу с цвећем која стоји на столу и тресне је о земљу).

АНЂА

Е, јеси бесна, ћери!

МАРИЦА

Казала сам ти, није да ти нисам казала; па шта ме изазиваш!

АНЂА

Шта ти је данас?

МАРИЦА

Шта ми је? Још ме питаш?.... Отворили ми писмо; читали га можда целом свету, па сад ме пита шта ми је данас!

АНЂА

Па лепо, 'ајд да разговарамо људски и паметно о томе.

МАРИЦА

(Дочепа флашу с водом. Одлучно).

О чему? О коме?

АНЂА

О... Ђоки!

МАРИЦА

(Остави флашу).

Шта да говоримо?

АНЂА

Па тако, да ми кажеш ко је то, шта је, какав је....?

МАРИЦА

Какав је да је, ја га волим, па то ти је!

АНЂА

Па знам, ћери, ал' не иде то тако!

МАРИЦА

Иде, Бога ми! До деветнаесте године нисам ни мислила на удају, оставила сам то вама; од деветнаесте до двадесет прве, мислила сам и казала сам вам: нађите ми. Кад сам навршила двадесет и прву, а ви никог нисте нашли, казала сам вам: ја ћу наћи. Па ето, нашла сам!

АНЂА

Ама како то „нашла сам"... И... није то ваљда... како да кажем...

МАРИЦА

Јесте, јесте, свршено је, ако си то хтела да питаш! Ако не верујеш, ево да ти прочитам шта сам му писала. (Извади из кецеље парче хартије). На, ово је тај одговор од њега, што сте га ви отворили и прочитали. Ево, слушај! Ово напред те се не тиче, него ово. (Чита). „Ја сам ти већ усмено говорила да је мој отац" (Говори). И то те се не тиче! (Чита). „А тај господин Вића, због кога"... (Говори). И то те се не тиче! (Чита). „Ни остали у срезу..." (Говори). И то те се не тиче!

АНЂА

Па шта ме се онда тиче?

МАРИЦА

Ево ово! (Чита). „Зато, ако ме одиста волиш, ти одмах крени на пут. Дођи овамо и кад стигнеш, одседни у хотел „Европи", али немој излазити нигде у варош. Мало је место па би одмах пао у очи. Седи у соби и јави ми цедуљицом да си стигао. Ја ћу тад изаћи пред оца и пред мајку отворено. Ако пристану, звaћу те да одмах свршимо ствар; ако не пристану, ја ћу доћи теби у хотел и пући ће брука каква се није десила од како је света и века. Тада већ ни отац ни мајка неће имати где..." (Престане читати). Ово даље те се не тиче! Ето, сад знаш! Јеси разумела? На то ми он одговара! „Поступићу тачно по упуствима која си ми у писму изложила." Јеси разумела сад? Ето ти, па се према томе сад управљајте и ти и отац.

АНЂА

(Крсти се).

Ју, ју, ју, ћери, црна ћери, шта сам доживила. Обећаваш човеку да му идеш у кафану. Господе Боже, каква је ово данашња младеж!

МАРИЦА

Онаква каква је увек била младеж...

АНЂА

Ју, помери се дете.... никад то није било, никад! Изметнуо се свет, превртнуло се све тумбе и променило се....

МАРИЦА

Променило се само место и ништа више.

АНЂА

Какво место?

МАРИЦА

Па тако. Сад девојке заказују састанке у кафани, а у твоје време су на тавану.

АНЂА

То није истина. А и да је истина, опет је то друго.

МАРИЦА

Не знам по чему?

АНЂА

Па по томе што је срамота да девојка изађе из куће, а таван је у кући.

МАРИЦА

Е, то ти вреди!

АНЂА

Ал' ово, у кафани; ја да доживим да моја ћерка иде у кафану са младићем!

МАРИЦА

А ти немој да доживиш! Не морам ја ићи, може он овамо доћи ако пристајете.

АНЂА

Ама како, ако пристајемо. Нити знамо ко је, ни шта је, ни...

МАРИЦА

Па питај ме ако ти треба, па ћу ти казати.

АНЂА

(Крсти се).

Господе Боже! Па добро, ево да те питам. 'Ајд кажи ми: који ти је тај Ђока?

МАРИЦА

Апотекарски помоћник.

АНЂА

Апотекарски помоћник? Зато његово писмо мирише на проминцле!

МАРИЦА

Баш си погодила!

АНЂА

Свеједно, нашта било, тек мирише. Па добро, ћеро, јеси ли размислила озбиљно: шта је један апотекарски помоћник, од чега ћете да живите?

МАРИЦА

То немој ти да бринеш.

АНЂА

Да ко ће? Не можете се хранити проминцлама, нити се облачити у фачле.

МАРИЦА

То је наша брига, а ваша је да размислите што пре, да не буде после доцкан кад већ пукне брука. Чула си шта у писму пише и тако ће и

бити. Он ако не стигне данас, стићи ће сутра зацело и онда.... Упамти и слободно кажи оцу, брука му не гине!

АНЂА

Где би му то казала, по Богу дете! Не би ја то њему смела....

МАРИЦА

Ако нећеш ти, ја ћу му казати.

АНЂА

Немој, боље немој. Наљутићеш га, па још горе. Пусти мене, ја ћу полако, из далека, лепим. Немој, молим те, ти!

МАРИЦА

Како год хоћеш, мени је свеједно!

V

ЈЕРОТИЈЕ, ПРЕЂАШЊИ

АНЂА

(Чим се појави Јеротије на десним вратима).

Хтела бих, Јеротије....

ЈЕРОТИЈЕ

(Значајно, прст на уста).

Пст!

МАРИЦА

(Одлучно).

Слушајте, оче!

ЈЕРОТИЈЕ

(Као горе).

Пст! Ствар је врло важна! Изађите из ове собе.

АНЂА

Морам да разговарам с тобом на само, јер немамо времена.

ЈЕРОТИЈЕ

Има и држава да разговара са мном на само, а држава је преча.

МАРИЦА

Мени је свеједно, само да се после не кајете! (Оде у леву собу).

АНЂА

Ствар је озбиљна....

ЈЕРОТИЈЕ

И ово је ствар озбиљна, још како озбиљна. Звању те, иди сад, звању те! (Одгура је у леву собу).

АНЂА

(Одлазећи).

Бога ми, Јеротије, грешиш... (Оде).

VI

ЈЕРОТИЈЕ, ВИЋА

ЈЕРОТИЈЕ

(На вратима, из којих је дошао).

Оди, господине Вићо.

ВИЋА

Јесте ли сами?

ЈЕРОТИЈЕ

Сам. Не можеш у целој кући да нађеш места где можеш поверљиво да разговараш. Она наша канцеларија права јурија; тек зинеш, а неко упадне! Овде опет, можемо! (Седа). Дедер сад, молим те, господине Вићо, прочитај ми још једанпут ту депешу, али полако, реч по реч. (Метне школьку од шаке на уво).

ВИЋА

(Обзирући се да ко не слуша).

„Строго поверљиво. Према сазнању и трагу до сада уоченоме".

ЈЕРОТИЈЕ

Аха, аха!..

ВИЋА

(Наставља).

...„У томе се срезу сада налази извесно сумњиво лице"....

ЈЕРОТИЈЕ

Упамти, господине Вићо, „сумњиво лице."

ВИЋА

(Наставља).

...„Које носи собом револуционарне и антидинастичке списе и писма"....

ЈЕРОТИЈЕ

Прочитај то, молим те, још једанпут! (Метне на оба ува школьке).

ВИЋА

(Понавља).

...„које носи собом револуционарне и антидинастичке списе и писма"...

ЈЕРОТИЈЕ

(Узима депешу).

Дај и ја да прочитам (Чита). „које носи собом револуционарне и антидинастичке списе и писма" (Враћа му депешу). Читај даље!

ВИЋА

(Чита).

— „са намером да их пренесе преко границе"..

ЈЕРОТИЈЕ

Аха, аха! Дедер даље!

ВИЋА

(Чита).

„Тачан опис овог сумњивог лица непознат је властима! Једино се зна да је то млад човек. Учините све што је могуће, да се ово лице у вашем срезу пронађе, списи и писма од њега одузму и под јаком стражом спроведе у Београд. Удвојте пограничне страже да би му се спречио прелазак преко границе и, ако вам затреба помоћ, обратите се у моје име суседним среским властима."

ЈЕРОТИЈЕ

Аха, господине Вићо, ово није плава риба и свастикин бут? Ово је важна и озбиљна ствар.

А? Дај овамо ту депешу! (Ставља је на длан и узноси као да би хтео да јој одмери тежину). Шта мислиш ти, господине Вићо, колико је тешка ова депеша?

ВИЋА

Боме!

ЈЕРОТИЈЕ

Ако хоћеш да јој измериш тежину, треба да знаш шта носи. Шта мислиш, господин Вићо, шта носи ова депеша?

ВИЋА

(Слеже раменима).

ЈЕРОТИЈЕ

Носи класу, господине Вићо, класу!

ВИЋА

Вама, господине капетане!

ЈЕРОТИЈЕ

Па мени, дабоме! Уосталом ти, господине Вићо, и не мариш много за класу. Па јес, шта ће теби?

ВИЋА

Не кажем да ми треба класа, али бих волео онако да се средим, да се одомаћим...

ЈЕРОТИЈЕ

Знам шта хоћеш да кажеш. Не брини, господине Вићо; ако овај посао свршимо, мени класа, а теби невеста у кућу.

ВИЋА

То тако ви кажете, а девојка?

ЈЕРОТИЈЕ

Девојка има да ћути и да слуша родитеље, само ако ми помогнеш да ухватимо ово лице.

ВИЋА

Ако мени само поверите ствар, ја ћу га ухватити.

ЈЕРОТИЈЕ

Добро да ти поверим, ал' како ћеш да га нађеш? 'Ајд, кажи ми, како ћеш га наћи...?

ВИЋА

Па ја мислим, овај, на основу ове депеше да ухапсим газда Спасоја Ђурића.

ЈЕРОТИЈЕ

Да ухапсиш газда Спасоја?! Уха, куд ти заошија, господине Вићо. Честит човек и миран, најбогатији трговац....

ВИЋА

Па баш зато!

ЈЕРОТИЈЕ

Ама откуд то иде?

ВИЋА

Не би му баш ништа фалило. Одседео би два три дана у апсу, а ја бих га после пустио.

ЈЕРОТИЈЕ

Знам ја, да би га ти после пустио, али што не иде, не иде! Откуд газда Спасоје сумњиво лице? Зар не видиш да овде пише „млад човек", а газда Спасоје има шесет година. Па онда, и да га ухапсиш, камо ти код њега револуционарни и антидинастички списи? Ако и претуриш хартије газда Спасојеве, шта ћеш наћи? — Признаницу твоју, признаницу моју, а то, брате, нису сумњиви списи.

ВИЋА

(Буни се).

Па, оно....

ЈЕРОТИЈЕ

Оно јест, сумњиви су, зато што не мислиш да му платиш. А не мислим ни ја, ако хоћеш право да ти кажем. Доста он зарађује од овог народа, а ми смо, као власт, позвани да узмемо у заштиту народ од таквог глобације. А како ћеш га заштитити друкче до ако закинеш по гдешто од газда Спасоја. Али, господине Вићо, ако су наше признанице сумњиве, нису антидинастичке. Не можеш тек узети наше признанице па их послати господину Министру као антидинастичке списе! Је л' тако? Него слушај ти мене, господине Вићо. Ово је велика и важна ствар, од нас зависи спас државе, те се морамо озбиљно узети у памет. Јесу ли сви чиновници овде на окупу?

ВИЋА

Сви су, само је г. Жика „отишао у срез."

ЈЕРОТИЈЕ

Ето ти сад, шта ће у срез?

ВИЋА

Није отишао, него напио се јуче, а наши чиновници, кад се ко напије па не дође цео дан у канцеларију, кажу обично „отишао у срез."

ЈЕРОТИЈЕ

Тај ми често иде у срез. Разумем кад се напије при каквој већој лицитацији, при каквој процени за зајам код Управе Фондова или тако што; али је он почео у последње време да се напија и код најситнијих услуга које врши грађанству. Изда неком лажан сточни пасош, напије се; натера неког да плати дуг који не признаје, напије се. Е, па, брате, то не вреди тако за ситне ствари. Због тога пати држава, а треба и о томе који пут водити рачуна.

ВИЋА

Па треба, дабоме!

ЈЕРОТИЈЕ

Кажи пандуру Јоси — у њега је добар расол — нека му однесе једну тестију, па кад се растрезни нека дође овамо. А остали?

ВИЋА

Остали су овде.

ЈЕРОТИЈЕ

Чим дође господин Жика, нека дођу сви овамо. Не могу тамо у канцеларији ни да разговарам поверљиво. Наслоне они практиканти уши на врата, па сваку шифру цела варош одмах сазна. И колико сам их одучавао од тога па, бадава, не помаже ништа. 'Ајде, господине Вићо, чим дође господин Жика, дођите сви овамо да се разговоримо и посаветујемо, јер ствар је озбиљна и и важна.

ВИЋА

А како би било, господине капетане, да још сад одмах пошаљем повереника Алексу да мало процуња по вароши?

ЈЕРОТИЈЕ

Не верујем да је то лице у вароши, оно се крије негде у срезу. Али опет, нека види. Кажи му нека завири гдегод се може завирити. По свима кафаницама. Нека оде и до оне Кате код горњега бунара, и она издаје собе за самце. Нека сврати и код онога газда Јоце малога — и то је канда некакав револуционар, могао га је и он сакрити.

ВИЋА

То онај кројач женског одела?

ЈЕРОТИЈЕ

Јесте, он! Пре једном, кад је долазио да му платим неки рачун, па га ја избацио из канце-

ларије, дигао је такву дреку против власти да сам одмах приметио да је револуционар. Нек види и код њега.

ВИЋА

Не брините, уме то Алекса. (Полази).

ЈЕРОТИЈЕ

(Испраћајући га).

'Ајде, па пожури, господин Вићо.

VII

ЈЕРОТИЈЕ САМ

ЈЕРОТИЈЕ

„Плава риба"... Ја, плава риба ал' треба је упецати. Треба вешто натаћи мамац, спустити удицу у воду па, мирно... ћутиш, не дишеш... а тек пловак заигра, а ти, хоп!... Искочи удица а кад погледаш, на удици — класа! Класа, дабоме! Прошлих избора ми измакла, али ми сад мајци неће измаћи. Похапсићу пола среза ако не може другаче, па ћу онда решето, па сеј. Што је чисто прође кроз решето, а што је сумњиво остане па се праћака као рибица у мрежи. А ја само бирам: (Вади из решета једно лице). „Ајде голубе, најпре тебе!" Стегнем га за врат, а он само кмекне као јаре. Мора да призна и ако му се не признаје. — „Јеси ли ти сумњиво лице?" — „Јесам, господине, како да нисам!" — „Тако те хоћу, го-

лубе мој!" па отрчим одмах на телеграф. (Покрет као да куца у тастер). „Господину Министру Унутрашњих Дела. У мојим је рукама ваше сумњиво лице, у вашим је рукама моја класа. Молим за хитну размену!" Ја, тако уме Јеротије, него!

VIII

ЈЕРОТИЈЕ, МАРИЦА

МАРИЦА

(Долази из собе).

Јеси ли сам, оче?

ЈЕРОТИЈЕ

Нисам.

МАРИЦА

(Гледа).

Нема никог?

ЈЕРОТИЈЕ

Нисам сам кад ти кажем... заузет сам мислима.... врло важне бриге.

МАРИЦА

Ја не знам какву бригу имаш, али ја морам говорити с тобом још сад.

ЈЕРОТИЈЕ

Не могу, немам кад!

МАРИЦА

Ако не говоримо сад, биће доцкан. Ја те молим да ме саслушаш, јер ћеш се иначе кајати.

ЈЕРОТИЈЕ

Добро, 'ајде говори, али кратко и јасно. Кажи име и презиме, године старости, место рођења, јеси л' који пут осуђивана и зашто, и одмах пређи на изјаву.

МАРИЦА

Слушај, оче, ти знаш да сам ја већ у годинама и да је ред и дужност родитељска да ме збринете.

ЈЕРОТИЈЕ

(Не слуша је већ размишља за свој рачуи).

Треба послати пандуре у срез. Колико имамо коњаника пандура? (Броји на прсте).

МАРИЦА

Ја сам чекала све досад да ви ту своју дужност испуните.

ЈЕРОТИЈЕ

(Сам себи).

А треба и распис председницима....

МАРИЦА

Па ви мене и не слушате?

ЈЕРОТИЈЕ

Не слушам. Ето, видиш и сама да немам кад да те слушам!

МАРИЦА

Добро, оче, ал' знајте да ћете имати кад да се кајете..

ЈЕРОТИЈЕ

Слушај, све што имаш реци ти твојој мајци, а ја овај... па видиш ваљда и сама да ми је оволика глава од брига...! Лице... антидинастички списи, плава риба, класа, пандури, расол за господина Жику, па онда фењер, па поп, па класа, распис председницима општина... Све се то, видиш, меша у мојој глави и крчка... Остави ме, остави ме, молим те, или... још боље седи ти овде, а ја ћу тебе да оставим. (Одлази десно).

IX

МАРИЦА, ЗАТИМ ЈОСА

МАРИЦА

(Сама).

Ја ово нећу да трпим. (Узима са стола тањир на коме је раније била чаша с цвећем). Почећу да лупам све по кући па им се мора досадити. Друкче не могу изаћи са њима на крај. И онако, кад би што случајно разбила говорили би ми: што лупаш као да си заљубљена. Е па ево, сад сам заљубљена и све ћу од реда да разбијам. (Баци тањир на под).

ЈОСА

(Долази на задња врата).

Овај.... Дође малочас један дечко па вели: где је Јоса пандур? А ја велим: ја сам Јоса пандур! А он вели: ево ти ово писмо! А ја велим: дај овамо то писмо. А он вели: да даш у руке госпођици, а ја велим....

МАРИЦА

(Шчепа му писмо).

Добро, добро, добро!...

ЈОСА

После он вели....

МАРИЦА

Добро, чула сам! (Узбуђено отвара писмо и чита потпис). Ђока! (Гласно). Хвала ти, Јосо!

ЈОСА

А ја онда њему рекох...

МАРИЦА

Добро, чула сам. Иди сад, Јосо!

ЈОСА

Па ићи ћу, дабоме!

X

МАРИЦА, ЗАТИМ АНЂА

МАРИЦА

(Усхићена).

Слатко име, Ђока. Боже, како сам узбуђена! (Чита). „Стигао сам, налазим се у хотел *Европи*, соба бр. 4. и не излазим нигде док ми ти не јавиш. Чак ни газди од хотела нисам хтео рећи име своје да не би ствар одао. Као што видиш, поступио сам у свему како си ти желела. Грли те, твој Ђока."

АНЂА

(Улази с лева па кад сагледа поломљене судове по земљи она застане на вратима).

Маро, дете, ти си мора бити разговарала с оцем о твојој удаји?

МАРИЦА

Ко то каже?

АНЂА

Па ето поломљени тањири и стакло...

МАРИЦА

Мајка, слатка мајчице, оди да те пољубим, (Љуби је).

АНЂА

(Изненађена).

Да ме пољубиш? Шта је теби, дете?

МАРИЦА

Једну реч да ти кажем само, па ћеш све разумети.

АНЂА

Једну реч?

МАРИЦА

Ђока!

АНЂА

Па шта?

МАРИЦА

То што сам ти казала — Ђока! (Одјури весело у собу из које је дошла Анђа).

АНЂА

(Гледа за њом и крсти се).

XI

ЈЕРОТИЈЕ, АНЂА

ЈЕРОТИЈЕ

(Долази из канцеларије).

Анђо, иди одавде и затвори врата, па пази добро да ми нико не прислушкује.

АНЂА

Ама, шта је то данас?

ЈЕРОТИЈЕ

Не питај шта је, важно је! Позвао сам све чиновништво овде на саветовање.

АНЂА

Па на што ти онда канцеларија?

ЈЕРОТИЈЕ

Не могу, брате, тамо. Што год проговориш у канцеларији, чује цела чаршија. Морам овде, сигурнији сам. 'Ајде, ево их, затвори добро врата.

АНЂА

Добро! (Одлази и затвара врата).

XII

ЈЕРОТИЈЕ, ЧИНОВНИШТВО

ЈЕРОТИЈЕ

(На друга врата).

Извол'те, уђите. (Улази Вића, Жика, Милисав и Таса Вића је сув и штркљаст, он има необично кратак капут на струк, тесне, припијене јахаће панталоне, чизме и на њима мамузе. Пот-

шишаних је бркова и има ћубу од косе над челом. Жика је дежмекаст, а велике чупаве главе, подбулих очију и дебелих усана. На њему виси извештало прљаво одело, прслук му кратак тако да му се кошуља под њим види. Панталоне му горе врло широке, а доле уске и спале те се наборале. Господин Милисав је средњег раста, улицкане косе и уфитиљених бркова. На њему је бивша официрска блуза са распараним знацима и чојицама од којих се траг још познаје. Он је војнички кратко ошишан, а панталоне му затегнуте ластишом под ципелом. Таса је омален, повијених леђа, седих бркова, ћелав. На њему дугачак излизан реденгот и прљаве и искривљених штикала ципеле. Јеротије их најпре премерава све, па онда почиње свечаним тоном). Господо, ствар је врло важна и озбиљна... морамо сви... (Заустави му се поглед на Жики). Како је теби, господин Жико?

ЖИКА

(Одебљалим језиком).

Ја вршим своју дужност!

ЈЕРОТИЈЕ

Тако, тако и треба! Морамо сви вршити дужност, јер ствар је озбиљна.... Ствар је, како да кажем... да, господо, ми смо се овде сабрали... управо, ја сам вас позвао, господо!... Господин Вићо, брате, ти тако гледаш човека у очи, као да имаш нешто да му кажеш, а то може збунити и највећег говорника.

ВИЋА

Па имао бих да вам кажем.

ЈЕРОТИЈЕ

Шта?

ВИЋА

Послао сам већ Алексу.

ЈЕРОТИЈЕ

Ако, добро си учинио!! Дакле, шта сам оно хтео да кажем. (Сети се). Ах, да! Дедер ти, Тасо, прочитај ову депешу. (Да му). Господо, депеша је поверљива, од Господина Министра Унутрашњих Дела!... Читај!

ТАСА

(Чита).

„Плава риба, кључана династија....”

ЈЕРОТИЈЕ

(Тргне се и отме му).

Ама није то, ко ти то даде? Господин Вићо, ово је требало уништити. (Трпа у џеп ову, а вади из другог џепа другу хартију и даје је Таси). Ово читај...

ТАСА

(Чита).

„Строго поверљиво.”

ЈЕРОТИЈЕ

Чули сте, господо, „строго поверљиво.” Тасо, ево ти овде пред свима кажем, да ћу ти ноге пребити, ако одавде зађеш по чаршији и истрљаш шта си прочитао.

ТАСА

А!... Господин Капетане!...

ЈЕРОТИЈЕ

Немој ти мени: „а, господин капетане!" јер си ти, брате, за полић ракије кадар да иструћаш сваку државну тајну. А то не ваља. Једна обична жена па крије своје тајне, а једна држава па да није кадра сакрити своје. И то због једног полића ракије. Ја, видиш, још нисам казао ову тајну својој жени, а ти да је кажеш чаршији. Ако те почем сврби језик, а ти узми четку од ципела па га прочеши, а немој га чешати на државни рачун. Разумеш ли?

ТАСА

Разумем!

ЈЕРОТИЈЕ

Ово су све указна лица, а ја видиш чиним теби част, па те зовем заједно с указним лицима. Зашто? Зато што си већ тридесет година овде чиновник и што си стар човек. Па немој онда... 'ајд, читај даље!

ТАСА

(Чита).

„Према сазнању и трагу до сада уоченоме, у томе се срезу налази извесно сумњиво лице које носи собом револуционарне и антидинастичке списе и писма, са намером да их пренесе преко границе. Лични опис овога сумњивог лица непознат је властима, једино се зна да је то млад човек. Учините све што је потребно да се ово ли-

це у вашем срезу пронађе, списи и писма од њега одузму и под јаком стражом у Београд спроведе. Удвојте пограничне страже да би му се спречио прелазак преко границе и, ако вам затреба помоћи, обратите се у моје име и суседним сресским властима."

ЈЕРОТИЈЕ

(За време читања посматрао их је важно).

Јесте ли чули?.... Јесте ли чули, господо? Увиђате ли колико је ово важна ствар? На нама је да спасемо државу; у нас, у овоме часу, гледа и држава и династија! (Општа тишина. Он их посматра и, пошто прошета два три пут размишљајући, наставља). Ствар није проста и морамо сви озбиљно да размислимо како ћемо притећи држави у помоћ. Није то да кажете хајдук, на пример, па се дигнемо, сви овако, те хајд на вечеру код председника општине у ово село. Сутрадан, оставимо господина Жику да се испава, а ми хајд на ручак у друго село, код другог председника општине, па се вратимо и пошаљемо депешу у Београд: „Енергичном потером овосреске власти, хајдук тај и тај измакао испред потере у други срез!" Ал' ово је друга ствар, ово је сумњиво лице! А шта је то сумњиво лице? 'Ајд, кажи, Тасо, шта је то сумњиво лице? (Таса слеже раменима и гледа у указна лица). Не знаш, дабоме! Сумњиво лице то је прво и прво лице без личног описа, а друго: то је лице које је тешко пронаћи а државни интереси

захтевају да га пронађеш! И како да познаш, међ толиким лицима, које је сумњиво лице? Ето, 'ајд кажите: је ли господин Жика сумњиво лице? (Жика се буни). Није! Је ли Таса сумњиво лице? (Таса се снисходљиво смеје). Ето, промерите га, молим вас па кажите: је ли сумњиво лице? То вам је, господо моја, као на пример на патарицама: скупе се жене, десет, двадесет, тридесет жена; е, 'ајд сад ти, ако можеш, познај која је међу њима непоштена? Не можеш да познаш ни која је поштена а камо ли која је непоштена! (Пауза, шета). Е, па, де сад, кажите ви мени, господо, како мислите ви да поступимо у овој прилици? Шта, на пример, мислиш ти, господин Жико?

ЖИКА

(Он није ни слушао говор капетанов већ се неиспаван борио са очним капцима који му једнако падају).

Ја? Ја не мислим ништа!

ЈЕРОТИЈЕ

Како не мислиш?

ЖИКА

Ухватила ме промаја, а мене кад ухвати промаја не умем ништа да мислим.

ЈЕРОТИЈЕ

Али тебе често хвата та промаја, а то не ваља. Треба да се лечиш, требало би да идеш у какву сумпорну бању. То су оне бање што смрде на покварена јаја.

ЖИКА

Јест!

ЈЕРОТИЈЕ

Ја мислим, господо, прво и прво да се напише један распис свима председницима општина. То ћеш ти, господине Милисаве, да напишеш!

МИЛИСАВ

Је л' строго?

ЈЕРОТИЈЕ

Строго, него шта? И да ми свршиш распис са оним: „За сваку немарност по овој ствари одговараће ми лично председник." А они тамо знају да тај свршетак у моме распису значи двадесет и пет у затвореном простору и без сведока. Разумеш ли ме, господине Милисаве, хоћу да напишеш тако да се председници општина, чим прочитају распис, почешу натраг. Па онда, господине Жико, да се пошаљу пандури коњаници у срез.

ЖИКА

Нек се пошаљу!

ЈЕРОТИЈЕ

Јесте, да се пошаљу пандури коњаници на све стране да прокрстаре цео срез, да завире у сваки шумарак, у сваки тор, у сваку воденицу. Нек се и пандури коњаници мало размрдају, и иначе ништа не раде до што иду по селима те збирају јаја за чиновнике. Па онда ти пандури за-

рађују лепу пару и на шверцу, па је право да се и они одуже држави.

МИЛИСАВ

Треба!

ЈЕРОТИЈЕ

Ми треба, господо, да поделимо посао међу собом. Ти ћеш, господине Милисаве, рецимо да напишеш распис... добро! Ти ћеш, господине Вићо, рецимо да примиш на себе варош.... добро! Ти ћеш, господине Жико, рецимо да... (Погледа га дремљивог) спаваш!

ЖИКА

Јесте!

ЈЕРОТИЈЕ

Ти ћеш, Тасо, рецимо да преписујеш расписе. Добро! Ал' ко ће у срез? Треба неко да иде у срез!

ЖИКА

(Гунђа нешто).

ЈЕРОТИЈЕ

Је л' кажеш нешто, господин Жико?

ЖИКА

Кажем... могла би госпођа капетаница да иде у срез.

ЈЕРОТИЈЕ

Ето ти сад. Како може она да иде у срез по званичној дужности?

ЖИКА

Ње се највише боје председници општина.

ЈЕРОТИЈЕ

Оно, да је она строга, то признајем, али што не иде не иде. А ја не могу у срез, морам бити овде; сваки час може стићи каква нова депеша од господина Министра. Морам бити овде. Него, господине Жико, кад би ти могао некако да се раздремаш? Ово је тренутак кад држава тражи од нас да сви будемо будни.

ЖИКА

Па ја бих могао... само...

ЈЕРОТИЈЕ

Само бих заспао у првој општини и онда ко зна кад би се пробудио. Овако, кад спаваш овде у вароши, можемо те и пробудити ако затребаш. Не остаје ништа друго него да ти, господине Милисаве, свршиш брзо распис па да пођеш у срез!

ЖИКА

Јесте!

XIII

ЈОСА, ПРЕЂАШЊИ

ЈОСА

(Уноси једну посетницу и даје је Вићи).

ЈЕРОТИЈЕ

Шта је?

ВИЋА

Алекса.

ЈЕРОТИЈЕ

Гле, гле, ја немам визит карте, а Алекса их има.

ВИЋА

Па знате како је.... био жандар у Београду, био пред министарским вратима.

ЈЕРОТИЈЕ

Дај овамо да видим! (Узима карту и чита). „Алекса Жуњић, срески шпијун." (Говори). Па је л' он луд? Откуд се јавно каже да је шпијун?

ВИЋА

Он каже, пре док је крио, није могао ништа да дозна, а сад му сви казују један против другог.

ЈЕРОТИЈЕ

(Јоси).

Где је он?

ЈОСА

Ево га чека.

ВИЋА

Он је процуњао кроз варош; мора да је наишао на какав траг чим се овако брзо вратио.

ЈЕРОТИЈЕ

(Издере се на Јосу).

Па шта чекаш, брате, пусти га нека уђе.

ЈОСА

(Оде).

ЈЕРОТИЈЕ

И ти, господин Вићо, место одмах да га зовеш, заподео си неке разговоре: те био жандар у Београду, те штампао визит-карте! А време пролази и сваки је тренутак изгубљен за отаџбину.

XIV

АЛЕКСА, ПРЕЂАШЊИ

ЈЕРОТИЈЕ, ВИЋА, МИЛИСАВ

(Једновремено кад Алекса уђе).

Шта је?

АЛЕКСА

(Поверљиво).

Ту је!

ЈЕРОТИЈЕ

(Запрепашћен пред страшним фактом).

Лице?

АЛЕКСА

Онај што га тражимо!

СВИ

(Сем г. Жике).

А а а?!!

ЈЕРОТИЈЕ

(Збуњен).

Ама.... сумњиво лице?

АЛЕКСА

Онај што га тражимо! (Сви се окупљају око њега).

ЈЕРОТИЈЕ

(Имитира га).

„Онај што га тражимо!" „Онај што га тражимо!"... Па зар ти, мајку му, у овако озбиљним моментима, не умеш ништа више да кажеш?

АЛЕКСА

Па ето то, шта имам друго да кажем?

ЈЕРОТИЈЕ

Где је?

АЛЕКСА

У кафани *Европи*, јутрос је стигао.

ЈЕРОТИЈЕ

Јутрос? Овај.... шта сам оно хтео. Дедер ти, брате, одговарај мени по реду, немој тако „јутрос је стигао." Дакле, прво и прво... (Збуни се). Шта сам оно хтео, господине Вићо, прво да питам?

ВИЋА

Кад је стигао?

ЈЕРОТИЈЕ

Ама, питао сам то! А, јест! Тасо, дедер читај депешу.

ТАСА

(Чита).

„Према сазнању и трагу до сад уоченом"...

ЈЕРОТИЈЕ

Прескочи то! Одавде, ево одавде читај!

ТАСА

(Чита).

„Лични опис овога сумњивог лица непознат је власти, једино се зна да је то млад човек.

ЈЕРОТИЈЕ

Чекај! Дакле, је л' му знаш лични опис?

АЛЕКСА

Не знам!

ЈЕРОТИЈЕ

Оно, није ни потребно пошто је лични опис и иначе непознат властима. А је ли млад?

АЛЕКСА

Јесте!

ЈЕРОТИЈЕ

Млад?... Је л' знаш сигурно да је млад?

АЛЕКСА

Па јесте, млад је!

ЈЕРОТИЈЕ

Добро, онда даље... (Чиновницима). Па припитајте га и ви штогод, ја већ не умем да се сетим шта још да питам.

ВИЋА

(Алекси).

По чему си ти посумњао да је тај младић сумњиво лице?

ЈЕРОТИЈЕ

Дабоме, по чему си посумњао?

МИЛИСАВ

Јеси ли разговарао с њим?

ЈЕРОТИЈЕ

Дабоме, јеси ли разговарао с њим?

АЛЕКСА

Ево, ако хоћете, све по реду да вам кажем.

ЈЕРОТИЈЕ

Па тако, брате! Разуме се да треба све по реду да нам кажеш. Ја не знам и шта сте га окупили са тим питањима па само збуњујете човека.

АЛЕКСА

Пробудим се ја јутрос рано. Покварен ми сат па не знам колико је било, ал' биће да је било пет, пола шест. Може бити и више, ал' више од шест није било. Пробудим се тако и осетим нешто као да ми не ваља стомак. Јео сам пре неки дан неки спанаћ са овчетином, па од то доба као нешто не ваља ми стомак. Завија ме тако и диза ме по два три пута на ноћ, те рекох да узмем мало старе комовице са кичицом....

ЈЕРОТИЈЕ

Уха, ди си ти запео! Па онај ће, бре, да побегне док ти то све испричаш. Говори, брате, брже!

ВИЋА

Краће!

МИЛИСАВ

Замисли да си на саслушању!

ЈЕРОТИЈЕ

Дабоме, говори као да си на саслушању.

АЛЕКСА

(Зашне као ђак научену лекцију).

Зовем се Алекса Жуњић, по занимању сам шпијун, имам 40 година, нисам суђен ни осуђиван, са оптуженим нисам ни у каквом сродству....

ЈЕРОТИЈЕ

(Ставља му шаку на уста).

Ама чекај, брате! Е, јес ово лудо, за цео срез је лудо.

ВИЋА

Почни оданде кад сам те ја послао у варош да процуњаш.

ЈЕРОТИЈЕ

Одатле, дабоме!

АЛЕКСА

Ако је одатле, онда је лако. Пођем ја по наредби господин Вићиној прво да обиђем све гостионице....

ВИЋА

Па свега је једна у целој вароши.

ЈЕРОТИЈЕ

Ама не прекидајте га!

АЛЕКСА

Јест, како је свега једна гостионица у вароши, то прво одем у њу, односно у *Европу*. Запитам газду: има ли ово два три дана кога путника, а он вели: има три недеље како му никакав путник није прекорачио праг.

ЈЕРОТИЈЕ

Ја не знам ког би ђавола и тражили путници овде?

АЛЕКСА

Па онда... ух, ето, заборавих где сам стао!

ЈЕРОТИЈЕ

Па дабоме! Ама кажем ја вама не прекидајте га. Стао си: како већ три недеље ни један путник није прекорачио праг.

АЛЕКСА

Јесте! И таман ја да пођем, а газда се присети, вели: од јутрос...

ЈЕРОТИЈЕ

Аха, аха...?

АЛЕКСА

Вели, од јутрос је стигао један.

ЈЕРОТИЈЕ

Од јутрос, дакле. Господо, упамтите, од јутрос!

АЛЕКСА

Питам газду: како му је име? Газда вели: не зна. Кад је питао, он није хтео да каже име.

ЈЕРОТИЈЕ

Аха, ту смо! Није хтео да каже име. Упамти то, г. Виђо!

ВИЋА

То је врло сумњиво!

МИЛИСАВ

То је он!

ТАСА

Он је!

АЛЕКСА

Питам ја: је л' излазио где, је ли говорио с ким, шта је радио? Газда вели: завукао се у собу па нигде не излази.

ЈЕРОТИЈЕ

Аха!

ВИЋА

Аха!

МИЛИСАВ

Аха!

ТАСА

Аха!

АЛЕКСА

Хтео сам да уђем код њега па рекох: боље да му не падне у очи! Отишао сам само до врата, прислонио уво и слушао; чујем — мрда.

ЈЕРОТИЈЕ

Мрда?

АЛЕКСА

Јест, мрда! Па рекох, 'ајде да ја брже боље јавим вама.

ЈЕРОТИЈЕ

Господо, он је!

ВИЋА

А ко би други могао и бити?

МИЛИСАВ

Јутрос стигао, млад, неће да каже име, сакрио се у собу...

ЈЕРОТИЈЕ

И мрда!...

ТАСА

Ала га брзо ухватисмо!

ЈЕРОТИЈЕ

Море, то је оно што га још нисмо ухватили.

ВИЋА

И може нам још и умаћи.

ЈЕРОТИЈЕ

Па може, дабоме, кад овај запео па ми прича како га завија стомак и како га диза ноћу. 'Ајде, говорите, како ћемо? Морамо бити обазриви, јер такви се људи не предају лако; он ће да се брани и — пуцаће.

ВИЋА

Хоће!

ЈЕРОТИЈЕ

Дедер, господине Милисаве, ти си био поднаредник у војсци; дедер ти направи план. 'Ајде покажи се!

МИЛИСАВ

(Важно, Алекси).

У којој је соби?

АЛЕКСА

Соба број четири.

МИЛИСАВ

(Размишља најпре, затим узме штап од Алексе и казујући план повлачи штапом по поду).

Ја мислим овако: да господин Вића са Ристом пандуром прими на себе десно крило и да крене одавде, кроз Милићево сокаче, па кроз Милетину башту, да избије с оне стране *Европе*. (Сви прате пажљиво и иду за Милисавом гледајући у врх штапа). Ја ћу са Јосом да примим лево крило и ударићу на Кнез Јефтин бунар, крај Мила папуџије па ћу избити иза општинског кантара, те с ове

стране *Европе*. Ви ћете, господине капетане, бити центар....

ЈЕРОТИЈЕ

(Преплаши се).

Ко центар?

МИЛИСАВ

Ви!

ЈЕРОТИЈЕ

Таман! Па у мене да гађа онај, је ли?

МИЛИСАВ

Ама не, него ви ћете држати средину. Са вама ће поћи Таса.

ЈЕРОТИЈЕ

Таса? Ала ми изабрасте војску.

ВИЋА

Боље је, господине капетане, нека пође с вама. Не зато што би вам био од помоћи, него да не остане у канцеларији, јер ће побећи и сићи у чаршију те разгласити све.

ТАСА

Нећу, Бога ми!

ЈЕРОТИЈЕ

Хоћеш! Знам те! Него ћеш ти са мном — центар!

МИЛИСАВ

Ви ћете да сиђете право чаршијом.

ЈЕРОТИЈЕ

И онако, правићу се као да сам пошао на пијацу. А ти (Таси) да не мрдаш од мене.

МИЛИСАВ

Кад тако опколимо *Европу* са свих страна.

ЈЕРОТИЈЕ

Бре, бре, бре, читаву Европу ће да опколимо! Па онда?

МИЛИСАВ

Онда морамо извршити напад.

ЈЕРОТИЈЕ

(Препадне се).

Какав напад?

МИЛИСАВ

Кад стигнемо сви на своја места, ви ћете, господине капетане, да нам дате знак звиждањем.

ЈЕРОТИЈЕ

Е, то не могу!

МИЛИСАВ

Зашто?

ЈЕРОТИЈЕ

Не умем!

МИЛИСАВ

Шта не умете?

ЈЕРОТИЈЕ

Не умем да звиждим, није ми Бог дао дара зато. Умем тако кад вабим пса, или кад звиждим ћурану, али кад дође тако нека опасност, а мени се нешто стегне овде, па напрћим уснице и само дувам, али не излази никакав глас.

МИЛИСАВ

(Таси).

Умеш ли ти да звизнеш?

ТАСА

Умем, господине Милисаве?

МИЛИСАВ

Е, ево, Таса ће да звижди.

ЈЕРОТИЈЕ

Јест, он нек буде звиждаљка, да бар и од њега буде неке фајде.

ВИЋА

Добар је овај Милисављев план, господине капетане!

ЈЕРОТИЈЕ

Бре, господине Милисаве, где би ти био крај да си остао у војсци па да освајаш тако Европе. Овај план ти паре вреди. Само, не рече шта ћемо са г. Жиком? (Потражи га и види на столици како спава). Знаш шта, нек остане овде као резерва.

АЛЕКСА

А ја да пођем напред па да се нађем тамо.

ЈЕРОТИЈЕ

И да прислушаш мало, шта ће на све то да каже грађанство. Ако ко гунђа штогод, забележи му само име, јер грађанство треба да зна да држава не трпи гунђање у овако озбиљним тренутцима. (Осталима). Е, па 'ајде сад, господо, само храбро и паметно. Тасо, причекај ме на капији! (Сви се повлаче у канцеларију, сем Жике који остаје спавајући).

XV

ЈЕРОТИЈЕ, АНЂА, МАРИЦА

ЈЕРОТИЈЕ

(На левим вратима).

Анђо, Марице!

АНЂА

(Једновремено са Марицом на вратима).

Шта је?

ЈЕРОТИЈЕ

Дајте ми качкету и пиштољ!

АНЂА

Шта ће ти пиштољ, човече?

ЈЕРОТИЈЕ

Дај ми кад ти кажем!

МАРИЦА

Ама што нам не кажете....?

ЈЕРОТИЈЕ

(Раздере се).

Дајте качкету и пиштољ, строго вам кажем. Разумете ли ви шта је то строгост?

АНЂА И МАРИЦА

(Повлаче се у собу).

ЈЕРОТИЈЕ

(Шета узбуђено говорећи сам са собом).

АНЂА

(И за њом Марица, долазе носећи једна качкет, а друга пиштољ).

Ама, кажи, човече, шта ће ти пиштољ?

ЈЕРОТИЈЕ

(Меће качкет на главу, а пиштољ у задњи џеп капута).

Пст! Ја сам данас центар.

АНЂА

Шта си ти?

ЈЕРОТИЈЕ

Центар!

АНЂА

(Прекрсти се).

Буди те Бог с нама и мајка божја! Па добро, а што ће ти пиштољ?

ЈЕРОТИЈЕ

Идем у лов!

МАРИЦА

У лов?

ЈЕРОТИЈЕ

Јесте!

АНЂА

Ама шта је теби, шта говориш, Бога ти?

ЈЕРОТИЈЕ

Упамти, идем у лов на — класу! (Оде).

АНЂА И МАРИЦА

(Гледају дуго убезекнуте за њим, у том господин Жика стра ховито захрче, оне цикну и побегну у собу).

ЗАВЕСА

ДРУГИ ЧИН

Писарска соба у срезу. У дну врата која воде с поља, с лева (напред) врата која воде у практикантску собу, а с десна (у дубини) врата која воде у капетанов приватан стан. У углу, иза ових врата, лимена пећ од које чунак иде најпре право ка публици, уза зид, па се над столом г. Жикиним превија у колено и полази лево те пробија зид над вратима практикантске канцеларије. Десно од задњих врата, крај зида, стара дрвена клупа и на њој маса аката која су с једне и друге стране подупрта по једном циглом. Над клупом слика Кнеза Милана Обреновића, под њом нека прокламација и са стране неколике писане наредбе излепљене на зид. Дужином левога зида рафови и у њима фасцикуле. На свакој велико „Ф“ и разни бројеви. Испред тих рафова сто и на њему грдна књижурина (регистар) и деловодни протокол. Регистар отворен и узвишен горњом страном на једну цепаницу са дрвљаника. По столу још и гомила аката. То је сто г. Милисава писара, а онај десно, сасвим напред, сто је г. Жике писара и по њему је још већа гомила аката, притиснута комадима од циглье.

Канцеларија уопште прљава. По поду хартије, љуске од јабука и т. д. На зидовима висе неке избледеле хартије, капути, метлице, и разни предмети.

При отварању сцене г. Милисав стоји на своме столу, скидајући једну фасцикулу из најгорњих редова. Г. Жика седи за својим столом, без крагне, раскопчана прслука и држи хладну крпу на глави.

I

МИЛИСАВ, ЖИКА, ЈОСА

ЖИКА

(Испија крчаг воде, па кад га је испио додаје га Јоси који стоји крај стола).

На! Има ли који да чека?

ЈОСА

Има.

ЖИКА

Колицина су?

ЈОСА

Има их тако пет шест.

ЖИКА

Ух! Да Бог сачува, навикао се овај свет да се обеси власти о врат, па то ти је! Пушћај!

ЈОСА

(Одлази).

II

МИЛИСАВ, ЖИКА

МИЛИСАВ

(Који је отворио фасцикулу, дреши је полако).

Мора да је било овогодишње вино?

ЖИКА

Зашто овогодишње?

МИЛИСАВ

Па ето, већ другу си тестију воде испио од јутрос.

ЖИКА

Није, добро је вино било, него много, много, брате.

III

МИЛАДИН, ПРЕЂАШЊИ

МИЛАДИН

(Улази понизно гужвајући шубару у руци).

ЖИКА

(Мрзовољан).

Шта је?

МИЛАДИН

Дошао сам, господине!

ЖИКА

Видим да си дошао. 'Ајд казуј, шта хоћеш?

МИЛАДИН

Па ти знаш, господин Жико!

ЖИКА

Не знам ја ништа.

МИЛАДИН

Па.... дошао сам за правду, господине!

ЖИКА

Дошао за правду. Као да сам ја пекар па печем правду. Ти мислиш тако то, дођеш само на тезгу па: дај правду, а ја отворим фијоку па: извол'те, молим лепо!

МИЛАДИН

Па ја велим... закон.

ЖИКА

Остави ти закон на миру; закон је закон, а ти си ти. Је ли ти што род закон, можда кум, стриц или ујак?

МИЛАДИН

Па није, господине!

ЖИКА

Па што га потежеш као да ти је рођени ујак?! Закон није написан за тебе, него за мене да знам колико да ти одрежем. Је л' разумеш?

МИЛАДИН

Разумем! Ал' велим...

ЖИКА

Је л' имаш ти кантар у дућану?

МИЛАДИН

Имам, господин Жико!

ЖИКА

Е, видиш, имам га и ја. Закон, то је мој кантар. Метнем на кантар твоју молбу, ја ли туж-

бу, па с друге стране метнем један параграф. Ако је мало, ја метнем још један, ако је мало и то, ја метнем једну олакшавну околност, па ако нагне језичак на другу страну, ја додам једну отежавну околност. Ако опет неће да превали на твоју страну, а ја, пријатељу си ми мој, ударим мало језичак малим прстом, а кантар хоп, па превали на твоју страну.

МИЛИСАВ

(Развио је за то време фасцикулу и тражио по њој нешто љутећи се што не може да нађе. Уређује опет фасцикулу, везује је и пење се на сто па је ставља на своје место, а скида другу те њу развија на столу и тражи).

МИЛАДИН

Па то знаш ја и мислим.

ЖИКА

Шта мислиш?

МИЛАДИН

Да удариш малим прстом.

ЖИКА

А, то би ти хтео? Па знам те онда, тицо, и зашто си дошао. Хоћеш по други пут да наплатиш од некога дуг!

МИЛАДИН

Није, Бога ми, него први пут.

ЖИКА

Море, како први пут! Да је први пут не би теби требао мој мали прст.

МИЛАДИН

Бог ми је сведок, господин Жико!

ЖИКА

Имаш ли ти неког сигурнијег сведока него што је Бог?

МИЛАДИН

Немам. Ал' ја највише на тебе рачунам, господин Жико. Рекох, ако те као човека замолим...

ЖИКА

Е, мој брате, ти мислиш то тако, да ме замолиш. Је л' тако радиш ти у твом дућану? Дође неко па каже: „Дошао сам, газда Миладине, да те замолим да ми даш оку кафе!" А ти му даш, је ли?

МИЛАДИН

Па оно је еспап.

ЖИКА

А наука није еспап, је ли? Ко ће да плати мени моје школовање? Десет година сам ја провео у школи. Да сам на робији толико година провео па би научио какав занат. И то, нисам ја учио као што данашња младеж учи — годину дана, па хајд у старији разред. Него се ја, господине мој, нисам мицао из разреда, по годину, две, па и три ако хоћеш, све док нисам испекао науку. А ти сад хоћеш тако?... 'Ајде, господин Жико, макни малим прстом!...

МИЛАДИН

Ја велим, господин Жико, да ти учиниш твоје а.... ја већ знам моје. Има знаш она, она твоја хартија код мене...

ЖИКА

Ух, мајку му, и јест велика ствар. Дужан сам ги сто динара, па окупио сваки дан: она хартија код мене, она хартија код мене...

МИЛАДИН

Никад ти, господине Жико, нисам поменуо досад.

ЖИКА

Немој никад више у животу ни да поменеш. (Звони).

МИЛАДИН

Нећу, господин Жико!

ЖИКА

Дедер говори, зашто си дошао?

МИЛАДИН

Па ево шта је: Неки Јосиф из Трбушнице...

ЖИКА

Знам Јосифа. (Опет звони).

МИЛАДИН

Па тај Јосиф тако чешће увраћао до мене у дућан па....

ЖИКА

Она стока Јоса опет није пред вратима! Слушај, пријатељу, изиђи напоље на бунар па ми укваси ову крпу, па после на тенане да те саслушам.

МИЛАДИН

Хоћу, господин Жико. (Узме крпу и пође).

ЖИКА

Ал' извади свежу воду.

МИЛАДИН

Хоћу, господин Жико!

IV

ЖИКА, МИЛИСАВ

МИЛИСАВ

(Који је расуо сву фасцикулу).

Е, ово је страшно; ово је већ превршило сваку меру!

ЖИКА

Које?

МИЛИСАВ

Па, брате, ја не знам каква је ово земља, кад у самој полицији могу да покраду полицијског писара.

ЖИКА

Ама кога покрали?

МИЛИСАВ

Ја држим знаш свој веш овде, у фасцикули, па ето нема ми нових новцатих чарапа.

ЖИКА

А ти што у фасцикули?

МИЛИСАВ

Овде ми је згодно, нико не зна. Па, ето, опет украли!

ЖИКА

Па дабоме, кад не држиш веш код куће, као сав остали свет.

МИЛИСАВ

Ама код куће још горе, зато га и не држим тамо.

ЖИКА

Поткрада те газдарица?

МИЛИСАВ

Не поткрада, него знаш, ја и Таса практикант седимо у истој соби.

ЖИКА

Па хоће ваљда да макне?

МИЛИСАВ

Неће, али навуче, па кад испрља опет остави, а ја плаћам прање. А кад навуче нешто, не скида по месец дана. Ето и сад, дохватио ми нове новцате гаће.

ЖИКА

Што му не скинеш па нек иде го!

МИЛИСАВ

Не могу, немам то срце! Видим нема, па ми га жао!

ЖИКА

Е, па тако ти је то! Кад имаш срце... не можеш да имаш гаће.

V

МИЛАДИН, ПРЕЂАШЊИ

МИЛАДИН

(Доноси уквашену крпу).

Ево, господин Жико! (Да му је па наставља). Па тај Јосиф из Трбушнице увраћа чешће код мене у дућан — као човек, дабоме....

ЖИКА

Бре, баш си ти нека стока, газда Миладине. Па ти ово ниси исцедио. Донео си толико воде као да ћу да се купам. Изађи молим те напоље, па исцеди тамо у авлији... 'Ајде, благо мени, па после да те саслушам на тенане.

МИЛАДИН

Хоћу, господин Жико. (Одлази).

VI

ЖИКА, МИЛИСАВ

ЖИКА

(Задубио се у акта).

Никако не могу да му ухватим ко је овде побацио? Ови практиканти још не уму људски да саслушају. Из овога, брате, излази, да Љубица Пантић доставља Гају Јанковића да је насилно побацио.

МИЛИСАВ

(Попео се на сто те оставља фасцикулу на своје место).

Да не буде Каја Јанковић?

ЖИКА

(Загледа).

Бога ми, тако ће и бити...., јест, тако је, Каја Јанковић. Јесте! Али, брате, ово К. и не личи на слово него на ђерам, или на весло, или на општински фењер... Ђаво ће га знати нашто личи. А нека ситна слова ко драмлије.

МИЛИСАВ

И играју ваљда?

ЖИКА

Па играју, дабоме. Читава она газда-Митрова двокатница па ми игра од јутрос, те неће слова.

МИЛИСАВ

Докле сте пили?

ЖИКА

До шест јутрос. И толико сам се пута заклео да не пијем врућу ракију на вино, па не можеш. Што ти је живот, мајку му, човек није кадар ни заклетву да одржи а камо ли што друго! (Из практикантске собе излети лењир, затим ушијач и чује се отуд граја). Хеј, шта је то тамо! Они се практиканти опет туку! Иди, тако ти Бога, Милисаве, па им ти мало војнички подвикни!

VII

ТАСА, ПРЕЂАШЊИ

ТАСА

(Утрчи и скупља бачене ствари).

Молим те, господине Жико, да ми опростиш!

ЖИКА

Ама шта да ти опростим, како да ти опростим! Је л' ово државна канцеларија или није, и треба ли овде да влада ред или не треба? На вашариште, па се рвајте, а не овде! Ко се то гађао државним стварима?

ТАСА

Ја, господине Жико!

ЖИКА

Бре, матори магарац, па...

ТАСА

Ја те молим, господин Жико, да ми опростиш, али ово се више не може издржати. Пре три дана

су ми метли иглу у столицу, па сам рипнуо три аршина у вис; прекјуче су ми намазали шешир мастилом изнутра, па сам се сав умрљао — ето, још се нисам испрао као човек. Јуче су ми опет метли на столицу четири ђачка јексера за цртање, окренули вршкове на горе, а ја сео и опет се искрвавио. Не, Бога ми, господин Жико, ово се не трпи више! Ја могу слободно рећи да крваво зарађујем свој хлеб.

ЖИКА

Ништа то није! Сипај у лавор хладне воде, седи мало па ће да прође. Практикант си, брате, па мораш и да трпиш. Мислиш ти ја кад сам био практикант нисам патио. Још како! Седао сам ја и на плави плајваз, али ми је подметнуо секретар, па ми је било мило и ако ме сврбило десет и више дана.

ТАСА

Па не марим ја, кад се ти нашалиш са мном, господин Жико! Ето, пре, кад си ми регистром разбио главу, ја сам се искидао од смеја. Али не трпим оне, млађи су од мене.

ЖИКА

Шта ћеш, брате, нема канцеларије у којој то не бива. Како би друкче прошло време? Дођеш ујутру у осам па до подне, па онда у три по подне па до шест, не избијаш из канцеларије. Па како друкчије да се убије време ако се стари-

ји са млађима и друг са другом не пошали. Али зато, брате, не мораш да се гађаш државним стварима.

ТАСА

А данас, господин Жико, уквасили обланде па наређали по столици, а ја сео па се сав улепио. Ево да видиш ако не верујеш! (Нагне се према господин Жики и дигне пешеве од капута те му се види задњица сва улепљена црвеним канцелариским обландама).

ЖИКА

(Плане, скочи са столице и гађа га актима која му се затекла на столу).

Покажи ти то својој жени, магарче матори!

ТАСА

Извини, господин Жико, молим те! (Скупља са пода акта којима га је Жика гађао и загледа их). Гле, па ево их акта Перићезе интабулације. Откад их тражим, човеку прошао рок за жалбу због тога што се изгубила акта.

ЖИКА

А ти други пут, ако хоћеш да коме не прође рок за жалбу, немој да мећеш акта на мој сто. Не мећи ми на сто ништа што има рока, разумеш? Не волем рокове, упамти то! 'Ајде марш!

ТАСА

(Одлази са скупљеним актима).

VIII

МИЛАДИН, ПРЕЂАШЊИ

ЖИКА

(Почне да ради па тресне акта).

Нека иде до ђавола и ова Каја! Шта ме се тичу туђа деца! И онако ми прште глава!

МИЛАДИН

(Уноси исцеђену крпу).

Ево, господин Жико!

ЖИКА

Бре, па ти као да си ишао да исцедиш крпу у Атлански Океан. Већ сам и заборавио за тебе. Дај овамо! (Узима крпу и обавија је себи око главе).

МИЛАДИН

(Наставља казивање).

Па тај Јосиф, из села Трбушнице, увраћа тако чешће код мене у дућан.

IX

КАПЕТАН ЈЕРОТИЈЕ, ПРЕЂАШЊИ

ЈЕРОТИЈЕ

(Улази с поља под капом).

Је л' није ту господин Вића?

МИЛИСАВ

Није!

ЈЕРОТИЈЕ

Дабоме да није, кад увртио себи у главу да нађе саучеснике. Шта ће му саучесници да га пита човек? Тражи се лице и траже списи а не... (Спази Миладина) Је л' овај газда Миладин има нека важна посла код тебе, господин Жико?

ЖИКА

Нема, може и да причека. (Миладину). Изађи ти, газда Миладине, па кад оде господин капетан, доћи да наставимо.

МИЛАДИН

Разумем, господин Жико! (Оде).

X

ПРЕЂАШЊИ БЕЗ МИЛАДИНА

ЈЕРОТИЈЕ

(Милисаву).

А јесу ту у фијоци списи што су нађени код онога?

МИЛИСАВ

Овде су.

ЈЕРОТИЈЕ

Добро их чувај, отвори четворе очи. А је л' ти ту поверљиви протокол?

МИЛИСАВ

Јесте, господине капетане.

ЈЕРОТИЈЕ

Дедер, извади га! (Милисав вади из фијоке један протокол). Заведи! (Милисав умочи перо и очекује). „Капетан овога среза, Господина Министра Унутрашњих Дела извештава депешом, да је у своме срезу пронашао и притворио лице које је поверљивом депешом од 7. ов. месеца тражено. Списи нађени при њему одузети су и заједно са дотичним лицем биће под строгом стражом спроведени у Београд. Свеза Пов. У. број 4742." Јеси записао?

МИЛИСАВ

Јесам.

ЈЕРОТИЈЕ

Који ти је број?

МИЛИСАВ

Пов. 117.

ЖИКА

Ама зар ви још нисте телеграфисали Господину Министру?

ЈЕРОТИЈЕ

Па нисам, дабоме, кад онај господин Вића окупио: чекајте да видимо има ли и саучеснике па онда да јавите. И ево, читава два сата прошло како је у апси, читава два сата како смо спасли државу, а ја о томе не извештавам министра. Идем овај час на телеграф, понео сам шифре па

ћу тамо написати. Морам лично, јер овај наш нови телеграфиста, кад је трезан, куца као сингерова машина, а кад проведе ноћ са господином Жиком, па види шифровану депешу а он пљуне као да си му, Боже ме прости, не знам шта погано показао. И онда, разуме се, место шест откуца девет, место четири седам и направи уопште такву збрку да је не можеш до смрти разрешити. Вратићу се ја. (Пође па се код врата сети и врати се). А јес, Бога ми: реците господин Вићи, чим дође, нека изведе онога из апсе и нека отпочне саслушање. Нек сврши, знаш, док ја дођем, оно: како се зовеш, одакле си, јеси осуђиван и тако те ствари. После ћу ја већ наставити..

МИЛИСАВ

Како, зар нећете ви то лично, господине капетане?

ЈЕРОТИЈЕ

Ама хоћу, само опет, нек он почне.

ЖИКА

А што, можемо вас и причекати.

ЈЕРОТИЈЕ

Можете ме и причекати, ал' боље је нека почне. Знаш те нихилисте, врло су вешти да сакрију бомбу. Претресеш га до голе коже — нема ништа; изведеш га на саслушање и учтиво га запиташ: како се зовеш, а он, у одговор на то питање, бомбу па — бууу!... Оде и капетан и све

среско особље у ваздух. А неко тек мора остати да настави истрагу и да извести господина Министра о догађају. Зато, знаш, почните ви, па ако видим да онај ништа не баца, ето мене!

ЖИКА

А ми... онако!... (Показује гестом превртање по ваздуху).

ЈЕРОТИЈЕ

Може бити неће бацити ништа, али боље је бити обазрив! А овај... не заборавите рећи господин Вићи да позове и два грађанина као присутнике, јер ствар је кривична, па се не може без два присутна грађанина ислеђивати. Тако му реците и нека почне одмах, нека не чека мене, ја морам да пошљем депешу. (Оде).

XI

ЖИКА, МИЛИСАВ

ЖИКА

Бре, ала се препао капетан.

МИЛИСАВ

А тек да си га видо јутрос.

ЖИКА

Кад јутрос?

МИЛИСАВ

Па кад смо напали *Европу*

ЖИКА

Е? А како је било, Бога ти? И не причаш ми?

МИЛИСАВ

Како? Бадава му ја направим најлепши план, што кажу и сам би ми Бизмарк честитао — кад се не изведе све како је наређено. Ето, сам капетан, није ни дошао на лице места. Кобајаги заговорио се успут.

ЖИКА

А јесте ли сви одједанпут упали у собу?

МИЛИСАВ

Јок! Прво, капетан није ни стигао на лице места...

XII

МИЛАДИН, ПРЕЂАШЊИ

МИЛАДИН

(Увлачи се лагано у канцеларију).

ЖИКА

(И не обраћајући пажњу на Миладина).

А Вића?

МИЛИСАВ

И ја и господин Вића стигли смо у исто време.

МИЛАДИН

(Који је пришао столу Жикином).

Овај.... господин Жико, отишао је господин капетан.

ЖИКА

Знам да је отишао, па шта?

МИЛАДИН

Па то, знаш, господин Жико, како ти рекох, тај Јосиф из Трбушнице, уврађао је тако као човек у мој дућан, па...

ЖИКА

Е, јеси чуо, баш си ти некакав неучтив човек! Видиш да се два чиновника разговарају, а ти твога Јосифа из Трбушнице. Како то, оца му, не помислиш мало: ови чиновници падоше с ногу радећи, право је да се одморе и да као људи проговоре реч две.

МИЛАДИН

Па, ја...

ЖИКА

Шта: „па ти." Чекај, брате! Неће тај твој Јосиф да се истопи за дан два, нити ће Трбушница да се расели. Чекај! Где си чекао досад, чекај још који дан.

МИЛАДИН

Па ја велим...

ЖИКА

Ама нема шта ти да велиш, него изађи напоље док свршимо разговор, па ћу да те зовем после те на тенане да те саслушам.

МИЛАДИН

Велим, знаш, већ три месеца због тога долазим.

ЖИКА

Па три месеца, него! А шта би ти хтео, да свршиш ваљда ствар за три дана. Дете једно од киле меса па га чекаш девет месеца, а ти би хтео да ти твога грмаља из Трбушнице дам за три дана. Ти мислиш правда то је тако, узбере се као зрела крушка. Правда, то је стрпљење, упамти то; па немој да насрћеш на правду као јуне, него чекај, брате!

МИЛАДИН

Па ја чекам већ....

ЖИКА

Е, да чекаш још. Да умреш, бре, па да дођеш пред рајска врата, па би ти онај тамо морао казати: чекај... ако је само тамо на небу уређена администрација и ако има неког реда... 'Ајд, изађи напоље док свршимо разговор па ћу те ја звати.

МИЛАДИН

Добро! (Одлази).

XIII

ЖИКА, МИЛИСАВ, ЈОСА

ЖИКА

Па онда? (Звони).

МИЛИСАВ

Ја и господин Вића уђемо сами.

ЈОСА

(Јавља се на вратима).

ЖИКА

Не пушћај више никог!

ЈОСА

(Повлачи се).

МИЛИСАВ

Стегло нам се срце, знаш већ како је и једнако шапћемо и договарамо се. Ја предлажем да понесемо један џак па да уједанпут упаднемо у собу и да му набијемо џак на главу. Господин Вића предлаже да напунимо шаке алевом паприком, да упаднемо у собу па да му саспемо алеву паприку у очи. Таман се ми тако договарамо, а дође собарица па каже: „Море, не бојте се, питом човек као јагње. Јутрос сам га, вели, помиловала за подваљак, па мек као рукавица и мирише сав на парфим!" Ал', опет, ми као вртимо главом, јер може човек имати кожу меку као рукавица, и мирисати на парфим, па опет да има револвер у џепу. Онда нама каже собарица: „Ја ћу да кидишем на њега!" Има знаш храбрих собарица, па смеју тако да кидишу на човека! Куцне она на врата, а отуд одговара онај као голуб: „слободно!" Нама заигра срце...

ЖИКА

....И сиђе у панталоне!

МИЛИСАВ

Сиђе, боме! Није да кажеш да ме је страх, ал'... опет знаш, нисам рад да погинем. Ја сам, видиш кадар да насрнем голим грудима на читав батаљон непријатеља — али кад има где да се заклоним да не може да ме погоди. Није што је мене страх да ме он погоди, него само зато што нисам рад да погинем!

ЖИКА

Па ко је први ушао?

МИЛИСАВ

Собарица.

ЖИКА

А онај?

XIV

ВИЋА, ПРЕЂАШЊИ

МИЛИСАВ

Ах, ето господин Виће, па нек ти он каже.

ВИЋА

Шта то?

МИЛИСАВ

Причам господин Жики, како се капетан јутрос препао.

ВИЋА

Кукавица! Ето, молим вас, људи, пала му у руке једна крупна ствар, могли би најмање петнаест њих да похапсимо, а он не сме. А где је он, Бога вам?

ЖИКА

Отишао да пошље депешу Министру.

ВИЋА

Па што, брате, није чекао ја да му је концептирам? Ко зна шта ће он све написати.

МИЛИСАВ

Није море толико због депеше, отишао је да се уклони док ми извршимо саслушање над оним.

ВИЋА

Како, зар неће он присуствовати?

ЖИКА

Неће. Вели, може онај имати бомбу, па — бум! А он, што каже господин Милисав, не би рад био да погине. Него је казао да почнеш ти ислеђење и без њега.

ВИЋА

Вала и не треба ми, и волем сам да руководим целу ствар. Дај ми, Бога ти, господине Милисаве, оне списе нађене код оптуженог.

МИЛИСАВ

(Дајући му).

А, каже капетан, треба и два грађанина, присутника....

ВИЋА

Јес, боме. Шта велите, кога да узмемо?

ЖИКА

Једнога имам овде, а другога... јес, Бога ми, имам и другога, јуче сам ухапсио Спасу механцију.

ВИЋА

Па зар из апсе?

ЖИКА

А што, брате, ако је и у апси он је опет грађанин. А није да кажеш да је за неки злочин, него, протурао лажне динаре. Није их он ковао, него само протурао; а то, брате, и ја, кад ми се нађе у џепу, гледам да протурим. Па и сам господин капетан, кад наиђе на оловни грош, одвоји, вели: ово је добро за тас кад идем у цркву.

ВИЋА

'Ајд, дај ми те твоје грађане!

ЖИКА

(Звони).

ЈОСА

(На вратима).

ЖИКА

Нек уђе газда Миладин и кажи апсанцији да ми доведе Спасу механцију.

ЈОСА

(Позуче се).

ВИЋА

(Милисаву).

Хоћеш ти, Бога ти, господин Милисаве, да водиш записник. Поверљиво је, и после, тај записник иде Министру.

МИЛИСАВ

Ја ћу, разуме се!

XV

ПРЕЂАШЊИ, МИЛАДИН, ЗАТИМ СПАСА

МИЛАДИН

(Улази, прилази право господин Жики и почиње своје казивање).

Па тај Јосиф из Трбушнице, увраћа тако чешће као човек у мој дућан...

ЖИКА

(Шчепа дивит).

Чујеш, ако ми још једанпут поменеш тога Јосифа из Трбушнице, ја ћу те дивитом у главу!

МИЛАДИН

Па ја као мислим....

ЖИКА

Ама шта имаш да мислиш. Позвао сам те овде да будеш грађанин, а кад си грађанин онда нема шта да мислиш!

ВИЋА

Бога ти, господин Жико, да ми уступиш твоје место.

ЖИКА

Хоћу! (Диже се). Ево, седи!

СПАСА

(Улази).

ЖИКА

А, ето га, то је тај грађанин из апсе.

СПАСА

Ни зашто, Бога ми, господин Жико, ни зашто.

ЖИКА

Знам де, верујем ја теби; а оно што си протурао лажне динаре, то је онако, више шале ради.

СПАСА

У брзини, господин Жико, знаш како је у брзини?

ЖИКА

Па јес, што кажеш, у брзини. У брзини га примиш, у брзини га и даш!

СПАСА

Јес!

ЖИКА

Знам де! Него, не ваља му само што смо ти у фијоци нашли сто и неколико лажних динара.

СПАСА

Па набрало се. Од дана на дан па се набрало. Дође муштерија, тражи оку вина...

ЖИКА

А ти њему оку рђавог вина, а он теби рђав динар.

СПАСА

Јес, господин Жико, тако је како ти кажеш.

ЖИКА

Ништа, ништа, за овај пут ће да те прође. Треба ми знаш овде један грађанин који није осуђиван, а како је у овој вароши тешко наћи грађанина који није осуђиван, то још ако и тебе осудим... 'Ајде, нека ти прође за сад, само да промениш вино, оно вино ти не ваља.

СПАСА

Променићу, господин Жико. Извол'те прекосутра, друго вино ћу отворити.

ЖИКА

Е сад, хајде тамо код господин Виће.

ВИЋА

(Који је дотле разгледао акта).

Је л' ви знате зашто сте овде?

МИЛАДИН, СПАСА

(У један глас).

Не знамо, господин Вићо!

ВИЋА

Имам да саслушам једног врло великог политичког кривца, па по закону треба да су присутна два грађанина. (Звони. Јоси који се појави).

Донеси из практикантске собе две столице. (Јоса оде у практикантску собу).

СПАСА

Ако, да постојимо, господин Вићо!

ВИЋА

Не бива, није то за мало. Има ту сат и више посла. (Јоса је донео и наместио столице).

МИЛАДИН

(Седајући а он рикне и рипне, прихватајући се рукох за задњицу).

ЖИКА

Шта је море?

МИЛАДИН

Набодо' се, господине, ух, грдно се набодо'!

ЖИКА

Ако, де, ако! Па дабоме, кад она стока Јоса узме Тасину столицу. (Загледа столицу и узима нешто). Гле, молим те, метли му иглу.

МИЛАДИН

Ух, засврбе ме, до срца ме засврбе!

ЖИКА

Ех, па и ти! Није ти ваљда с те стране око. Шала, брате. Знаш како је: чиновници се шале између себе, а ти опет... Седи, седи сад слободно!

МИЛАДИН

(Седа с неповереньем).

ВИЋА

Јеси превио табак, господине Милисаве? Напиши му тамо „рађено" и упиши имена присутника. (Звони. Јоси који се јавља на вратима). Доведи ми онога господина из апсе.

ЈОСА

Кога?

ВИЋА

Онога де, јутрошњега. Као да су ти пуне апсане господе па не знаш кога?

ЈОСА

А јес! (Оде).

ВИЋА

(Милисаву).

Јеси написао заглавље?

МИЛИСАВ

Јесам!

ВИЋА

Уписао си и ове?

МИЛИСАВ

Јесам!

ВИЋА

(Грађанима).

Слушајте ви, бре! Да не причате по чаршији што овде чујете и видите, јер је ово државна тајна. Једну реч ако ланете испребијаћу вас као мачке, у име државе.

МИЛАДИН, СПАСА

(Једногласно).

Јок! Како! Молим те!

ВИЋА

Упамтите само што вам кажем!

XVI

ЂОКА, ПРЕЂАШЊИ

ВИЋА

(При уласку Ђокином општи покрет. Вића се искашљује и почиње строго).

Прићи ближе!

ЂОКА

(Млад, улизан, удешен. Прилази преплашено).

Молим лепо!

ВИЋА

Како ти је име и презиме?

ЂОКА

Ђорђе Ристић.

ВИЋА

Одакле си родом?

ЂОКА

Из Панчева.

ВИЋА

Пишеш ли, господине Милисаве?

МИЛИСАВ

Пишем, пишем!

ВИЋА

Какво ти је занимање?

ЂОКА

Апотекарски помоћник.

ВИЋА

(Бајаги у томе назире нешто).

Аха, дакле апотекарски помоћник? Запиши му тако, господине Милисаве, како он каже, па ћемо видети већ. (Боки). А колико ти је година?

ЂОКА

Двадесет и шест.

ВИЋА

Пиши! Јеси ли био кој' пут осуђиван?...

ЂОКА

Нисам.

ВИЋА

Чекај, не прекидај! Јеси ли био кој' пут осуђиван и зашто?

ЂОКА

Нисам!

ВИЋА

(Милисаву).

Запиши, господине Милисаве! (Боки). А знаш ли зашто си ухапшен?

ЂОКА

Не знам!

ВИЋА

А можеш ли ти мени казати, зашто си уопште и којим послом дошао у ову варош?

ЂОКА

Не могу.... то је тајна!

ВИЋА

(Значајно).

Тајна? Аха, ту смо! Тако те хоћу! Пиши, господине Милисаве: „Упитан зашто је дошао у овосреску варош, изјављује: да је дошао по извесним тајним пословима о којима власти не смеју знати."

ЂОКА

Нисам тако казао!

ВИЋА

Него како си казао? (Грађанима). Је ли тако казао?

СПАСА, МИЛАДИН

(Једногласно).

Тако је, господин Вићо!

ЂОКА

Молим вас, ја сам казао да је то моја тајна.

ВИЋА

Па твоја, дабоме да је твоја! Али сад, кад смо те уловили, сад је наша. Пиши ти само, господине Милисаве, како сам ти казао.

XVII

КАПЕТАН, ПРЕЂАШЊИ

КАПЕТАН

(Улази обазриво, тргне се кад се сретне са Ђокиним погледом, па кад види да нема никакве опасности, упадне и устреми се право на Ђоку. Застане спазивши га и посматра га).

Је л' то тај? А? То си ти, је ли, голубе мој? Дакле ти си? А изабрао си овуда, кроз мој срез, а? Е, мој синко, мали си ти да мени промакнеш! Другачији па са мном нису излазили на крај, те ти ћеш! Јеси ли почео, господин Вићо?

ВИЋА

Јесам!

КАПЕТАН

Је л' казао име, презиме, године?

ВИЋА

Јесте!

КАПЕТАН

(Спазивши Миладина и Спасу).

А шта ће ови овде?

МИЛАДИН И СПАСА

(Једновремено).

Грађани, господине!

КАПЕТАН

Море знам ја да су они грађани, него шта ће овде?

ВИЋА

Па мора, присутници.

ЖИКА

Сами сте ви наредили.

КАПЕТАН

(Сети се).

А јест, боме! А јеси ти, господине Вићо, казао овим грађанима да држе језик за зубе?

ВИЋА

Рекао сам им!

КАПЕТАН

(Грађанима).

Обесићу вас за језик, разумете ли, ако чујем да ову државну тајну крчмите у чаршији! (Опет гледа Ђоку). Дакле ти си то, голубе мој, а? (Вићи). Признаје ли?

ВИЋА

Признаје!

ЂОКА

Не признајем ја ништа!

КАПЕТАН

Ћут! Реч да ниси казао. Гле ти њега! Признајеш него шта! А ако не признајеш, ти ћеш признати, јер ја сам већ телеграфирао Министру да си признао. Не можеш ти ваљда сад мењати наводе власти. (Вади из џепа депешу и даје је Вићи). Прочитај му, господине Вићо, како сам телеграфирао господину Министру да би се могао у својим исказима држати тога! (Ђоки). А ти слушај, па тако од речи до речи да ми кажеш на саслушању!

ВИЋА

(Чита).

„Господину Министру Унутрашњих Дела. Београд. Уложивши нечувен труд и пожртвовање, успео сам ухватити лице о коме говори ваш телеграм Пов. Број 4742. Приликом хватања изложио сам лично живот опасности, јер је зликовац насрнуо на мене и тек после очајне борбе, успео сам савладати га....” (Буни се). Ама, господине капетане...

КАПЕТАН

Па шта је, брате, ко је био центар? ’Ајд, ко је био центар?

ВИЋА

Знам, ал’ нисте ни били на лицу места.

КАПЕТАН

То нема никакве везе са кривицом, био ја на лицу места или не био. Главно је, власт је била на лицу места.

ЂОКА

Ал’ ја се нисам бранио.

КАПЕТАН

А ти што ниси, брајко! Ко ти је крив, што се ниси бранио! Читај, читај само даље!...

ВИЋА

(Чита).

„Из признања окривљенога излази да је он нихилиста, у вези са највећим иноземским револуционарима...”

ЂОКА

Ја нисам зликовац, ја нисам ни зашто крив, ја протествујем!...

КАПЕТАН

Ћут, кад ти кажем! Гле ти њега, он мисли звао га неко овде да говори!

ВИЋА

(Чита).

„...и да му је намера била како династију тако и целу државу бацити у ваздух. Из списа нађених при њему виде се јасно те његове намере... Молим за даља упуства."

КАПЕТАН

(Боки).

Ето, јеси чуо? Па сад не можеш ти друкче говорити но што сам ја већ јавио Министру! (Милисаву). Јеси ти записао, господин Милисаве, да је признао све?

ВИЋА

Нисам га још све питао.

КАПЕТАН

Јеси га питао шта је по занимању?

ВИЋА

Апотекарски помоћник.

КАПЕТАН

(Разочаран).

Шта? Апотекарски помоћник?

ВИЋА

Па тако он каже.

КАПЕТАН

Па дабоме да он тако каже. Он може рећи и да је певац у цркви Светога Марка — ал' смо за то ми ту да ценимо његов исказ... Апотекарски помоћник. Откуд апотекарски помоћник може бити револуционар?! Пиши ти њему, господине Милисаве, машински шлосер, или бивши руски официр, или, ако хоћеш, бивши шпански морнар. (Ђоки) То си ти, брајко, погрешио; него признај људски и поштено да си бар машински шлосер, ако нећеш да признаш да си бивши руски официр или шпански морнар?

ЂОКА

Ја сам апотекарски помоћник.

ЖИКА

Па што, господине капетане, може и то.

КАПЕТАН

Па оно, јес што кажеш, господин Жико, ти апотекари мешају отрове, шпиритусе, бенгалске ватре и друге опасне ствари. Ал' брате, не личи ми некако: апотекарски помоћник па револуционар. Баш ми некако не личи! (Ђоки). Па добро, 'ајде нека си апотекарски помоћник, ал' ти признајеш да си носио антидинастичке списе?

ЂОКА

Не признајем!

КАПЕТАН

Како не признајеш? А шта је ово? (Виче). Где су хартије нађене код њега?

ВИЋА

(Даје му).
Ево!

КАПЕТАН

А шта је ово, а?

ЂОКА

То су моје хартије, узели су ми их из џепа.

КАПЕТАН

Твоје хартије, дабоме да су твоје хартије! Ал' то је оно! Ово те коље, мој брајко, па боље ти је признај све поштено.

ЂОКА

Ја не знам шта да признам.

КАПЕТАН

Ако не знаш, ја ћу те већ научити шта ћеш признати. (Виче). Јеси прегледао ове хартије, господине Вићо?

ВИЋА

Нисам, господине капетане.

КАПЕТАН

Е, 'ајде, то прво да свршимо. (Дреши пакетић који ја везан канапом).

ЂОКА

Ја то не дозвољавам, то су моје сасвим приватне ствари.

КАПЕТАН

Гле, гле, приватне ствари. А што хоћеш да бациш државу у ваздух, је л' и то твоја приватна ствар? Све ово мора да се прочита.

ЂОКА

Али, молим вас...

КАПЕТАН

(Не слушајући га).

Пиши ти, господине Милисаве: (Диктира). „Затим се прешло на читање списа и хартија нађених код оптуженога у..." (Вићи). Где је држао ово?

ВИЋА

У унутрашњем џепу од капута.

КАПЕТАН

(Наставља диктирање).

„нађених код оптуженога у нарочитом унутрашњем џепу од капута." Јеси записао? Дедер, господине Вићо, по реду (Даје му хартије).

ЂОКА

Али ја вас лепо молим, господине капетане!

КАПЕТАН

Немаш ти мене, брајко, шта да молиш; ни ти мене, ни ја тебе. Зар теби није јасно то да си ти у рукама власти, а кад је неко у рукама власти, он има да ћути. Разумеш? Читај, господине Вићо!

ВИЋА

(Отворио је први листић хартије).

Ово је неки рачун, шта ли?

КАПЕТАН

Читај ти само!

ЂОКА

Али забога!...

КАПЕТАН

(Ђоки).

Пст! (Вићи). Читај!

ВИЋА

(Чита).

„Веш дат баба Сари на прање."

ЂОКА

Ето видите!

КАПЕТАН

(Вићи).

Ама, читај кад ти кажем! Ко зна шта се ту крије, јер ти револуционари имају тако неке шифре, па једно пишу а оно му друго значи. Господин Жико, молим те обрати и ти пажњу.

ВИЋА

(Чита).

„Дванаест марама за нос"...

КАПЕТАН

Хм! Хм! „Дванаест марама за нос." Кобајаги! (Ђоки). 'Ајде, реци ти нама поштено, шта си тиме хтео рећи?

ЂОКА

То што пише.

КАПЕТАН

Читај, господин Виђо, даље!

ВИЋА

Шест кошуља, три пешкира, четири пара гаћа.

КАПЕТАН

Хм! Хм! „Шест кошуља, три пешкира, четири пара гаћа." Зар му то не дође, господин Жико, као неки распоред војних јединица? А?

ВИЋА

„Две јегерке."

КАПЕТАН

Две јегерке, а? И то ми као нешто сумњиво дође. Две јегерке (Боки). Дедер ти, младићу, реци искрено, шта си мислио под тим „две јегерке?"

ЂОКА

То што пише!

КАПЕТАН

Слушај, младићу, да ти дам један сасвим родитељски савет. Теби, видиш, за ову твоју кривицу не гине куршум у чело, па признавао ти или не признавао. Е, па онда што не би лепо све признао, јер кад би признао, ти би имао једну олакшавну околност за себе. Не кажем да би ти та олакшавна околност помогла да те не вежу за колац, ал' опет, одужујеш се некако својој савести. И кад те вежу за колац, ти можеш мирне душе сам себи рећи: „Гинем, ал' имам једну олак-

шавајућу околност!" Веруј ми и послушај ме, ја ти ово говорим као родитељ, ради твоје будућности, јер ти си још млад човек па треба да мислиш на своју будућност.

ЂОКА

Ама шта ви говорите, господине? Какав колац, какав куршум, нисам ја ништа крив!

КАПЕТАН

Добро, синко, ја сам покушао лепим да те приволем ал' кад не пристајеш, кајаћеш се ал' ће доцкан бити. (Вићи). Читај даље!

ВИЋА

Нема више на овој хартији. Сад има овај нотес.

КАПЕТАН

Има ли што у њему?

ВИЋА

(Загледа у нотес).

Прва страна празна, само један датум написан. На другој страни нека песма.

КАПЕТАН

Аха, песма! Оружје, крв, револуција, слобода... То, то, читај Бога ти, Вићо!

ЂОКА

Ја бих вас молио!

КАПЕТАН

Је л' хоћеш да признаш?

ЂОКА

Ама немам шта да признам.

КАПЕТАН

Читај!

ВИЋА

(Чита).

„Сваки, душо моја,
Сноси љубав разно,
Ал' мен је без тебе
Увек срце празно!"

КАПЕТАН

Цврц! Па то, бре, нешто као из лире! (Ђоки). Имаш ли ти, брате, што опасније? Ово није ништа! (Виђи). Има ли још?

ВИЋА

Има! (Чита).

„Ја те волим, душо,
Жаром срца свога,
Ти си мени звезда,
Срца млађанога!"

КАПЕТАН

Свирајте ми, тамбураши, један, два! Је л' тако, господин Жико?

ЖИКА

Па личи по мало.

КАПЕТАН

(Ђоки).

Срам те било, и ти си ми револуционар! Дванаест марама за нос, пешкири, гаће. Камо ти пушке, бомбе, а не „четири пара гаћа." Па онда, место да си написао какву људски прокламацију да је полицији чисто мило да ти метне букагије на ноге, а ти „Душо моја, жића млађанога, један; два!"... Има ли још што, господине Вићо?

ВИЋА

Има на овој страни неки запис.

КАПЕТАН

Читај!

ВИЋА

(Чита).

Противу затвора.

КАПЕТАН

Како рече?

ВИЋА

„Противу затвора".

КАПЕТАН

Аха, аха, ту може још да буде нешто. Наслов је сасвим политички: „противу затвора." Јер ти нови људи су зато да се укине војска, да се укине чиновништво, да се укину затвори. Што се тиче војске, не разумем се у војничким стварима, али што се тиче чиновништва, како може да се укине, питам ја вас? Ти си зато да се укине, ал' ја, бра-

те, нисам, јер имам тридесет и две године указне службе. Почекај још осам година, да напуним године за пуну пензију, па укидај после. А хоћеш да се укину и затвори? Па добро, питам ја тебе: (Боки) где би ја тебе од јутрос ухапсио да су укинути затвори? 'Ајд, реци ми, где би те држао у апси? (Виче). Дедер да га чујемо, шта каже противу затвора?

ВИЋА

(Чита).

„У једну чашу вруће воде метни једну кашику горке соли, раствори то, испиј и шетај мало затим."

КАПЕТАН

(Разочаран).

Па ово је оно.... због стомака...

ВИЋА

(Чита).

„Најподесније је средство рицинус, који се може узети у пиву, млеку или....

КАПЕТАН

Јест, то је за оно. То ти, господин Жико, да препишеш. Ти патиш од тих ствари. (Виче). Па је л то све?

ВИЋА

(Разгледао је нотес).

Нема овде у нотесу ништа више.

КАПЕТАН

Ама баш ништа? Јеси добро прегледао?

ВИЋА

Нема.

КАПЕТАН

Има ли још какве хартије?

ВИЋА

Има једно писмо.

ЂОКА

(Скочи бесно).

То не дозвољавам! (Хоће да ишчепа писмо).

КАПЕТАН

Де! (Побегне иза Милисављевог стола. И сви остали поскоче преплашени).

ЂОКА

Пре ћу погинути но што ћу то дозволити!

КАПЕТАН

Аха! Аха! Ту смо! Нагазили смо на жуљ! (Дочепа звонце и звони). Ту смо, дакле, голубе, пипнули смо тамо где боле! (Појави се Јоса на врата). Има ли још кога ту?

ЈОСА

Алекса!

КАПЕТАН

Зови га, дођите обојица!

ЈОСА

(Мане главом те улази и Алекса).

КАПЕТАН

Држите овога!

ЂОКА

Али, господине капетане!

КАПЕТАН

Држите га, кад вам кажем! (Тек кад га ухвате, капетан се ослободи и приђе му). Држите га чврсто, тај прети! Запиши, господине Милисаве, да је хтео насрнути на мене! Видиш ли, господине Вићо, да сам тачно известио господина Министра да сам с опасношћу живота вршио истрагу! Али не марим, не марим, господо, ни свој живот да дам кад треба послужити држави! Дедер, читај Бога ти, господине Вићо, јер изгледа да сад тек наилази оно што је главно. (Ђоки). Је л' тако? То писмо те боли, је ли? Е онда читај, господине Вићо, знаш како ми је уживање туђа писма да читам. Само молим те слово по слово, сваку реч да чујемо.

ВИЋА

(Чита).

„Душо моја".

КАПЕТАН

(Разочаран).

Опет „душо моја!" (Ђоки). Ама, ти си бре нека шушумига!

ЂОКА

Молим вас, ја не дозвољавам да ме вређате!

КАПЕТАН

Е, Бога ти! Пази, молим те, шта ми наказива! Да те не вређам, је ли? А ти што вређаш државу, то ништа, је ли? Читај, Бога ти, господине Вићо!

ЂОКА

Ја вас преклињем, господине капетане, да не дозволите читање тога писма. Ако већ мора бити, прочитајте га ви сами!

КАПЕТАН

А не! Овако, јавно! Немам ја с тобом ништа па да на само читам твоја писма. Овако јавно, сви да чују. Не слушај га, господине Вићо, него чигај! Слушајте!

ВИЋА

(Чита).

„Да би ти било све јасно морам ти изнети целу ситуацију овамо код нас..."

КАПЕТАН

(Задовољан).

Тако, брате, једва једанпут нешто револуционарно. Ситуација дакле, а? Дедер да чујемо ту ситуацију? Слушајте сви пажљиво да ни једну реч не испустимо!

ВИЋА

(Чита).

„Мој отац, и ако је срески капетан, старовремски је човек или, ако хоћеш искрено да ти кажем, глуп је и ограничен. Он је пре био поштар, па је

тамо нешто забрљао те су га најурили из службе па је доцније прешао у полицију"...

КАПЕТАН

(Најпре је са радозналошћу, затим са запрепашћењем слушао почетак писма, прелазећи испитујућим погледом све редом. Најзад му се на лицу изражава јасно сазнање и он очајно дрекне).

Чекај! (Збуни се, не зна шта ће). Овај, како да кажем... Чекај, молим те! Ко пише то писмо?

ВИЋА

(Загледао је крај писма. Злобно).

Пише га ваша ћерка, господине капетане!

КАПЕТАН

Шта кажеш? То не може бити! Откуд моја ћерка може бити тако писмена?

ВИЋА

Ето, видите потпис, ако не верујете. (Даје му писмо).

КАПЕТАН

(Загледа потпис).

„Марица!"... (Поражен, сломљен, хукне и шета узбуђено. Најзад застане пред Вићом и виче позерљиво). А овај.. Шта би ти рекао, господин Вићо, на, на кога се као односи ово што она пише?

ВИЋА

Па на вас изгледа.

КАПЕТАН

И ја бих тако рекао. Одмах сам познао себе. (Грађанима). Не слушајте ви бре свашта! Нисте ви

позвани овде да све чујете! (Метне писмо у џеп). Ово се писмо, господине Вићо, неће читати!

ВИЋА

Мора, господине капетане.

КАПЕТАН

Ово се писмо неће читати! Где пише да се морају читати писма која пише моја ћерка?

ВИЋА

То је документат нађен у џепу код окривљенога, а ово је истрага. А пошто ја водим истрагу, то хоћу да се држим законских прописа.

КАПЕТАН

Ти да се држиш законских прописа?! Е, благо закону ако се и ти прихватиш за њега!

ВИЋА

(Злобно).

Из овога се писма види да госпођица воле неког и зато се према честитим домаћим синовима онако понаша. Па кад је тако, онда бар нека пукне брука!

КАПЕТАН

Је л' то тебе боли?

ВИЋА

То је моја ствар шта мене боли, ја само тражим да се чита писмо ради потпуности истраге!

КАПЕТАН

Јок! Овде се неће читати. Читаћемо га после ја и ти, кад останемо сами.

ВИЋА

(Шчепа капу).

Онда, господине капетане, ја одох! (Пође).

КАПЕТАН

Куда море?

ВИЋА

Напуштам дужност и идем на телеграф да поднесем Господину Министру телеграфску оставку и да кажем зашто је подносим.

КАПЕТАН

Па не мораш, брате, министру да кажеш, можеш и мени.

ВИЋА

Довде ми је већ дошло. Ја се мучим и хватам овога разбојника, а ви телеграфирате „с опасношћу живота ухватио сам га". Ја гутам то и трпим, јер имам друга обећања, а оно — ево, госпођица пише љубавна писма. Па сад не дате још ни да се чита и ако то мора да буде.

КАПЕТАН

Чекај де! Чекај мало! (Грађанима). Ама, јесам ли ја вама казао да не слушате! Пази, немојте ви да ми платите за све! (Жики). Је л' мора, господин Жико, да се чита писмо?

ЖИКА

Па оно, мора!

ЂОКА

Боље немојте читати даље.

КАПЕТАН

Ти да ћутиш, јеси чуо! (Милисаву) Је л' и ти, господине Милисаве, велиш да се мора читати?

МИЛИСАВ

Па јес!

КАПЕТАН

Добро! Седи, господине Вићо, па настави посао. А писмо читај ти, господин Жико! (Даје му). Баш да га не ужива господин Вића (Грађанима). А ви немојте слушати, јер ће да вас изеде ђаво!

ЖИКА

Је л' испочетка?

КАПЕТАН

Ама како испочетка. Што смо чули, чули смо! Читај оданде где смо стали....

ЖИКА

„А доцније прешао у полицију".

КАПЕТАН

Одатле, јес!

ЖИКА

(Чита).

„Па он и мајка навалили да пођем овде за једног среског писара, једног преисподњег клипана, који личи на петла, а и иначе је нитков и лопов првокласни, те цео срез пишти од њега..."

ВИЋА

(Плане и скочи).

Молим, ја не дозвољавам да се чита то писмо.

КАПЕТАН

Ехе?

ВИЋА

Ја нећу то да трпим, ја не дозвољавам!

КАПЕТАН

Е, видиш ли, синко голи, наштa изађе ствар? Заокупио ту: документат, закон, истрага, а оно ено шта испаде! Ама чим теби паде на памет закон, господине Вићо, знао сам ја да ће ту нешто наопако изаћи.

ВИЋА

То је срамота, да једна госпођица, ћерка нашег старешине —

КАПЕТАН

(Наставља).

Изгрди тог истог старешину.

ВИЋА

То је друго.

КАПЕТАН

Зашто друго?

ВИЋА

Оно је више ваша, фамилијарна ствар. Али је ово увреда у званичној дужности. Ја ћу поднети тужбу за нанету ми увреду.

КАПЕТАН

Сасвим. Поднеси је мени!

ВИЋА

Знам ја комс ћу поднети! (Из капетанове приватне собе чује се тресак, као кад се разбијају судови. Врата се нагло отварају и отуд лете у канцеларију: тањири, шерпење и саксије са цвећем. Сви запрепашћени скачу са својих места. Отварају се врата од практикантске собе, те сви практиканти нагрну на врата).

КАПЕТАН

(Скочи престрављен).

Шта је то море?

XVIII

АЊА, ЗАТИМ МАРИЦА И ПРЕЋАШЊИ

АЊА

(Појави се усплахирена на вратима).

Човече! Ако си муж, ако си отац и ако си власт, а ти помажи!

КАПЕТАН

Ама какав је то лом?

АЊА

Поразбија ти ћерка све по кући!

КАПЕТАН

Гле, разбојника! Зар мало што нам свима овде окачи репове, него сад још и кућу разбија! Где је она?

МАРИЦА

(Долази и прилази право оцу).

Ево ме! (Спази Ђоку, па му полети). Ђоко, слатки Ђоко!

КАПЕТАН

(Изненађен).

Шта а а а? Ђока?!!

АНЂА

(Такође изненађена).

То... Ђока?!!

МАРИЦА

Јесте, јесте, то је Ђока.

КАПЕТАН

(Мирише Ђоку).

Бог и душа, он је! Мирише на проминцле.

АНЂА

(Још никако не може да дође к себи).

Ама онај Ђока?

КАПЕТАН

Па онај де, што се будиш!

МАРИЦА

Јесте, онај Ђока. Ја сам ти казала, мајка, да ће он доћи и, ево, дошао је. Ишла сам и у кафану, тражила сам га.

КАПЕТАН

Ко ишао?

МАРИЦА

Ја!

КАПЕТАН

Па шта имаш ти да идеш, кад ниси одређена да га хваташ?

МАРИЦА

Тако, ишла сам и чула да је ухапшен.

КАПЕТАН

Е добро, чула си и сад си га видела, а сад, 'ајд тамо у собу, да ми наставимо свој посао.

МАРИЦА

Не, ја нећу да се одвојим од њега. Ја ћу га овде, пред целим светом, загрлити па не можете да ме одвојите. (Загрли чврсто Ђоку).

ВИЋА

(Дрекне).

Молим, ја протестујем! Ово је канцеларија, ово је званични извиђај, ово је државнно надлештво; и ја протестујем да се у државном надлештву приватна лица грле и љубе.

КАПЕТАН

Ама чекај де, па ти! Шта си заурлао?

ВИЋА

Молим да се запише у протокол истраге да се овде, у канцеларији, приватна лица љубе и грле пред очима власти.

КАПЕТАН

Ама пусти мене прво да пречистим рачуне!

ВИЋА

(Бесан).

Ја протестујем у име државног морала и ја, у име државе, изјављујем да ово не могу да гледам

својим очима. Ја нисам дужан у званичној дужности да гледам љубљење и грљење у државном надлештву и изјављујем да сматрам то као увреду у званичној дужности. Извол'те ви сами наставити истрагу! (Шчепа капу и нагло оде).

XIX

ПРЕЋАШЊИ, БЕЗ ВИЋЕ

КАПЕТАН

Па јес, тако је, има право човек. То је увреда у званичној дужности (Спази практиканте). А шта сте се ви бре ту искупили, као да је ово менажерија? (Шчепа дивите, лењире и све што му дође до руку и гађа их те се они повлаче и затварају врата. Па и ви, разбојници! Направили се јунаци на једног апотекарског помоћника, а да је хајдук, ви би лећа уз зид. Напоље! (Бије пандуре ногом у задњицу и избацује их тако. Овом приликом и један од грађана, Спаса, нађе се ту некако те и он излети ударен ногом. Други грађанин, Миладин, чим је капетан побеснио и почео зипарати, сакрио се напред, иза рафа за фасцикуле и ту се шћућурио и не дишући, те остаје на сцени све до краја).

АНЂА

(Покушавајући да му каже нешто).

Јеротије!

КАПЕТАН

Ћут'!

МАРИЦА

Оче!

КАПЕТАН

Ћут'!

ЂОКА

Господине Капетане!....

КАПЕТАН

Ћути, Ђоко, јер сад ћу те ноктима задавити! Све си ми ти ово, онако апотекарски замешао и посолио!

ЂОКА

Хтео сам само...

КАПЕТАН

Ћут'! (Анђи). Склони ми испред очију, и једно и друго, склони ми их, молим те, јер ми се смркло.

АНЂА

(Ухвати Ђоку и Марицу и одводи их у своју собу).

XX

КАПЕТАН, ЖИКА, МИЛИСАВ

КАПЕТАН

(Жики и Милисаву).

Видесте ли, људи, шта би ово? И Господин Министар сад чита моју депешу: „насрнуо на мој живот", а он овде, у сред канцеларије, насрнуо на моју ћерку.

ЖИКА

Овај...

КАПЕТАН

Знам шта хоћеш да кажеш: насрнула она на њега. Ал' то је свеједно. Пући ће брука по чаршији; онај Вића ће разгласити на све стране.

ЖИКА

Јест, наљутио се много!

КАПЕТАН

А шта мислиш, куда је отишао он?

ЖИКА

Па... ваљда на телеграф.

КАПЕТАН

На телеграф? Шта ће тамо?

ЖИКА

Па ваљда да телеграфира министру.

КАПЕТАН

Министру? Каквом министру по Богу брате! Шта има он да телеграфира министру? Господин Милисаве, потрчи Бога ти за њим и реци му, нека се не шали да ми мути воду. Доста ми је замутио овај Ђока, па сад још и он! (Милисав се диже и узима капу). Ћ. чуј, господине Милисаве. Ако те почем неће да послуша, а ти кажи телеграфисти да не сме ни једину депешу, па ма ко му је поднео, откуцати док ја не прегледам.

ЖИКА

Па то је цензура.

КАПЕТАН

Него! Кад је у питању држава и династија, завешћу ја и цензуру и тортуру и секвестуру и позитуру и ударићу свакоме двадесет пет по туру. Не бива друкче! 'Ајде бога ти, господине Милисаве!

МИЛИСАВ

(Оде).

XXI

КАПЕТАН, ЖИКА

КАПЕТАН

(Седне уморан на столицу и хукне).

Па шта сад, господин Жико, по Богу брате; шта ме саветујеш сад да чиним? Куд ћу и шта ћу с овим Ђоком?

ЖИКА

Ја бих као рекао...

КАПЕТАН

Говори!

ЖИКА

Па, ви сте стари полицајац, знате већ како се у таквим приликама ради.

КАПЕТАН

Ама и да знам, не пада ми сад ништа на памет. Него говори, ако знаш.

ЖИКА

Па мислим Ђоку да пустите да побегне, а господину Министру да телеграфирате: „Поред свег строгог надзора, оно сумњиво лице ноћас побегло из затвора..."

КАПЕТАН

(Размишља).

Хм!... Побегло.. Добро, може Ђока и побећи али списи, антидинастички списи? Не могу ја казати господину Министру: „побегао Ђока и однео антидинастичке списе." Је л' да не могу? И онда ће господин Министар одговорити мени: „Добро, побегао, побегао, ал' пошљи списе". А шта да му пошљем, господине Жико, је л' онај лек од затвора и ово писмо у коме смо намоловани ја и господин Вића? Је л... 'ајде реци!

XXII

ЈОСА, ПРЕЂАШЊИ

ЈОСА

(Промоли главу кроз врата не смејући да уђе).

Депеша.

КАПЕТАН

(Скочи као опарен).

Депеша? Дај овамо! (Шчепа му. Јоса се повлачи. Нервозно отвара и чита потпис). Министар!... Ух, пресекоше ми се ноге (Клоне у столицу). Ја не смем да је читам. Читај ти, господин Жико! (Даје му).

ЖИКА

(Чита).

„Лице, о коме је реч у вашем телеграму од седамнаестог овог месеца, ухваћено је у срезу иваничком..."

КАПЕТАН

Ех, наздравље!

ЖИКА

(Наставља читање).

„Лице које сте ви ухватили, вероватно је једно од таквих, с тога га спроведите у Београд под строгом стражом, заједно са свима списима при њему нађеним".

КАПЕТАН

Наздравље!... (Пауза). Шта сад, мој господин Жико?

ЖИКА

Немате куд, морате га спровести.

КАПЕТАН

Кога? Ђоку? Море ћу да га спроведем, везаног ако хоћеш; метућу га у џак, као мачку, па ћу да га пошљем у Београд! Али шта ћу са списима? Видиш ли да господин Министар има пик баш на ове списе!

ЖИКА

Знате шта, господине капетане? Ако хоћете мене да послушате...?

КАПЕТАН

Говори, господин Жико, Бог из тебе проговорио!

ЖИКА

И да пресечете ову бруку што вам се ћерка грлила у канцеларији и да спроведете Ђоку у Београд и да се извините пред Господином Министром; најбоље, идите ви тамо у собу па благословите прошевину, па онда заједно са ћерком и зетом Ђоком, отпутујте ви лично у Београд, па тамо сами лично господину Министру...

КАПЕТАН

(Гледа га и размишља).

Ама, Бога ти, мислиш ли да ће тако бити добро? (Размишља и врти главом). Слушај, готово ћеш ти да имаш право. Сам га спроводим, понесем и ове списе и овај... дабоме, могу господину Министру казати да је све то замесио господин Вића из љубоморе. Господину Вићи и онако не треба служба! (Одлучи се). Право кажеш, господине Жико, тако ћу да урадим! (Оде у собу).

XXIII

ЖИКА, МИЛАДИН

ЖИКА

(Оставши сам, хукне и седа на своју столицу. Нађе од некуд ону крпу, коју је раније држао око главе, пипа је, на кад види да је још влажна, метне је на чело; затим наслони главу на обе руке).

МИЛАДИН

(Извири иза рафа, па кад види да је господин Жика сам, прилази обазриво и стаје пред његов сто).

Па тај Јосиф из Трбушнице, уврађао је тако код мене у дућан као човек...

ЖИКА

(Скочи разјарен и најпре га тресне оном крпом са главе, а затим заспе циглама, актима и свим што дочепа са стола).

ЗАВЕСА

САДРЖАЈ:

Страна

Кнез од Семберије 7
Хаџи Лоја 41
Растко Немањић 73
Данак у крви 102
Грех за грех 135
Туђинче 161
Светски рат 197
Сумњиво лице 233

МАГ

II 111021/7

601738025

COBISS